

Кенг кўламли,
фикрий, сақофий журнал

Ал-Ваъй

Ал-Ваъй сўзи

**Украина аренасидаги халқаро
кураш... Ўзгармас қоидалар
ҳамда ўзгарувчан ишлар**

**Фарбнинг экспериментал
ақидаси ва динни
ҳаётдан ажратиш**

**Ҳоким (ҳукм чиқарувчи)
ким? Ким қонун чиқариш
ҳуқуқига эга? Аллоҳ
Таоломи ёки инсонми?**

**Диний илманийлардаги
тойилиш асослари
(Масалан, муртадлик учун
бериладиган жазо)**

**Намунавий
иқтисод
низоми (6)**

**(Исломий
иқтисод ни-
зомининг
қоидалари)**

436

Ўттиз еттинчи
йил чиқиши
Жумодулаввал 1444х
Декабр 2022м

Ливан 1000 лира

Яман 30 риёл

Туркия 1 доллар

Покистон 1 доллар

Австралия 2,5 доллар

Америка 2,5 доллар

Канада 2,5 доллар

Германия 2,5 евро

Швеция 15 крон

Бельгия 1 евро

Швейцария 2 франк

Австрия 1 евро

Дания 15 крон

Урибгу сонда

- **Ал-Ваъй сўзи:** Украина аренасидаги халқаро кураш... Ўзгармас қоидалар ҳамда ўзгарувчан ишлар3
- Ғарбнинг экспериментал ақидаси ва динни ҳаётдан ажратиш 13
- Ҳоким (ҳукм чиқарувчи) ким? Ким қонун чиқариш ҳуқуқига эга? Аллоҳ Таоломи ёки инсонми?31
- Намунавий иқтисод низоми (6) 40
- Диний илманийлардаги тойилиш асослари53
- **Олам муслмонлари хабарлари** 63
- **Қуръони Карим суҳбатиди**67
- **Жаннат боғлари:** «Мен бандамнинг Мен ҳақимдаги гумонидаман» 77
- Саудияда тақиқланган Хэллоуин байрами кутилган воқеага айланди84

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

УКРАИНА АРЕНАСИДАГИ ХАЛҚАРО КУРАШ... ЎЗГАРМАС ҚОИДАЛАР ҲАМДА ЎЗГАРУВЧАН ИШЛАР

Ҳамд Тобиб – Байтул Мақдис

Воқеа-ҳодисаларни ва ишлар оқимини кузатиб бориш орқали шунини кўриш мумкинки, Украина кризиси минтақавий кризис ҳам, ер ёки бойлик учун бўлган кураш ҳам эмас. Аксинча, у халқаро позицияга тааллуқли халқаро курашдир. Яъни Американинг дунё устидан бўлган гегемонлигига оид ҳамда Россия, Хитой ва Шимолий Корея каби давлатларнинг бу нарсани ўзгартиришга уриниши билан боғлиқ курашдир. Бошқача ибора билан айтганда, бу биринчи навбатда Америка билан бўлган кураш бўлиб, ундан Американи дунё сиёсатига ҳукмронлик қилаётган ва одамларни зўравонлик таёғи билан айна сиёсатга хизмат қилишга мажбурлаётган давлат сифатидаги халқаро мавқеидан тушириш кўзланган. Бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалар эса, Америка томонидан шу ишларни олдини олиш учун олдиндан ташланган қадамдир. Яъни Америка Россияни ўз сиёсатига бўйсунтиришга мажбурлаш ва уни дунёнинг бошқа давлатлари каби ўзига тиз чўктириш учун ҳамда уни вужудини вайрон қиладиган урушга тортиш учун Украина кризисини аланга олдириди. Токи, Россия Америкага қарши туриш ҳақида ёки Америкага қарши бошқалар билан ҳамкорлик қилиш ҳақида ўйламасин. Шунингдек, у Американинг доллар ҳукмронлигидан қутилиш учун сиёсий ёки иқтисодий уринишлар қилмасин ҳамда доллар ҳукмронлигига боғлиқ бошқа ишлар ҳақида фикр юритмасин. Ушбу кризис билан боғлиқ яна бир масалага келсак, бу аслида 1990 йилда Совет Иттифоқи парчаланганидан кейинги энг йирик ва кенг кўламли халқаро воқеа ва Иккинчи жаҳон урушидан ҳозирги кунгача йирик давлатлар ўртасида кечган энг жиддий кризисдир. Яъни халқаро тузум шаклланишидан бошлаб, йирик давлатлар ўзаро глобал тузум шаклида иттифоқ тузганларидан кейинги энг жиддий кризисдир.

Дарҳақиқат, янги халқаро тартиб, биз билганимиздек, Иккинчи жаҳон урушидан сўнг шаклланиб, йирик давлатлар ўртасидаги маълум ўзгаришларни пайдо қилди ва янги ҳолатлар юзага келди. Халқаро позиция (яъни биринчи давлат ва у билан бўлган рақобат) Иккинчи жаҳон урушидан кейин содир бўлган кўплаб воқеалардан сўнг маълум бир тарзда барқарорлашди. Унда Америка ва Совет Иттифоқи каби далаатлар юксалди ҳамда Британия ва Европа давлатларининг таъсири пасайди. Хитой эса, ўзи билан ўзи овора бўлиб қолди. Бу ҳолат Совет Иттифоқи Америкага тенг ва у билан рақобатлашадиган ёки халқаро вазият ва унинг назорати ва бошқарувини ишлаб чиқишда ҳамкорлик қиладиган йирик халқаро тузум сифатида парчаланмагунича давом этди. Лекин шу оралиқда баъзида Америка ва Совет Иттифоқи ўртасида бир-бирини тушиниш ва бир-бирини рад этишлар, баъзида Америка ва Британия ўртасида курашлар юз бериб турди. Шундай қилиб, Совет Иттифоқининг қулаши халқаро позициянинг кристаллашганидан кейин ўша кунгача содир бўлган ер юзидаги энг катта воқеа бўлди. Ушбу қулашдан кейин Американинг дунё устидан ҳукмронлиги ва етакчилиги сиёсий ва ҳарбий куч билан кўрина бошлади. Америка 1990 йил Ироқдаги ва 2003 йил Афғонистон ва Ироқдаги кризислар ҳамда булардан бошқа ҳарбий ва сиёсий масалалар ортида турди. Энг муҳими, Америка дунё устидан рақобатсиз иқтисодий ҳукмронликка эришди.

Украинадаги сўнгги кризис масаласи ҳақиқатдан ҳам халқаро вазият билан боғлиқ энг жиддий воқеадир. Чунки ундаги рақобат халқаро позиция борасидаги рақобатдир. Яъни унда Америка билан унинг халқаро мавқеи бўйича, иқтисодий ва сиёсий гегемонлиги борасида рақобатлашиш мавжуд. Гарчи Америка билан қуруқлик ёки ҳарбий базаларда тўғридан тўғри тўқнашув бўлмаса-да, бироқ икки лагер ўртасидаги кураш ҳисобланади. Унда Россия Америкага ҳамда унинг халқаро сиёсатига қарши турган бўлса, иккинчи томондан юқорида айтиб ўтганимиздек, Россия умидларини пучга чиқариш ва ҳаракатларини барбод этиш учун Америка томонидан олдиндан ташланган қадамдир.

Ҳақиқат шундаки, ҳозир воқеалар ривожини ва уларнинг келажақдаги барқарорлигини маълум бир тарзда ҳеч кимга маълум эмас. Чунки содир бўладиган ва кутилмаган ҳодисалар ва ўзгаришларни ҳеч ким олдиндан айтиб бера олмайди. Айниқса,

воқеаларнинг бир йўналиши бўлмагани учун иқтисодий масалалар ва ўзгаришлар рўй бериши мумкин. Яна ҳарбий масалалар ҳам борки, улар кенгайиб, янги масалаларни можаролар майдонига олиб кириши мумкин. Шунингдек, нафақат Россия ичкарасида, ҳатто Америка ичкарасида ҳам содир бўлиши мумкин бўлган муаммо ва фожеилар мавжуд. Ушбу жиддий ва катта кризисдан таъсирланиш ва унга таъсир ўтказиш нуқтаи назаридан ҳар қандай иш содир бўлиши мумкин.

Ушбу кризисдаги ўзгармас қоидалар ҳамда ўзгарувчан ишлар ҳақида гапиришдан олдин шуни айтаминки, ҳар қандай сиёсий масалани (яъни ундаги ўзгармас қоидалар ҳамда ўзгарувчан ишларни) тушуниш аввало уларнинг тарихини, муҳитини ҳамда улар ўз ичига оладиган ҳодиса ва воқеаларни тушунишни тақозо этади. Бошқача айтганда, уларнинг ўтмиши ва воқеини, унинг воқеаларида иштирок этаётган давлатларнинг ҳақиқатини тушунишни ҳамда ўша давлатларнинг мабдаи ва ўша мабда орқали нуқтаи назарини тушунишни тақозо этади. Шунингдек, халқаро позиция ва ундаги фаол давлатларни ҳамда нуфузли давлатларга тобе давлатларни тушунишни ҳам тақозо этади. Бундан ташқари, ҳал қилувчи ҳодисалар келиб чиқадиган ва халқлар ҳаёт-мамонт чораси сифатида қайрайдиган тақдирий масалаларни билиш ҳамда давлатнинг қудратини, унинг иқтисодий, сиёсий ва ҳарбий қувватини, у билан ва унинг атрофида тузилаётган иттифоқларни тушуниш лозим.

Буларнинг барчаси энг муҳим ишлардан бўлиб, дунёдаги ҳар қандай масалага ўзгармас қоидалар ҳамда ўзгарувчан ишлар нуқтаи назаридан қараганда мана шуларга эътибор бериш лозим. Ушбу масалалар катта (халқаро) бўладими, ёки кичкина (минтақавий) бўладими фарқи йўқ. Масалаларни ўз тарихи, ўтмиши, муҳити ва воқелигидан ажратиш жоиз эмас. Чунки бу нарса ҳодисалар ва сиёсий воқеаларни тушунишда тўғри фикрга олиб бормайди. Биз Украина кризисига ушбу хавfli ва нозик халқаро кураш билан боғлиқ ўзгармас қоидалар ҳамда ўзгарувчан ишлар бурчагидан ёндашамиз. Шунинг учун баъзи зарур масалаларга асосий-муҳим нуқталар орқали диққат қаратишимиз керакки, буни кириш қисмида ҳам айтиб ўтдик.

Айни кризис ҳақида гапирганда эътиборга олиниши керак бўлган муҳим нарсалар қуйидагилардир:

Биринчи: ҳеч бўлмаганда ҳозирги кризис пайтида ўзгармайдиган қоидалар ҳамда улар ўз ичига олган ва улар билан боғлиқ ишлар. Булар ушбу кризис ва халқаро курашдаги асосни ташкил қилади. Биз буларни жорий ўзгаришлар ва тезлашган ҳодисалар билан боғлиқ ҳамда уларнинг доирасига кирувчи кенг кўламли ўзгармас асослар деб аташимиз ҳам мумкин. Ушбу кенг режа ва муҳим ишлар қуйидагилардир:

1 – Ушбу курашнинг илдизлари ва таъсирлари халқаро бўлиб, улар фақат Украинага хос минтақавий эмас.

2 – Америка бошчилигидаги Ғарб Россияни муайян сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий муҳитга чеклаш учун ҳаракат қилмоқда. Токи, Россия Американинг халқаро гегемонлигига таъсир қилмасин.

3 – Америка Европани муайян чегара ва сиёсат доирасига чеклаш учун ҳаракат қилмоқда. Токи, у Америкага бўйинсинишда қайсарлик қилмасин ва мустақил сиёсат юргизиб, Хитой хатарига қўшимча иқтисодий хатарга айланмасин.

4 – Россия собиқ поссовет давлатлари билан иттифоқ ва шартномалар тузиш орқали ўзини Совет Иттифоқи меросхўри деб ҳисобламоқда. Шунинг учун мана шу тасаввур ва қарашга қарши бўлган ҳар қандай ички ёки ташқи сиёсат ва ишларга қаршилиқ қилмоқда.

5 – Америка Россия ва Хитой ўртасида тобора ўсиб бораётган алоқани ўзининг дунё ҳукмронлигига бўлган интилишлари ва қарашлари учун реал хавф деб ҳисобламоқда.

6 – Америка Украинани, Европани ва Тинч океанидаги бошқа давлатларни Россия ва Хитой билан муқаррар қарама-қаршилиқка тортмоқда. Айти пайтда Европага нисбатан сохта сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий муаммоларни қўзғаб, уни Россия билан тўқнашишга мажбур қилмоқда.

7 – Европа халқлари ишларни иқтисодий манфаат ва яшаш шароитларига кўра ўлчамоқда. Америкада бўладими ёки Европадами, фарқсиз сиёсий раҳбарлар хиргойи қилаётган ёлғон ва сохта Ғарб қийматлари, улар учун муҳим эмас. Бунга энг катта далил аксар Европа давлатларидаги охириги сайловларда экстремал ўнглари кучайганидир. Шунингдек, уруш ва унинг иқтисодий зарарларига қарши намоишлар ўтказилишидир.

8 – Бутун дунё Ғарб сиёсати сабабли иқтисодий кризисда яшамоқда. Украина кризиси эса ушбу иқтисодий кризисни янада кучайтириб, уни чуқурлаштирди ва катталаштирди.

9 – Америка олдин Германия ва Совет Иттифоқига нисбатан қилганидек, иқтисодий босимлар орқали, шунингдек, Россия президенти атрофидаги сиёсий тизимга босимларни кучайтириш учун санкциялар киритиш орқали ҳамда халққа нисбатан оммавий босимлар орқали Россияни ўз сиёсатларига бўйсундириб олмоқчи бўляпти.

10 – Россия сиёсатчилари, Дума ва ҳарбий раҳбарлар Ғарбнинг Россияга қарши ҳужуми масаласини миллий хавфсизлик масаласи деб ҳисоблашмоқда. Шунингдек, миллий хавфсизликни сақлаш учун барча зарурий чоралар кўрилиши лозим дейишмоқда.

Булар Украина кризисини таҳлил қилиш, хулоса қилиш ва текшириш пайтида эътиборга олиниши керак бўлган энг муҳим ўзгармас қоидалардир. Бу масалалар ҳеч қачон Украина ва унинг атрофидаги воқеалар ва уларнинг кескинлашувидан ажралмайди. Дарҳақиқат, Россия Украина масаласини ўзига ва хавфсизлигига нисбатан таҳдид ҳамда беқарорлик деб ҳисоблади. Шунингдек, Россия шуни кўриб турибдики, Ғарб Украинада Россия чегарасида тўхтаб қолмайди, балки бу Россиянинг собиқ Совет Иттифоқи давлатлари ва эҳтимол Россия федерациясидаги республикалар билан имзолаган барча шартномалар ва сиёсий ташкилотларга ҳам таъсир қилиши мумкин... Мақсад, Россия ҳам, Европа Иттифоқи каби давлат бўлиб қолсин ҳамда Америка ва унинг ташқи сиёсатига ҳеч қачон «йўқ», демайдиган, унга қарши чиқмайдиган, қарши чиқиш у ёқда турсин, ҳатто буни хаёлига ҳам келтирмайдиган давлатга айлансин. Шунинг учун урушни Россия бошлагани йўқ. Кризисни ҳам Россия кучайтирмади. Буларнинг барчасини Америка амалга оширди. Чунки у Европа давлатларини ушбу кризисда қурол сифатида ишлатди. Европа раҳбарлари орасида оқ айиқ Украинадан кейин Европага ўтишга тайёрланмоқда деган ишончни уйғотди. Шундай қилиб, Америка Европадаги раъйи омни адаштирди, уни алдаб, Россияга қарши ушбу кризисга тортди. Бунинг натижасида Европа Иттифоқи олдида бир қанча муаммолар пайдо бўлди. Энергия, газ, озиқ-овқат, қимматчилик, ишлаб чиқаришнинг тўхтаб қолиши,

инфляция, ишсизлик ва бундан бошқа кучайиб бораётган муаммолар шулар жумласидандир.

Айни кризисдаги асосий масала ва муҳим нуқта Американинг Россия дохил бутун дунёга ҳукмронлик қилиш назариясидир. У айни назариясини мустақалаш учун барча имкониятларни ишга солиш устида ишляпти. Шунингдек, халқаро муҳитни ўзининг айни назариясини ҳимоя қилиш ва унга қарши чиққанларни йўқ қилиш учун тайёрляпти. Бу йўлда Америка учун дунёни навбатдаги жаҳон урушига тортишга тўғри келса ҳам фарқи йўқ. Яна бир муҳим масала шуки, Россия Украинада Америка ва Европага қарши туриш масаласини бошқа масалалар каби эмас, балки миллий хавфсизлик масаласига айлантирди. Шундай экан, у ушбу нозик масала учун барча сиёсий ва ҳарбий чораларни кўришга тайёр. Бу – ушбу кризисга алоқадор ўзгармас қоидалар ёки кенг қўламли асос ва режалар жиҳатидан эди...

Ўзгарувчан ишларга келсак, улар сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий бўлиб, қуйида ушбу кризисларда юзага келган ёки яқин кунларда юзага келиши мумкин бўлган айни ўзгарувчан ишларни келтириб ўтаемиз:

1 – Иқтисодий фожиалар. Иқтисодий фожиалар деганда ушбу кризис туфайли пайдо бўладиган ва жаҳон фонд бозори ва унинг тебраниши билан боғлиқ кундалик ўзгаришларни ҳамда келажакда йирик молия муассасаларида юз бериши кўтиляётган бузилишларни назарда тутяпмиз. Зотан, амалда юз берган ва айни кризис соҳасига жиддий таъсир қилган ишлар ҳам мавжуд. Буларга Америка ва Европадаги инфляция, Россия рублининг қадрсизланиши, иқтисодий блокада туфайли молиявий ликвидликнинг етишмаслиги ҳамда айрим Европа давлатларида баъзи йирик молия муассасалари ва банкларнинг қулаши мисол бўла олади. Шу боис, иқтисодий ўзгаришлар Украина кризисига ҳамда халқларнинг ўз давлатларига қиладиган босимларига таъсир қилиши мумкин. Бу эса, ўз навбатида, Америка ва Европанинг урушни бошқаришига таъсир қилиб, ҳатто урушни бутунлай тўхтатиб қўйиши ҳам мумкин.

2 – Содир бўлаётган ҳарбий ўзгаришлар ва улардан келиб чиқаётган сиёсий ишлар биз айтиб ўтган асос ва устунларга таъсир қилади. Масалан: Россия федерацияси ичкарасидаги кенг миқёсли ҳарбий қўзғолоннинг юзага келиши Россиянинг ички ҳолатига,

уруш ва Америкага қарши сиёсий қарор қабул қилишга ва Америка бошчилигидаги Ғарб сиёсатларига бўйсунушга таъсир қилиши мумкин. Чунки барқарорлик ва ички жипслик бу кризисдаги ўзгаришлардаги энг муҳими бўлиб, унинг аҳамияти иқтисодий ўзгаришлардан кам эмас. Агар Россиянинг ички жабҳасида бирон бир ўзгариш бўлса, барча нарса бошқа томонга йўналиши мумкин. Ўтган асрнинг тўқсонинчи йилларида Совет Иттифоқи тузумида содир бўлганга ўхшаб, Россия тузумида янги парчаланиш содир бўлиши ҳам мумкин. Ҳозиргача ички сиёсий ва ҳарбий жабҳада ҳамжиҳатлик мавжуд. Аммо келажакда воқеалар қаёққа қараб кетишини билмаймиз.

3 – Хитой, Россия ва Европа давлатларининг Америкага нисбатан тутган позициясидаги ўзгаришлар. Бунда ўзгармас қоидалар мавжуд эса-да, бироқ ўзгариш юз бериши мумкин, масалан, Хитой жасорат кўрсатиб, уруш майдонига кириши ва Россия томонида туриши, ёки Европанинг фикри ўзгариб қолиши каби. Европанинг фикри ўзгариши эса, ички босимлар ва миллатчи ўнг қанот кучларининг сиёсий қарорлар минбарига чиқиб олиши оқибатида бўлади. Бундай ўзгаришлар содир бўлиб, курашда муҳим ўзгаришлар юзага келиши мумкин. Чунки фронт доирасининг Америка томон кенгайиши унга салбий таъсир кўрсатади. Уни қўллаб-қувватловчи мамлакатларнинг камайиши ҳам салбий таъсир кўрсатади. Бошқача айтганда, Америка бу жиддий кризисда ёлғиз тура олмайди, балки у билан бирга кенг тизим бўлиши керак.

4 – Американинг ўзидаги ўзгаришлар. Бу ўзгариш кризиснинг иқтисодий таъсири жиҳатидан ёки Республикачилар партияси билан Демократлар партияси ўртасидаги кураш оқибатида юзага келади. Агар Америка ичкарасида мана шундай ўзгаришлардан бири юз берса – айниқса етакчилик тизгини Америка қўлида экан – ушбу халқаро курашдаги ишлар бир юз саксон градусга ўзгариб кетади.

5 – Урушнинг чўзилиши ҳамда Россияда ички фронтнинг мустаҳкамлиги ва уни қўллаб-қувватловчи мамлакатларнинг мустаҳкамлиги. Бу ҳам кризисга таъсир кўрсатадиган ўзгаришлардан биридир. Айниқса, дунёда кетма-кет молиявий кризислар, юқори нархлар, глобал иқтисодий турғунлик рўй бераётган экан ҳамда Европа ва Америкадаги капиталистларга

тегишли лойиҳалар сўниб бораётган экан, бундай бўлиши табиийдир. Чунки урушнинг чўзилиши ёки қисқариши сиёсий ишлар оқимига ва ушбу халқаро курашдан келиб чиқадиган нарсаларни белгилашга таъсир қилади.

6 – Бу курашда ядровий ёки ноанъанавий қуролдан фойдаланиш масаласи жуда хатарли ўзгаришдир. Халқаро курашнинг ядровий урушга кириши дунёда катта ўзгаришларни пайдо қилади. Чунки унинг натижасида давлатлар халқаро майдондан бутунлай чиқиб кетиши мумкин. Гарчи бу ишнинг рўй бериш имконияти жуда кам деб ҳисоблаганимизда ҳам, лекин бу ишларни остин-устин қилиб юборадиган ўзгаришлар қаторига киради.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу шиддатли курашда муҳим ишлар мавжуд. Эҳтимол, дунё тартибининг янгидан шаклланиши ҳам, шунингдек, Американинг коалициялари, халқаро сиёсатлари ҳамда «AUKUS» ва «QUAD» каби стратегик иттифоқларининг тақдири ҳам ана шу муҳим ишларга боғлиқ бўлиши мумкин. Қуйида ўша муҳим ишларни келтириб ўтамиз:

Биринчи: Россиянинг келгуси ойлар давомида мустаҳкам туриш қобилияти ва рус халқи ўзининг сиёсий ва ҳарбий раҳбарияти атрофида бирлашиши. Бу Россиянинг давом этиши, жавоб бериши ва Америка ҳужумига қарши туриши билан боғлиқ энг муҳим масаладир. Агар Россия келгуси бир неча ойлар ичида бардош бера олса, у Европада ҳақиқий иқтисодий ва сиёсий кризисни келтириб чиқаради.

Иккинчи: Ушбу адаштирувчи сиёсатлар сабабли Европа халқлари тортаётган азоб-уқубатлар. Агар вазият ёмонлашса аҳвол шу даражага етиши мумкинки, Европадаги халқлар ўз сиёсий етакчиларига қарши бош кўтариб, уларни Америкадан воз кечишга мажбур қилишлари мумкин. Чунки Америка европалик етакчиларга такаббурлик, зўравонлик қилиб, улардан ўз мақсадлари, сиёсати ва халқаро худбинлиги йўлида фойдаланмоқда. Россиянинг яқин ойлардаги сабри ва ҳамжиҳатлиги Европанинг камчиликларини очиб беради ва Америка уни қутқара олмайди. Шунинг учун Европа Иттифоқининг қулаши Россия сабрининг қулашидан тезроқ бўлади. Россия бугунги кунда айнан шу нарсага кўз тикиб турибди. Бу амалга ошадиган бўлса, Америка Европа билан бўлган иттифоқни

бузмаслик учун Россияга нисбатан иқтисодий блокадани олиб ташлашга, санкцияларни юмшатишга ва сиёсий ечим излашга мажбур бўлади. Чунки бундай ҳолатда Европадаги ўнг қанот радикал кучлар бошқарувга келиб, Америка ўрнига Россия билан яқинлашиши, сўнг Европа Америка билан бирга бўлиш ўрнига Россия билан бирга Америкага қарши кучга айланиши мумкин.

Учинчи: Бутун дунё халқлари бошдан кечираётган ҳазорий кризис ва ундан келиб чиқаётган шиддатли иқтисодий кризис. Бугун халқлар бу чириган, эскирган ва вайрон бўлаётган тузумдан тўйди. Чунки улар ўтган асрнинг охирларида социалистик тузумдан тўйиб, уни қулатишган эди. Бугун эса, капитални муқаддаслаб, унга ибодат қиладиган ҳамда капитални эъзозлагани учун оламшумул муаммоларни қўзғайдиган капиталистик тузумдан ҳам тўйди. Ҳақиқатда капиталистик тузум бутун дунёни ҳазорий кризисга олиб кирди. Натижада халқаро муаммолар ва курашлар пайдо бўлди ҳамда очарчилик, қашшоқлик ва хавф ортиб, капиталистлар дунёдаги барча бойликларга ҳукмронлик қиладиган бўлди...

Кейинги бир неча ой ва йиллар хавfli воқеалар, уруш жараёнидаги ўзгаришлар, Американинг қасддан саботаж ишларни амалга ошириши ва рус халқига босимнинг кучийиши билан тўла бўлади. Америка эскалациянинг хавfli қадамларини қўяди, Россия эса янги ҳарбий чоралар кўришга мажбур бўлиши мумкин. Буларнинг барчаси Россиянинг таслим бўлишини ҳамда Америка шартлари ва сиёсатини қабул қилишини тезлаштириш учун қилинади. Шундай қилиб, бутун дунё ва халқлар тузум ва ҳазорат кризиси билан боғлиқ ҳодисалар ҳамда ундан пайдо бўладиган халқаро ва минтақавий сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий фожиалар гирдобида қолди. Шундай экан, келгуси ойлار ва йилларда дунёда нима бўлиши мумкин? Ким тезроқ таслим бўлиб, сиёсатида инқилоб юз беради? Америка ва унинг сиёсати қаршисида Европа Иттифоқи қулайдими ёки Россия федерацияси ва унинг ички вазиятими? Ким биринчи бўлиб қичқиради? Россия ва унинг иттифоқчиларими ёки Америка ва унинг иттифоқчиларими? Бу вайрон бўлган мабдаларнинг аҳволи нима бўлади? Уларга нисбатан халқлар қандай позицияни эгаллайди? Ушбу азоблар ва сунъий иллатлар натижасида Америка ва Европа мамлакатларида Совет Иттифоқида содир бўлган воқеаларга ўхшаш

воқеалар содир бўлиши мумкинми? Бу саволларнинг барчаси яқин кунларда ўз жавобини топади ва ҳеч ким уларни башорат қила олмайди. Чунки ўзгаришлар тез бўлиб, воқеалар бир-бирини кузатиб бормоқда, кутилмаган ҳодисалар эса номаълум.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, дунё давлатлари, уларнинг сиёсатлари ва халқларга бўлган қарашлари мана шундай. Улар капитал ва сиёсий ҳукмронлик учун дунёни вайрон қилишга ҳам, ҳукмронлик ва таъсир доиралари учун дунёни учинчи жаҳон урушига тортишга ҳам тайёрлар... Бу шунга далолат қиладики, ер юзи ёвузликлардан, қайғулардан ҳамда инсонлар томонидан чиқарилган тубан мабдалардан халос бўлиш учун қўтқарувчига муҳтож бўлиб, инсоният бу улкан тубсизлик ва қора зулматдан омонликка олиб чиқадиган кишини кутмоқда. Бу эса, инсоният ва унинг қадр қимматини сақлайдиган ҳамда уни бахтли қилишга ҳаракат қиладиган тузум билан амалга ошади. Бундай тузум ўша тузумни татбиқ қиладиган ва уни бутун инсониятга яхшилик ва нур сифатида олиб чиқадиган Ислому Давлати соясидаги Ислому тузумидир. Аллоҳ Таолодан бу муқаддималарнинг буюк туғилишдан олдинги охириги тўлғоқ бўлишини сўраймиз. Шунингдек, тўкилган бу қонлар ва азоблар барча инсоният учун янги туғилиш белгилари бўлишини сўраймиз. Ўша кунда мўминлар Аллоҳнинг нусрати сабабли шодланурлар ва Аллоҳнинг ушбу каломи яна бир бор ўз тасдиқини топади:

﴿لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَعْذُ وَيُؤْمِنْ يَفْرِحْ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٦٠﴾ يَنْصُرِ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦١﴾ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعَدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٦٣﴾﴾

«Аввалу-охир барча иш Аллоҳнинг (измида)дир. Ўша кунда мўминлар Аллоҳнинг нусрати сабабли шодланурлар. (Аллоҳ) Ўзи хоҳлаган кишиларга нусрат берур. У қудрат ва раҳм-шафқат эгасидир. (Бу) Аллоҳнинг ваъдасидир. Аллоҳ Ўз ваъдасига хилоф қилмас. Лекин кўп одамлар билмаслар. Улар охираддан ғофил-бехабар бўлган ҳолларида фақат ҳаёти дунёнинг зоҳиринигина билурлар»

[Рўм 4-7] □

ҒАРБНИНГ ЭКСПЕРИМЕНТАЛ АҚИДАСИ ВА ДИННИ ҲАЁТДАН АЖРАТИШ

Фоиқ Нажоҳ

Ғарб ўзининг экспериментал (эмпирик) ёндашуви ҳамда ундан кейинги барча нарсаларни қабул қилиши шунчаки тараққиёт ва маърифатга интилиш натижаси эканини даъво қилиб, тарихни бузиб кўрсатди. Бироқ, Ғарб ҳазорати ҳақидаги асл ҳақиқат шуки, у ваҳшийлашган насроний ва материалистик кучлар ўртасида ўйламай-нетмай қабул қилинган ўртача ечимга (муросасозликка) қурилган. Тафаккурнинг эмпирик усули динни ҳаётдан ажратиш орқали ушбу адаштирувчи ўртача ечимга имконият берди. Кейинчалик, асоси беқарор бўлган ушбу муросасозлик бугунги кунда биз билган Ғарб ҳазоратининг пойдеворига айланди.

Ғарб буларнинг барчасини тан олмайди, қолаверса, ўзининг насроний ўтмиши ҳақида ҳам аниқ тасаввурни бермайди. Чунки бу унинг Ислом билан чуқур алоқаларини тан олишни талаб қилади. Милодий ўн биринчи асрдан ўн учинчи асргача кучайган ушбу алоқаларнинг далили сифатида Сицилия, Мальта ва Андалусиядаги сақофий ва илмий алоқаларни, шунингдек, муслмонлар илмий марказларининг ролини келтириш мумкин. Тиббиёт, фалсафа, математика ва бошқа фанларни ўрганиш учун муслмонларнинг илмий марказларига кўчиб ўтган энг кўзга кўринган талабалар орасида Леонардо, Фибоначчи, Аделард Батский, Константин Африканский ва бошқа Европа талабалари бор эди. Бу алоқаларга, шунингдек, муслмонларга алоқадор асарларнинг таржима қилиниши ҳам таъсир кўрсатган. Бунга испанлар томонидан Толедо босиб олингандан сўнг у ердаги Ислом мероси Герард Кремонский томонидан таржима қилинишини, милодий 965 йилда муслмонлар томонидан Сицилия қўшиб олиниб, 1091 йилда яна Нормандияга қайтарилганидан сўнг у ердаги мероснинг таржима қилинишини мисол қилса бўлади. Шундай қилиб, ўз саройида муслмон аскарлари, шоирлари ва олимлари бўлган Сицилиядаги Рожер иккинчи каби ҳукмдорлар ҳомийлиги остида Норман-Араб сақофати пайдо бўлган эди.

Муҳаммад Идрисий томонидан қирол Рожер учун ёзилган «Назҳатул муштақ фи ихтироқил афақ» китоби ўрта асрлардаги энг йирик географик асарлардан бири ҳисобланади. 1127 йилда Стефан Пизанский тиббиёт назариясига оид араб рисоласини

лотин тилига таржима қилди. Тўққизинчи асрда Хоразмий арифметик амалиётларни араб рақамлари ёрдамида бажариш усулини ишлаб чиққан эди. Ленардо Фибоначчи уни Европага олиб келди. Роберт Честерский эса мелодий 1145 йилда Хоразмийнинг «Мухтасар фи Ҳисабил Жабр вал Муқобала» китобини таржима қилди... Булардан ташқари, кейинги асрларда ҳам таржима қилиниб, Европа илм-фанига таъсир этишда давом этган бошқа кўплаб асарлар мавжуд. Француз тарихчиси Гюстав Лебон ўзининг «Араблар ҳазорати» китобида ёзадики, энг машҳур француз қўмондони Наполеон Бонапарт 1801 йилда Мисрдан Францияга қайтаётганида ўзи билан Молик ибн Анас мазҳаби фикҳи бўйича ёзилган «Шарҳул Дардир ала матни Халил» китобини олиб келган. Моликий мазҳаби европаликлар танишган биринчи Ислом ҳуқуқшунослиги ҳисобланади. Лебоннинг айтишича, Француз қонуншунослиги Бонапарт ўзи билан олиб келган ушбу фикҳий китобга асосланган. Франция қонунлари ушбу китоб, айниқса, ундаги аҳкомлар, шартнома ва мажбуриятлар тўғрисидаги моддага таянган ҳамда улар давлат тикланишининг энг муҳим саббабларидан бири бўлган. Шундай қилиб, Франция қонуншунослигида, айниқса, «Наполеон кодекси» дея номланган фуқаролик кодексида Ислом фикҳининг, хусусан, Моликий мазҳабининг таъсири кучли бўлди.

Мусулмон уламолар ва ҳуқуқшунослар томонидан олиб борилган баъзи тадқиқот ва муқоясалар натижаларида ҳам бу нарса тилга олинган. Улардан баъзиларини келтириб ўтамиз: Хидювий Исмоил ҳукмронлиги даврида қози бўлган Махлуф Минавий. У Француз қонунлари билан Моликий мазҳабини солиштирган. Ўн тўққизинчи аср охирларида Миср адлия вазири бўлган Қадрий Пошо ҳам шулар қаторида. Азҳар олими, ҳуқуқий муқоясалар муаллифи Саййид Абдуллоҳ Али Ҳусайннинг айтишича, Моликий мазҳаби билан француз қонунлари ўртасидаги ўхшашлик 90 %га етади.

Голландия университетининг халқаро ҳуқуқ профессори Мишель де Таубе Ислом келтирган ва фикҳ фалсафасида мужассамланган инсонпарварлик ва ахлоқий руҳнинг таъсирига, шунингдек, бу руҳнинг ўрта асрларда Европадан афзал бўлганига ишора қилади. У инсоният бошдан кечираётган бахтсизликлар ва Ислом қонунчилиги олиб келган ўзгаришлар ҳамда унинг халқаро ҳуқуққа таъсири ҳақида ҳам сўз юритади.

Айрим тарихий манбаларда айтилишича, Кастилия қироли Алфонсо тўққизинчи Европада биринчи қонунлар тўпламини ёзган ва бу тўплам лотинча шарҳлар билан уч жилдда нашр этилган. У буни, хусусан, ҳижрий 679, милодий 1289 йилга оид муслмон Андалусиядаги вилоятлар қонунидан олган. Шунингдек, Сицилия қироли ва Германия императори Фридрих иккинчи 1250 йилда қонунларни Ислом фикҳидан олган. Қирол бевосита ва билвосита солиқлар, ҳарбий тузилмалар ва божхона тўловларига алоқадор ҳамда фойдали қазилмалардаги ва айрим товарлардаги давлат монополияси билан боғлиқ Ислом қонунчилигида 9-10 асрларда маълум бўлган қонунларни қабул қилган. Бу қонунлар бутун Европа учун намуна бўлди.

Ғарб ўзининг насронийлик ўтмиши ҳақида тўғри тасаввур бермади. Чунки бунинг учун Ислом билан бўлган чуқур алоқаларни тан олиши керак эди. Шунингдек, материализмга қўшимча аҳамият бериб қўйишдан қўрқиб, ўзи дуч келган материализм таҳдидининг жиддийлигини ҳам тўғри тушунтира олмади. Шундай бўлса-да, Ғарбнинг экспериментал ақидасининг аҳамиятини ва унинг динни ҳаётдан ажратиш сабабини баҳолаш учун бу қоронғи тарихни очиб беришимиз лозим.

Европадаги насронийлик ҳазорати ва унинг материализм ғоясига қарши кураши

Европада насроний ҳазоратни тўғри тушунишнинг ягона йўли бу унинг Исломий ҳазорат остида ривожланганлигини ва Европа Исломдан насронийча нусха олиб ривожланганлигини тан олиш билан бўлади. Ғарб ўзининг юксалишини қадимги Юнонистон ва Рим маданий меросининг давоми сифатида кўрсатиб, одамларни чалғитади. Ҳолбуки, Исломий Халифалик давлати минг йилдан ортиқ вақт давомида глобал куч бўлган. Ислом ҳазорати инсоният ютуқлари чўққисини ўзида мужассам этиб, улуғворлик, фаровонлик ва эзгулик намунаси эди. Ҳаётнинг барча соҳалари учун ечимлар берадиган ўзига хос Ислом идеологиясини кенг миқёсда татбиқ этиш натижасида Ислом мисли кўрилмаган ҳазорий муваффақиятга эришган. Ислом ҳазорати меваларидан ўша даврда нафақат муслмонлар, балки бутун дунё маълум даражада баҳраманд бўлган. Ғарб фақат математика, фан, технология, санъат, хунармандчилик, савдо ва адабиётни эмас, балки бутун насроний ҳазоратини Ислом атрофида лойиҳалаштирди. У бизнинг низомларимиз, қонунларимиз ва ҳаёт

ҳақидаги фикрларимиздан нусха кўчирди. Массачусетс университети тарих фанлари профессори, асл келиб чиқиши италиялик бўлган америкалик файласуф Жорж Сантаяна шундай ёзган эди: «Араб қонунларининг ҳайратланарли томони шундаки, у бизни масъулияти чекланган жамиятлар каби савдо қонунларининг тафсилотларига йўналтирди». Жорж Сантаяна, шунингдек, Ислом қонунчилиги асосида қабул қилинган савдо қонунларига кўплаб мисолларни келтириб ўтган.

Инглиз шарқшуноси Герберт Жорж Уэллс «Европа ўзининг халқаро савдо қонунларида мусулмонларга қарздор», деган эди.

Шу ўринда, Наполеон томонидан имом Молик фикҳининг қабул қилинишига ва унинг асосида Француз қонунларининг шаклланишига оид муҳим масалага эътибор қаратиш лозим. Биз Ғарб қонунлари тарғиб қилинишига қаршимиз ва Ғарбга «Қонунларингизни олиб келинг, улар биз ишлаб чиққан қонунлар, энди ўзимизга қайтди», дейиш тарафдори эмасмиз. Шу ўринда конституциявий ҳуқуқшунослик билан конституция ўртасидаги фарққа эътибор қаратишимиз керак. Конституция нуқтаи назаридан Ғарб Исломдан ҳеч нарса олмаган. Ғарбда илманий либерал демократик тизим мавжуд. Конституция давлат шаклини, унинг муассасаларини, ҳукмдорни сайлаш усуллари ва бошқаларни белгилаб беради. Ғарб бу борада Исломдан ҳеч нарса олгани йўқ. Шахслар ҳаёти билан боғлиқ бўлган алоҳида қонунларга, масалан, савдо ва ижтимоий муносабатларга оид қоидаларга келсак, Наполеон имом Молик мазҳабидан савдо ва ширкатларга тегишли бўлган нарсаларни, масалан, шартномалар, мажбуриятлар ва мулк қоидаларини олган. Аммо бу алоҳида қоидалар давлат шаклини ўзгартирмайди, фақат алоҳида нормалар сифатида ишлайди.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, қонунлар исломий бўлиши учун улар ваҳийга боғланиши керак. Демак, Франциянинг баъзи шариат қонунларини қабул қилиши унинг шариат асосида ҳукмронлик қилишини англатмайди, балки фақат савдо соҳасини тартибга солувчи қонунларни чиройли санаганини билдиради. Ушбу қонунлар ўз манбаларидан ажралган экан, улар бошқа қонунлар каби бўлиб қолаверади. Биз учун уларни ўз манбасидан, яъни ваҳийдан ажратган ҳолда олишимиз жоиз эмас. Мусулмонлар қонунларни тўғридан-тўғри ваҳийдан олишлари лозим, Ғарбга нисбатан эса, у қонунларни ўзи ишлаб чиқа олмади ва уларни

мусулмонлардан олишга мажбур бўлди деган камситувчи нигоҳ билан қарашлари керак. Зеро, Аллоҳ Субҳанаҳунинг қонунларигина мусулмонларнинг уйғониши, тарққий этиши, Аллоҳга итоат этиб, барча халқлардан илғорлаб кетиши учун ягона кафолатдир.

Дарҳақиқат, бутун Европа насроний эди. Европа ҳукмдорлари ўзларининг таъсири ва қонунийлигини насронийликдан олган. Улар Европани Рим черкови билан ҳамкорликда бошқариб келишди. Бироқ, насронийлик ички идеологик кучга эга бўлмаган диндир. У ўзининг умуминсоний ҳазоратини ярата олмади. Шунинг учун насронийлар биздан олган нарсаларни ўзгартириб, ўзларининг насронийлик эътиқодларига мослаштиришди ва шу тариқа Европада Ислом ҳазоратидан нусха кўчиришди. Бугун Ғарб ушбу тарихни нотўғри талқин қилиб, уни зулматли асрлар деб атайди. Бироқ, ўша пайтда Европада ҳукм сурган турмуш тарзи Ғарбдаги ҳозирги ҳолатидан анча юқори эди. Ҳа, бугунги кунда Ғарб илғор технологияларга эга. Аммо илмий тараққиёт турли тарихий асрлардаги ҳазоратларни солиштириш учун фойдали ўлчов эмас. Ғарб ҳаёти бугунги кунда утилитар моддий манфаатларга тинимсиз интилишга асосланади. Насроний ҳазорати эса, моддий интилишлар билан ахлоқий, инсоний ва маънавий манфаатлар ўртасини мувозанатга сола олган ва ўша даврларда ор-номус, қадр-қиммат, оила ва жамият тушунчалари муҳим ўрин тутган эди. Бироқ, капитализм пайдо бўлишдан олдин ҳам насроний ҳукмрон табақаларда моддий эксплуатацияни кўриш мумкин эди. Рим папалари ва қироллари ўзларининг эзилган халқлари ҳисобига катта бойлик орттиришда бир-бирлари билан ҳамкорлик қилишган. Шунингдек, улар бойлик, ҳокимият ва ҳатто илм-фанни монополия қилишган. Худди шу эксплуатацион менталитетни салиб юришлари ёки Америка қитъасида бўлганидек, насроний Европанинг хориждаги амбицияларида ҳам кўриш мумкин. Капитализм фақатгина насроний элитанинг қалбида униб чиққан ёвузлик уруғларини озиклантирди. Капитализмнинг идеологик кучи Ғарбнинг ҳукмрон табақаларини ҳаётнинг барча соҳаларида ҳукмронлик қилишга ундади.

Ғарбга материалистик тафаккурнинг кириб келиши ҳам Ислом ҳазорати билан бўлган алоқанинг натижаси эди. Ислом эллинистик сақофат (грек сақофат) ҳукмрон бўлган мамлакатларга тарқалган

даврда мусулмонлар илк бор материалистик тафаккур билан тўқнаш келганлар. Ўшанда баъзи мусулмонлар Ғарб фикрларидан таъсирланиб қолган. Бунинг натижасида Ибн Синога ўхшаган ҳаётнинг абадийлиги каби Ислом ақидасига очиқдан-очиқ зид бўлган нотўғри фикрларга ишонган файласуфлар етишиб чиққан. Ҳолбуки, коинот, инсон ва ҳаётни яратган Зот ягона Аллоҳ бўлиб, ҳаётнинг қанча вақт давом этишини ёлғиз Унинг белгилаши очиқ ҳақиқат эди. Ҳижрий учинчи ва тўртинчи асрларда Исломнинг гуллаб-яшнаши ҳали ҳам олтин даврида эди. Шунинг учун Ислом уламулари ушбу ёт фикрни рад этишга қаттиқ ҳаракат қилдилар. Ҳижрий бешинчи аср охирларида имом Ғаззолий «Файласуфларнинг ҳалокати» китобида уларнинг далилларини ҳар томонлама рад этди. Ундан кейин Ибн Рушд келиб, имом Ғаззолийнинг китобига қарши чиқмоқчи бўлди. Ибн Рушд Андалусия олимларининг таниқли оиласидан бўлиб, отаси ва бобосига эргашиб Кордовада бош қози бўлади. Аммо Уммат Ибн Рушд фикрларининг таназзулга учраганини пайқагач, у судланиб, сургун қилинган. Бу Ислом уламуларининг файласуфлар устидан қозонган ғалабасининг ёрқин далилидир. Материалистик тафаккур Ислом оламида мағлуб бўлди. Лекин Ибн рушднинг асарлари лотин тилига таржима қилиниши орқали материалистик тафаккур Европага кўчди. Ўн еттинчи асрда насроний руҳонийларининг бир қисми материалистик тафаккурга маҳлиё бўлиб қолди. Улар лотин тилида «Аверроэс» дея танилган Ибн Рушднинг номи билан «аверроэслар» дея аталишди. Материалистик тафаккур Исломда қанчалик жирканчли бўлса, насронийлар наздида ҳам шунчалик жирканчлидир. Уламулар файласуфларга қарши курашганидек, Рим черкови либералларга қарши курашди. Рим черкови ўз ҳукмронлигини сақлаб қолишга ҳаракат қилар эди. У черков таълимотлари ва ундаги бузуқликни танқид қилувчиларни ёки муфаккирларни таъқиб қила бошлади. Европада черков ҳукмронлигининг натижалари ҳалокатли бўлди. Шунинг учун уни қандай ислоҳ қилиш эмас, балки уни йўқ қилиш масаласи илгари сурилди. Шунга қарамай, черков Ғарб жамиятларида кучайиб бораётган фикрий тенденцияларга қарши туришга ва буни лотин тилида «Алгазел» номи билан машҳур бўлган Ғаззолийдан олинган далиллар ёрдамида амалга оширишга қодир эди. Лекин ундай қилмади. Биз бу эпизоддан Европанинг Ислом ҳазорати соясида мусулмонлар орасидаги фикрий оқимлардан қай

даражада таъсирланганини кўришимиз мумкин. Шунча саъй-ҳаракатларга қарамай, Европа материализмга чек қўйишга муваффақ бўлолмади. Черков фикран қаноатлантиришдан кўра кўпроқ ўзининг сиёсий кучига таянган кўринади. Кейинчалик баъзи насроний ҳукмрон элиталар ўт билан ўйнашишни бошлади. Улар ўз кучларини сақлаб қолиш ва черковга қарши курашда мувозанатни таъминлан учун материалистик тафаккур элементларига таяна бошладилар. Шунинг учун материалистик тафаккур ишончли тарзда мағлуб бўлмай, бир бурчакка тиқилиб, фурсат пойлаб ётди.

Исломдан фарқли ўлароқ, Европа насронийларининг иккита асосий камчилиги бор бўлиб, уларнинг биринчиси сиёсий, иккинчиси фикрий эди. Материалист файласуфлар айти шу нарсадан фойдаланишди. Насроний Европанинг биринчи сиёсий камчилиги бошқарувда бирдамлик йўқлиги эди. Бу давомий ички курашларга сабаб бўлди ва ҳокимият черков ва давлат ўртасида тақсимланди. Бу насронийликни қабул қилиб, лекин Рим қонунларини қўллашда давом этган олдинги Рим императорларидан қолган мерос эди. Мана шулар сабабли руҳонийларнинг роли тор диний ишларни бошқаришга чеклаб қўйилди. Ҳокимиятнинг бу тарзда бўлиниши насронийлар тарафидан осонгина қабул қилинди.

Аллоҳнинг пайғамбари Исо алайҳиссалом ваҳий билан қўллаб-қувватланиб, ҳақиқатда Бану Исроилга юборилган эди. Лекин насронийлар Исо алайҳиссалом келтирган ҳаёт ишларига алоқадор қоидалар фақат яҳудийларга тааллуқли эканини, яҳудий бўлмаганлар бунинг ўрнига ердаги қиролларга бўйсунилари мумкинлигини таъкидладилар. Бундан ташқари, насронийлик ақидасига моддани руҳдан ажратиш ҳақидаги ҳукмрон фалсафа ҳам таъсир кўрсатди. Насронийлар руҳонийлик фақат диний ва руҳий ишларни назорат қилиши керак деган хулосага келишди. Замон ва модда устидан бўлган бошқарувни эса, ҳокимларга қолдирдилар. Ғарбий Рим империяси қулаганидан кейин Европа ўзини тиклаган пайтда, Рим черкови худди шу моделда ишлашни давом эттирди. У ўзини фақат руҳий ишларга чеклаб қўйди ва Европа қиролларининг моддий ишлари учун жавобгарликдан воз кечди. Бундан ташқари, Европанинг дастлабки тарихида руҳонийларнинг раҳбари сифатида битта «папа» бўлган бўлса-да, лекин Европа ерлари доимо бир-бири билан урушаётган

шуҳратпараст монархлар ўртасида бўлинган эди. Черков эса, инсон онгини назорат қилиб, уни вужуд ҳақидаги тушунчаларини муқаддас китобнинг монополистик талқинидан олишга мажбур қилди. Черков бутун эътиборини ўз гуноҳини тан олиб, уни каффоратини тўлайдиган, ўз танасини бўйсундирган, хайрия-садақа берадиган ва черковни улуғлайдиган кишига қаратди ва бунинг эвазига унга индулгенция (гуноҳини кечириш ва шу ҳақда Рим папаси томонидан бериладиган ёрлиқ) берди. Аммо у инсоннинг маънавиятига ва ўзини ўзи тузатишига эътибор қаратмади. Бу ҳолат протестант ислоҳотчилик ҳаракати асосчиси Мартин Лютерни инсоннинг ижтимоий мавқеини юксалтириш учун «инсон нафси» ва унинг ахлоқий теранлиги ҳақида изланиш олиб боришга ундади. Кейин Лютер инсоннинг икки хил табиати, яъни энг муҳим бўлган ички руҳий ва ташқи жисмоний табиати ҳақидаги назарияни илгари сурди. Унинг назариясига кўра, ички нафсининг покланиши эркин танлов ифодасидир, агар инсон бунинг амалга ошира олса, илоҳий муҳаббатни қозонади. Лютер ўз тезислари (асосий фикрлари) билан католик черковининг мавжудлик сабабларига зарба берди. Натижада, черковга ҳеч қандай эҳтиёж қолмади. Аксинча, ўз Роббисини рози қилишни ва атрофидаги дунё билан уйғун бўлишни хоҳлайдиган инсон учун черков тўсиқ бўлиб турарди. Шунинг учун инсон билан унинг ўзига хос тасаввури, ўз нафсини поклаши, атрофидаги дунёга нисбатан кўз-қараши ва Роббиси билан бўлган алоқаси ўртасида руҳонийлар учун ҳеч қандай ҳукмронликка ўрин қолмади.

Ушбу фикрий ўзгариш инқилобий бўлиб, мутафаккирлар онгини улар ҳеч қачон ўйламаган ғояларга очди. Улар инсоннинг ички ва ташқи дунёси ўртасини ажратиб, булар иккита алоҳида бўшлиқ (майдон) деган хулосага келдилар. Уларга кўра, ички дунёсининг моҳияти шундаки, у эркин ва ўзининг индивидуаллигига йўналтирилган бўлиб, фаол ва юксак ўзликка эришишга интилади. Ташқи дунёси – бу ўзининг барча сирлари, тушунчалари ва тушуниш механизмларини ўзида мужжасам этган, яъни инсон ҳис қилиб турган дунё бўлиб, ташқи ғайб таълимотларига эҳтиёж сезмайди.

Ҳижрий ўнинчи асрда Шимолий Европа қироллари янги ташкил этилган протестант оқимлари номидан Рим ҳукмронлигига қарши исён кўтарди. Жанубий Европа монархлари эса, Рим черковига содиқ католиклар билан бирга қолишда давом этдилар. Ҳижрий ўн

иккинчи асрга келиб, насроний Европа материалистик инқилобга қарши туришга имкон берадиган кучли марказий ҳокимиятга эга эмас эди. Насроний ҳукмрон элитасининг иккиюзламачилиги, шунингдек, насронийликка мутлақо зид бўлган бузуқликлари, очкўзликлари, зулм ва эксплуатациялари бутунлай фош бўлди. Бу Европа халқларидаги материалистик инқилобнинг акс садоси эди.

Насроний Европанинг асосий фикрий нуқсони юнон рационализмининг нотўғри фикрлаш тариқатини қабул қилиш ва насроний эътиқодини оқилона асослаш учун мантиқдаги нотўғри тариқатни қўллаш эди. Мантиқ фикрлашнинг тўғри тариқатидир, лекин ақида масалаларида эмас. Чунки у ҳаёт ҳақидаги фикрларда қарама-қарши хулосалар бериши мумкин. Ақида қатъий бўлиши керак, унда фақат гумоннинг ғолиблиги кифоя қилмайди. Чунки сақофат, турмуш тарзи ва ҳазоратни шакллантириш учун ақида мустаҳкам, инкор этиб бўлмайдиган ва ўзгармас пойдевор устига қурилиши керак. Аммо мантиқ ёрдамида бунинг имкони йўқ.

Айни шу мантиқий фикрлаш механизмидан келиб чиқиб, материалист мутафаккирлар модданинг ўз-ўзидан пайдо бўлгани, абадий эканлиги ва яратувчига муҳтож эмаслиги тўғрисидаги ўз «далилларини» илгари сурдилар. Улар, масалан, мусулмонлар томонидан рад этилган файласуфларнинг далиллари билан қуролландилар ва абадий нарсадан вақтинчалик бир нарсани яратиш мантиқан мумкин эмаслигини таъкидладилар. Юнонларнинг илоҳийлик ғояси доирасида қилинган бундай даъво ҳақиқий маънога эга эмаслиги уларнинг хаёлига ҳам келмаган. Материалистлар кўплаб диний эътиқодлар олдида ўзларини «атеист» сифатида кўрсатишга ҳаракат қилдилар. Лекин аслида улар энг ёмон динга эргашишган эдилар. Яъни улар яратилган моддага илоҳий сифатларни, абадийликни, ўзини-ўзи таъминлай олишни боғлаб, энг катта ширкка эргашдилар. Ҳатто ёлғондан Аллоҳга боғланганликларини даъво қилган Макка мушриклари ҳам бу бутпараст материалистлардан устун эдилар. Чунки Макка мушриклари ҳеч бўлмаганда яратувчининг борлигига ишонишган эди.

Ғарбнинг материализм билан ўзаро муроасага келиши

Насроний мутафаккирлар материалистик таҳдидни фикрий жиҳатдан енга олмагач, насронийлик ва материализм ўртасида муроасага келишни таклиф қилиб, мудофаа йўлига ўтдилар. Ҳижрий ўн иккинчи асрда насроний мутафаккирлар юнон

рационализмни Ғарб эмпиризми билан алмаштирдилар. Бу эса, ақл идрокни кескин чеклаб, диний мунозарани фикрий майдондан чиқариб ташлади. Насроний мутафаккирлари буни ўз динларига зарар етказиш учун эмас, балки материалистларнинг фикрий ҳужумларидан қўрқиб қилдилар. Улар яратувчига ишонишни аниқ ва равшан ҳақиқат деб ҳисоблардилар. Бу нарсани материалистларнинг фикрлари чалкаштириб юборди. Ғарб эмпиризми яратувчининг мавжудлиги тўғрисидаги умумий мунозараларга чек қўйишга муваффақ бўлди. Лекин диннинг ҳаётдан ажратилиши яна бир натижа бўлди. Ғарб насронийликни янги ақидага алмаштирди. Ушбу янги Ғарб ақидасига кўра, фақат бу дунёдаги ҳаёт қатъий бўлиши мумкин. Жамият ҳаётида инсон ишларини тартибга солишда бу дунёдан ташқаридаги нарсалар ҳисобга олинмаслиги керак. Бу ҳаётдан ташқарида кимдир борми деган масалада ҳар бир инсон ёлғиз ўзи қарор қилади.

Уильям Дюронт «Ҳазоратлар тарихи» китобида ва Роналд Стомберг «Замонавий Европа тафаккури тарихи» асарида Ғарб тафаккури тарихининг босқичларини ўрта асрлар, уйғониш даври, ислоҳот даври ва Барокко даврларига бўлишган. Уларнинг фикрича, «Барокко даври уйғониш асридан кейинги даврдир ёки бошқа маънода 1570 йиллар атрофида бошланиб, 1650 йилгача давом этган диний ислоҳот учун қилинган ҳаракатлардан кейинги даврдир». Сўнгра улар ўн еттинчи асрни ақл асри деб атаб, уни қўйидагича исботлайдилар: «Галилей, Ньютон, Декарт, Спиноза, Томас Хоббс, Жон Локк ва Лейбнитс ҳақида ўйласак, ўн еттинчи аср ақл асри эканлигини инкор этиб бўлмайди. Кейин 18 асрда маърифат даври келди. Бу эса 19 асрдаги идеологияларнинг тўғилиш даврига йўл очди».

Европа ўн олтинчи ва ўн еттинчи асрлардан бошлаб ўзининг уйғониш йўлини черковнинг ҳаёт ва маърифат устидан ҳукмронлик қилишидан халос бўлишда кўра бошлади. «Маърифатпарварлар» деб аталган мутафаккир ва файласуфлар бу уйғонишнинг фикрий пойдеворини қўйишга киришдилар. Бу пойдевор давлатни, сўнгра ҳаётни барча тафсилотлари билан дин, ахлоқ ва қадриятлардан ажратадиган илмоний мабдага асосланди. Кўп ҳолларда айнан шу мутафаккирларнинг ўзлари экспериментал илмий метод (эмпиризм)га асос солишган. Буларга 1626 йилда ўлган Фрэнсис Бэкон, 1650 йилда ўлган Рене Декарт, 1662 йилда ўлган Блез Паскал кабиларни мисол қилса бўлади. Шунинг учун илмий услуб

ва илмонийлик ўртасидаги кесишиш нуқтасини кўриш табиий эди. Зеро, бу нарса фан компасини маълум бир йўналишга йўналтирди. Шу билан бирга Ғарб илм фанни маърифатнинг ягона қуроли ва йўли сифатида қабул қилди. Шунинг учун у бошқа барча илм ва инсоний маърифатлар устидан ҳукмронлик ўрнатди.

Илм-фан ва илмонийлик ўзаро бир-бирига хизмат қилгани Дарвин назарияси каби кўплаб фанларнинг илмий қийматини савол ва шубҳа остига қўяди. Шунингдек, Ғарбнинг гуманитар фанлар каби экспериментал бўлмаган билимларда ҳам экспериментал усулнинг ўзидан фойдаланишига ҳам катта ундов белгисини қўяди. Зеро, улар фан компасини дунёвий ва моддий жиҳат билан чегараланиши учун шу йўналишга қаратишган. Фаннинг ягона фаолият соҳаси табиат ва инсон билимлари соҳаси бўлиб, унинг у билан ўзаро муносабатда бўлиш усули эмпирик ёндашувдир. Илм-фаннинг эълон қилинган мақсади эса инсонга фойда келтирадиган нарсадир. Шунинг учун улар фойдасиз деб ҳисобланган, тавтология билан шуғулланишдан бошқа ҳеч нарса қилмайдиган мантиқ ва аналогия каби «эски» фалсафий билим ва ғоялардан воз кечишлари керак эди. Чунки булар илм-фаннинг эълон қилинган мақсадига зид. Шундай қилиб, утилитаризм (манфаатпарастлик) фан ва фалсафанинг биргаликда мақсадига айланди ва унинг фаолият соҳаси материализм бўлиб қолди. Бу эса илмоний мабдага очикдан-очик яқинлашув ҳамда утилитаризмга бўйсундириш учун илм-фанни манипуляция қилиш ҳисобланади. Зеро, назариячилар томонидан дунёвий, моддий ва фойдали деб ҳисобланган фикрларга ҳаракат билан эришиш мумкин. Шу тарзда, илм-фан ўша давр руҳи ва унинг ақлий тенденцияларига асир эди.

Насронийлик бу янги тамойилни тезда қабул қилди. Диний ва дунёвий ҳамда моддий ва руҳий ишлар ўртасини ажратиш, юқорида айтиб ўтилганидек, насронийликда Рим империяси давридан бери мавжуд. Диний ва дунёвий масалаларда насронийликка хос бўлган бўлиниш сабабли, динни ҳаётдан ажратиш дастлаб амалда унча катта ўзгаришларга олиб келмади. Европа насроний эди. Унинг аҳолиси ҳам насроний динига эътиқод қилар, насронийлик таълимотларига эргашар ҳамда шахсий ҳаётида бу динга амал қилишда давом этар эди. Қолаверса, Европадаги ҳукмрон табақа насроний эди ва уларнинг дини ҳаёт масалаларида қандай йўналишни таклиф қилса, шунга

кўра бошқарувда давом этишарди. Насроний ҳазоратининг бутун асрлари давомида Европа халқлари табиий ҳуқуқ назариясига амал қилиб келди. Бунинг натижасида улар ҳаёт ҳақидаги ўз фикрларини диний нуқтаи назардан ҳамда ақлий жиҳатдан тўғри деб биладиган бўлиб қолишди. Ҳатто дин бир четга суриб қўйилган тақдирда ҳам улар мантиқий сабабларга кўра айни ўша ечимларни чиқаришда давом этардилар. Насронийлар табиий ҳуқуқ назариясига асосланиб, ҳокимият бир ҳукмдорга берилиши кераклигига, зино қилиш жиноят эканлигига ва «умумий» деб белгиланган ерлар барча одамларнинг мулки сифатида давлат назорати остида бўлиши кераклигига ақлан ишонч ҳосил қилишган. Бу ғоялар дин давлатдан ажратилгандан сўнг дарҳол ўзгармади. Лекин кейинчалик, ўнлаб йиллар ва асрлар давомида уларнинг ҳаёт ҳақидаги тушунчаларининг аксари ўзгарди ва насронийлик таълимоти энди умумий ғарб тафаккурини мустаҳкамлай олмайдиган бўлиб қолди. Ислом ҳазорати ҳам ғарб учун бирор бир намуна тақдим этишдан тўхтаган эди. Ҳаётнинг руҳият-маънавиятдан маҳрум бўлгани учун ғарбда материалистик мотив кескин кучайди. Утилитаризм материалистик фалсафадан келиб чиққан табиий ҳуқуқ назариясига соя солди. Инсоннинг ҳаётдаги мақсади моддий лаззатни излаш бўлиб қолди.

Шу билан бирга, материализм билан муросага келиш тарафдорлари мағлубиятсиз қолишди. Материалистларга фақат ақидавий мунозараларда қатнашиш таъқиқланди. Шу тариқа улар эркинлик ва демократиянинг сиёсий идеаллари каби ақидавий бўлмаган ғояларга рағбатлантирилди. Ҳижрий ўн иккинчи асрдаги Франция инқилоби материалистлар томонидан қўллаб-қувватланган кўзғолон бўлиб, фақатгина эркинлик ва демократия кўринишида намоён бўлди. Инқилоб Британиянинг собатажи туфайли сиёсий жиҳатдан муваффақиятсизликка учради. Шунга қарамай, бу инқилоб натижасида юзага келган янги сиёсий ғоялар Францияда ва бутун ғарбда фикрий жиҳатдан кенг доирада қабул қилинди. Ҳижрий ўн учинчи асрда юнон рационалиزمи бутунлай йўқ қилинганидан сўнг материалистлар ақида мавзуларига қайтдилар. Карл Маркс ўзининг илмий материализмини экспериментал доирада тақдим этди. У ҳатто экспериментал атамалар орқали ақлга воқенинг миядаги аксланишидан бошқа нарса эмас, дея таъриф берди. Европани қамраб олган инқилоблардан қўрқиб, ғарб иккинчи келишувга ваъда берди.

Шартнома доирасида Ғарб дунёқарашига мос келадиган ва ўрнатилган Ғарб тартибига хавф туғдирмайдиган шахс ва танлов эркинлиги, шунингдек, демократиянинг ўзгартирилган версиялари таклиф қилинди. Ушбу сиёсий ғоялар динни ҳаётдан ажратиш ақидасига қўшилгандан сўнг бугунга келиб Ғарбнинг капиталистик идеологияси тўлиқ шаклланди ва насронийлик даври тугади. Ғарб ўзи амалга оширган чекинишлар орқали универсал материалистик тафаккур даҳшатларидан ҳамда ҳижрий ўн тўртинчи асрда ҳаётнинг катта қисми устидан ҳукмронликни қўлга киритган ва эркинлик, демократия кўринишида намоён бўлган коммунистик идеологиядан ўзини қутқариб қолди. Лекин Ғарб капиталистик идеологияси ҳаётда ҳукмрон бўлиб қолди ва бугунги кунда мавжуд бўлган ёвузликларнинг аксариятидан айнан у жавобгардир. Янги капиталистик идеология Ғарбда тафаккурни мустаҳкамлади ҳамда ғарбликларни тақлидчилардан етакчи ва ихтирочиларга айлантirdи. Лекин бу етакчи ва ихтирочиларни шакллантирган нарса Ғарб жамияти ичида ва ҳаётнинг барча жабҳаларида фақат инсон зотини эксплуатация қилувчи сохта иеологиядир. Эркинлик ва демократия, ҳатто энг яхши шаклда ҳам, бутун инсоният учун фалокат бўлди. Капитализм Ғарбнинг собиқ насроний князлари томонидан амалга оширилган ўтмишдаги шафқатсиз тажовузларга яна кенг йўл очиб берди. Натижада қоронғи даврлар яна қайтиб келди.

Юнон рационализи ҳам, Ғарб эмпиризи ҳам рад этилиши керак

Насроний мутафаккирлар юнон муфаккирларининг чуқур нуқсонли фалсафасини рад этишганида ҳақ эдилар. Мантиқий фикрлаш шуки, у математика, мантиқ ёки грамматикада осонлик билан содир бўлганидек, асосий муқаддималардан (асослардан) мавҳум фикрларни олишнинг шаклий усулидир. Нодон юнонлар ҳақиқий ҳаётга алоқадор асослар ўз-ўзидан ойдинлашади деб ўйлашган. Улар воқеликдан ҳеч қандай далил келтирмасдан, ҳаёт ҳақида кенг фикрлаш тизимини яратишди. Мантиқий фикрлашнинг иккита чегараси бор. Биринчиси, фараз тахминий бўлса, ундан олинган натижа ҳам тахминий бўлиши мумкин. Иккинчиси, нотўғри хулоса чиқариш осон. Шунинг учун муқаддималарнинг ўзи қарама-қарши натижаларни бериши мумкин. Шунга қарамай, юнонлар ўзларининг мантиқий мулоҳазаларига шунчалик ишонганларки, ҳатто натижалари воқеликка зид бўлса ҳам, буни

бевосита тажрибадан устун деб билишган. Чунки натижалар воқеликка зид келган пайтда, воқеликни идрок этиш бизни алдаяпти деб ўйлашган. Қадимги юнонлар ҳатто эмпирик фанларда ҳам фалсафий тафаккурга мурожаат қилишган. Уларда синчковлик билан кузатиш ва тажриба ўтказишга эҳтиёж ҳам, сабр ҳам йўқ эди. Дастлаб, насронийлар мантиқий фикрлашни насроний динининг баъзи мантиқсиз томонларини кўрсатиш учун ажойиб восита деб билишган. Аммо мантиқий фикрлаш материалистлар қўлида фойдалироқ бўлиб, улар моддий олам йўқдан бор бўлиши мумкин деган ўзларининг мантиқсиз даъволарини асослашлари керак эди. Бундан ташқари, насроний мутафаккирлар эмпиризмни юнон рационализмидан чиқиш йўли деб билишган. Динни фикрий мунозаралардан ажратиш билан насронийлар материалистлар ҳужумини тўхтатибгина қолмасдан, балки насронийлик этиқодининг мантиқсиз томонларини ақлан ҳимоя қилишдан ўзларини қутқардилар. Кўпгина бошқа ўзгаришлар сингари, эмпиризм ҳам Ислом оламидаги собиқ муҳокамалардан илҳомланган. Бундай ҳолатда, насроний мутафаккирлари эмпиризмни юнон рационализмига мос альтернатива сифатида қабул қилдилар.

Ҳижрий ўн биринчи асрда насроний ғарб мусулмон олимларининг бир неча асрлар олдин олиб борган кузатиш ва тажрибаларини такрорлаш орқали «илмий инқилоб» деб аталмиш ҳодисада экспериментал усулни қўллаш бошлади. Бу – эмпиристлар ҳаёт ҳақидаги барча ғояларга асос қилган эмпирик усулдир. Эмпирик усул, агар унинг мақсади нарсаларнинг табиатини қандай бўлса, ўшандай ўрганиш бўлса, тўғри фикрлаш усулидир. Бу усул берилган шартларга объектни қайта-қайта бўйсундиришни, кейин эса унинг реакциясини кузатиш ва ўрганишни талаб қилади. Эмпирик усулни қўллаш аниқ маълумотга олиб келади, масалан, бир атмосфера босими остида сув ҳарорати 100 градусга етганда қайнайди ёки ёруғлик вакуумда секундига 299.792.458 метр тезликда тарқалади, деган маълумот каби. Аммо назорат қилинадиган шароитларда такрорланиб бўлмайдиган ҳодисалар, масалан, тарихий воқеалар ёки организмларнинг механик бўлмаган реакциялари ҳақида экспериментал усул бизга ҳеч нарсани бермайди. Эмпирик фанлар доирасида ҳам илмий тушунтиришларни назариялаштириш учун экспериментал усулдан ташқарига чиқиш керак. Эмпирик усулнинг

Ўзи «Бойл қонуни» (Роберт Бойл) ёки Эйнштейннинг нисбийлик назариясини хулоса қила олмайди. Гипотезалар, назариялар ва ҳатто фан қонунлари чекланган маълумотлар тўпламидан келиб чиқадиган ва кейинчалик кенгайтириладиган тахминий умумлашмалардир. Нютон механикаси ўз даври учун фойдали назария эди ва инсоният ундан фойда кўрди. Аммо у янги мавжуд эмпирик маълумотларни тушунтира олмагач, у Эйнштейннинг нисбийлик назарияси билан алмаштирилди. Маълумки, бугунги кунда нисбийлик назарияси ҳам квант эффектларини тушунтириш учун етарли эмас. Физиклар Эйнштейннинг нисбийлик назариясини четлаб ўтадиган назария бўйича ҳалигача келиша олмайди. Илмий назарияларда умумийдан хусусийга ўтувчи дедукция (умумий ҳолатдан хусусий хулосаларга келиш, хусусий хулосалар чиқариш) эмас, хусусийдан умумийга ўтувчи индукция (жузъий ҳодисалардан умумий натижа чиқариш, айрим фактлардан умумий хулосага келиш; акси дедукция) қўлланилади. Индукция эса моҳиятан фарздир. Чунки чекланган маълумотлар доирасида умумлаштириганда, тахминлар қилиш керак бўлади. Экспериментал усул бизга якуний натижаларни бериши мумкин. Аммо унинг доираси жуда тор.

Ғарб эмпиризми ўзининг чекланганлиги ҳақидаги хавотирларга инсондан фақат бевосита идроки билан якуний билим сифатида ўзидан қониқишини талаб қилиш орқали жавоб беради. Аммо кундалик тажриба шунини кўрсатадики, биз ўзимиз кўришимиз мумкин бўлган нарсадан кўра кўпроқ нарсага амин бўлишимиз мумкин. Мисол учун, мен ўзим эришган хулосаларимга амин бўлишим мумкинки, кўпинча улар аниқ ва ҳеч қандай умумлаштиришларни ўз ичига олмаган бўлади. Хонамдаги стол устида бир пиёла иссиқ чой топиб олсам, уни кимнингдир қўйганини кўрмаган бўлсам ҳам, ҳеч шубҳасиз уни кимдир қўйганини биламан. Ишончим комилки, мен умумлаштирмасдан маълум бир фактдан маълум бир асосли хулосага ўтмоқдаман. Бунда менинг ишончим комил. Чунки мен аниқ маълум фактдан аниқ асосли хулосага умумлаштирмасдан ўтяпман. Мен барча турдаги хоналарда, ҳар қандай вақтда ва барча турда чойларнинг топилиши мумкинлиги ҳақидаги умумий назарияни ёқлаётганим йўқ. Балки айни дамда олдимда турган бир пиёла иссиқ чой ва у билан боғлиқ нарсалар ҳақида гапиряпман. Яъни мен бу пиёла чойни қандай шароитда топганимни яхши биламан. Мен ҳеч

шубҳасиз аниқ бир хулосага келишим ва ниманидир тўғридан-тўғри кўрмаган бўлсам ҳам, ишонч билан билишим мумкин. Худди шунингдек, яратувчининг борлигини ҳам тўлиқ ишонч билан англай оламан. Бундай ҳолда, биз ҳаёт ҳақида умумий хулосалар чиқармасдан, бошқача айтганда, воқелик ҳақида фикр юритишда индукция ёки дедукция усулларида фойдаланмасдан, ўзимиз ҳис қилаётган аниқ бир воқеликдан аниқ хулосага ўтамиз. Бу – инсон яратилишдаги гўзал нарсани пайқаб, ўзи буни пайдо қила олмаслигини ва бу ҳаётда бошқа ҳеч нарсани пайдо қила олмаслигини англаб етган пайтда, ҳиссий тарзда амал қиладиган ёндашувдир. Биз бу ҳиссий ёндашувни қонуний фикрий йўл деб тан олишимиз керак.

Юнон рационализи ҳам, Ғарб эмпиризи ҳам инсон ақли ва тафаккурига тўғри таъриф бера олмагани учун билим олишда хатога йўл қўйган. Ақл ёки тафаккур тўртта элементдан иборат: воқелик, ҳис, мия ва собиқ маълумотлар. Агар ушбу элементлардан биттаси бўлмаса, унда фикрлаш жараёни юзага келмайди. Инсон йўқ жойдан собиқ маълумотни ярата олмайди. Аммо агар сиз унга дастлабки маълумотларни берсангиз, у уларни ривожлантириши ва кенгайтириши мумкин. Бу унинг талқин қилиш қобилиятини оширади. У ўзи олганидан ҳам кўпроқ маълумотни бошқаларга етказишга қодир. Фикрлаш жараёни инсонда қуйидаги тарзда амалга ошади: воқелик инсоннинг ҳис-аъзолари ёрдамида мияга узатилади ва шу воқеликка алоқадор бўлган собиқ маълумотлар ёрдамида талқин қилинади. Бу – фикрлашдаги ақлий тариқатдир. Лекин услуб билан тариқатни фарқлаб олиш зарур. Мантиқий фикрлаш ва эмпирик ёндашув фикрлашда яроқли услублардир. Аммо уларнинг қўлланиш доираси анча чекланган. Фикрлашдаги ақлий тариқат эса, тафаккурнинг барча турлари учун умумийдир, чунки у тафаккурнинг ўзини тасвирлайди.

Қадимги юнон кофирлари ва ҳозирги Ғарб билим ва собиқ маълумотларнинг келиб чиқишини Аллоҳ Субҳанаҳу ва Таолони тан олмасдан тушунтиришга ҳаракат қилишган. Юнонлар мияни маълумотлар манбаи деб ҳисоблашган. Улар ҳар қандай масалада ҳақиқатга шунчаки ақлий мулоҳаза орқали эришиш мумкин, бунинг учун ҳукмлар ташқи далилларга муҳтож бўлмасдан, ички уйғунликни талаб қилади, деб ҳисоблардилар. Рационализм аҳмоқ юнонлар учун уларни қизиқтирган ёки уларнинг тасаввурларини қамраб олган барча нарсани муҳокама қилишга майдон очди. Бу

уларни хаёлий фикрлаш моделларини яратишга олиб келди. Уларнинг аксарияти ҳаёт ҳақиқати борасидаги иллюзиялардир. Улар ҳаётини муаммоларга шундай ечимларни ишлаб чиқишдики, булар одамларга таърифлаб бўлмас бахтсизликларни келтирди. Оилани бекор қилиш ғояси шулар жумласидан бўлиб, материалистлар бугун ҳам уни амалга оширишга ҳаракат қилмоқдалар. Аммо тафаккурни бошқариш учун бўлган ҳаракатларида Ғарб эмпиризми тескари томонга юрди. Агар юнонлар учун билим манбаи мия бўлса, эмпириклар учун билим манбаи ҳақиқатдир. Улар тўғридан-тўғри идрок этиш мумкин бўлган нарсани аниқ билиш мумкинлигини айтдилар. Экспериментал фанлар бўрттирилган обрўга эга бўлди. У шунчалик кенгайдик, у инсоннинг яратилиши каби ўз доирасидан ташқаридаги нарсалар ҳақида ҳукм қилиш қуролига айланди. Эмпиризм метадологияси ҳаёт ҳақидаги батафсил ечимларни ишлаб чиқиш учун «ижтимоий фанлар» деб аталмиш фалсафа орқали нотўғри тарғиб қилинди. Буни амалга ошириш учун Ғарб эмпиризми ижобийни меъёрий билан аралаштириб юборди ва нима бўлиши кераклигини чалкаштириб юборди. У инсоннинг ҳозирги шароитини ўрганар экан, ечимни айтиш шундай шароитнинг ўзидан ишлаб чиқиш учун ўрганди. Токи, инсонда мавжуд инқироздан чиқиб олиш учун зарур бўлган ғоялар бўлсин. Эмпиристлар воқеликнинг ўзи фикрни келтириб чиқармаслигини, балки воқелик талқин қилиниши кераклигини тушунишмади. Ақл миядан воқеликдан ўзига узатилган ҳиссий идрокни масалага тегишли собиқ маълумотлар билан боғлашни талаб қилади. Билимнинг манбаи ақл ва дунё ҳаётининг ҳақиқати эмас, балки Аллоҳ Таолодир. У зот бизга ушбу ҳаётни бериб, сезги аъзолари ва ақл билан бизни таъминлади. Бизга дастлабки собиқ маълумотларни Аллоҳ берган. Бу маълумотлар биринчи инсонга коинон ҳақида тушунган нарсаларини талқин қилишни бошлашга имкон берган. Бу эса унга инсониятнинг қолган қисмига ўтиши мумкин бўлган фикрларни шакллантиришга имкон берди.

Динни ҳаётдан ажратиш мумкин эмас

Динни ҳаётдан ажратишга барҳам берилиши ҳамда умумий ҳаётдаги мақсадлар хос ҳаётдаги мақсадлар билан мос келиши керак. Ҳаёт ҳақидаги тўғри фалсафа руҳни моддадан ажратишда эмас, балки руҳни модда билан қориштиришдадир. Инсон ҳаёт ишларида фақат моддий мақсад учун эмас, балки юксак маънавий

мақсад учун тўла иштирок этиши, шу билан бирга ҳаётда нафақат моддий, балки ахлоқий, инсоний ва руҳий қийматларга ҳам аҳамият бериши керак. Яна шуни таъкидлаш лозимки, инсоннинг ҳақиқий тақдири бу ҳаётда эмас, балки кейинги ҳаётдадир.

Инсон ўз ҳаёти ва ҳазоратини ҳозирги ва кейинги ҳаётига алоқадор ўзининг энг муҳим саволларига жавоб берадиган ҳамда инсон мавжудлигининг моҳияти ва ҳаётдаги мақсадини яратувчининг мавжудлиги масаласи билан боғлайдиган соғлом ва кенг қамровли фикрий пойдевор устига бино қилиши лозим. Инсондаги ушбу энг муҳим саволни инсоннинг шахсий ҳаётидан олиб ташлаб бўлмайди. Аксинча, инсоният жамияти, давлат ва ҳазоратнинг асоси ва бутун тuzилиши шу савол жавоби асосида шаклланади. Яратувчининг борлигини ақл ёрдамида ҳамда инсон ҳисси тушадиган мавжудотларга назар солиш билан аниқ идрок этиш мумкин. Чунки бу мавжудотларнинг барчаси ўзини ўзи пайдо қила олмаслиги, уларнинг ҳаммаси чекланган ва ўзидан бошқасига муҳтож экани, барча чекланган ва ўзидан бошқага муҳтож нарсалар яратилганлиги очиқ ҳақиқатдир. Бу ҳақиқатни тушунтириш учун ақлдан фойдаланилади. Шунда ақл мавжуд бўлган барча нарсалар инсоннинг бевосита идрокидан ташқарида бўлган яратувчи томонидан яратилган, деган хулосадан бошқасини чиқармайди. Бу хулоса якуний ҳисобланади. Чунки у ҳаёт ҳақида ҳеч қандай умумий тахминларга мурожаат қилмасдан, муайян ақлий натижага эришиш учун инсоннинг ҳисси тушадиган муайян воқеликдан фойдаланади. Бу хулосани рад этишнинг сабаби, инсоннинг унга эриша олмаслигида эмас, балки унинг табиий ва ҳиссий тафаккурини рационализм тариқати асосида нотўғри деб ўйлаб олиб, уни адаштирилганидадир.

Ислом ақидаси инсоннинг мавжудлиги ва унинг ҳаётдан мақсади ҳақидаги саволга дунё ҳаёти ва ундан кейин нималар бўлишини тўғри ва соф тушуниш асосида ҳар томонлама ақлий ечим беради. Инсон ўз ҳаётидан мақсадини, ҳаётий муаммоларга ечимни пайғамбар ва росулларнинг охиргиси бўлмиш Муҳаммад ﷺ Қуръон ва Суннатда нақл қилган ваҳий орқали ўз яратувчисидан олади. Сақофат ва ҳазорат ҳам шунга асосланиши керак. Халифалик давлати бунга ўтмишда эришган ва яқин келажакда яна бунга эришади. Ғарбнинг муваффақиятсизлигидан сўнг, Исломнинг қайтиши яқинлашмоқда. □

ҲОКИМ (ҲУКМ ЧИҚАРУВЧИ) КИМ? КИМ ҚОНУН ЧИҚАРИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА? АЛЛОҲ ТАОЛОМИ ЁКИ ИНСОНМИ?

Соир Салома (Абу Молик)

Иқтидорли муаллиф Соир Саломанинг «Ғарб тафаккурининг қора қутиси» номли китобида ушбу саволнинг фикрий пойдевори қўйилди. Бу савол китобнинг деярли асосий мавзуси эди. Унда муаллиф қонунчиликни инсонлар қўлига топшириш натижасида юзага келадиган мураккаб муаммоларни тушунтириб ўтган.

Қонун чиқаришни инсонга эмас, балки яратувчига топшириш қандай натижаларни олиб келади? Биз нега буни қилишимиз керак? Исломиё шариатнинг ўзини ва унинг мўъжизавий хусусиятларини инсонни тузатувчи, ҳақиқатни рўёбга чиқарувчи, адолатни ўрнатувчи ҳамда ҳаётни тўғри тартибга келтирувчи метод (қўлланма) сифатида қабул қилиш нега вазифа қилиб юкланган? Муаллиф бу саволлар жавобини баён қилар экан, масалани тўғри ўзанига қайтарадиган ечимларни таклиф қилди.

Қонунчиликнинг яроқлилигини кафолатловчи ҳамда ҳукмнинг моҳияти билан боғлиқ белги ва хусусиятлар:

а) Муаммоларнинг кенг қамровли, барқарор, ҳаётдаги ўзгаришларга жавоб бериш қобилиятига эга, мослашувчан бўлмаган, ривожланмайдиган ҳамда ҳар бир замон ва маконга яроқли ечимини бериш учун фикрлаш ўрни бўлган воқеликка қараладиган тўғри бурчакни белгилаш. Буни белгилаш билан қонун чиқарувчи қонунларни ўзгартиришга муҳтож бўлиш ёки замон, макон ва шароитлар ўзгариши билан қонунларнинг ўзгариши ёки зиддиятли қонунлардан зиддиятли қонунларга ўтишга мажбур бўлиш муаммосига учрамайди. Ҳолбуки, мазкур ҳолатлар жамиятни фикрий парокандаликка тушириб қўяди ёки муқаррар равишда адолатни рўёбга чиқмаслигига олиб келади.

Ислом белгилаган бу нуқтаи назар умумбашарийдир. У инсон муаммоларига шундай ечимларни берадики, улар ер юзидаги ҳар бир инсонга мос келади. Чунки инсон табиати ва унинг хусусиятлари (унинг ғаризалар ва организм эҳтиёжларидан келиб чиқувчи ҳаётини қуввати) бир хил. Атом асридаги инсон ўзининг хусусиятлари, табиати ва эҳтиёжларида минг йил олдинги инсондан фарқ қилмайди. Шунинг учун ечимлар ушбу муаммоларнинг яроқли ечими бўлиб қолади.

Ислом ечими умумбашарийлиги билан ажралиб туради. У бошқаларни истисно қилган ҳолда фақат маълум бир қабила ва қавмгагина хос ечим эмас. У жинс, қобилият, куч ва истеъдоддаги фарқнинг масъулият, вазифа ва аҳкомларга таъсирини инобатга олади. Шунинг учун Ислом аёлга унинг аёллигига мос махсус аҳкомларни, эркакка унинг яратилиш табиатига мос аҳкомларни белгилади. Эркак ва аёлдаги кучларнинг ҳар хиллиги ҳеч қандай рол ўйнамайдиган масалаларда эса, Ислом ҳар икки жинсга бир хил ҳукмларни белгилади. Ислом қонунчилиги бурч, ҳуқуқ ва масъулиятларни шахс, оила, жамият ва давлатга куч ва қобилиятига қараб тақсимлаган. Бу эса, жамоат фаровонлиги ва хавфсизлигини рўёбга чиқаришда ҳамда унинг қийматларини сақлаб қолишда шахснинг иштирокини кафолатлайди. Шахснинг муаммоларини ҳал қилиш бўйича жамоат ва давлатга юкланган масъулиятлар ҳамда бойликнинг адолатли тарзда тақсимланиши жамият гуруҳлари ўртасидаги тафовутни бартараф этади. (Буларга яхшиликка буюриш ва ёмонликдан қайтаришни, ижтимоий бирдамликни ва (бойликнинг тақсимланишига) ўлжани мисол қилиш мумкин).

Ислом ушбу буйруқ ва қайтариқларни, шунингдек, масъулият, бурч ва ҳуқуқларни шароит, аҳвол, замон, макон, муҳит ва урфга қараб ўзгариб турувчи эҳтиёжларга қаратмайди. Аксинча, шароит, аҳвол, бало-офатлар, урф ва манфаатларни уларни тартибга солувчи қонунлар билан назорат қилади. (Яъни воқеликдан келиб чиққан бало-офатлар ёки ундаги мавжуд муаммоларга ечим берар экан, ечим истинбот қилишда воқеликни фикрлаш манбаси қилиб олмайди. Аксинча, воқеликни ўз тушунчалари ва истинбот қилган аҳкомлари билан тартибга келтириш учун уни фикрлаш ва ўзгартириш мавзуси қилади). Ечимлар барқарор бўлиб, улар ўзгармайди. Ушбу барқарор ечимлар адолатга эришишнинг бардавомлигини, мақсад ва вазифаларнинг муносиб тарзда амалга оширилишини, шунингдек, қонунчилик тизимининг уйғунлиги сақланиб қолишини кафолатлайди. Шунда воқелик фикрлаш манбаи сифатида қабул қилинмайди ва қонун чиқарувчи «одамлар уй-жойга муҳтож, лекин уни қуришга қурби етмайди, шунинг учун судхўрликка қўйилган тақиқни бекор қилишдан ва судхўр банклар фаолиятига рухсат бериш тўғрисида қонун қабул қилишдан бошқа чора йўқ», демайди. Ислом ҳаргиз бундай аҳволга тушмайди. Чунки бундай фикрлаш капиталистик низом

маҳсулидир. Бундай фикрлаш натижасида давлат фуқароларга ғамхўрлик қилиш сифатини йўқотади, солиқ йиғувчи давлатга айланади ва одамларнинг зарурий эҳтиёжлари қондирилишига аралашмайди. Капитализм бойликнинг одамлар ўртасида адолатли тақсимланишига эмас, балки оз сонли капиталистлар қўлида тўпланишига асосланади. Капитализмда катта бойлар табиий бойликларни ва уларнинг қазиб олинишини, шунингдек, цемент ва темир каби уйлар қуриш учун зарур бўлган материалларни монополия қилиб олади. Натижада ушбу материаллар нархи сезиларли даражада кўтарилади. Капитализмнинг олтин билан таъминланмаган қоғоз пул тизими иқтисодиётда инфляцияга олиб келади. Пулнинг қадрсизланиши натижасида нархлар кўтарилди бошлайди. Шундай қилиб, жамиятдаги кўпчилик одамлар компаниялар эгалари ва сармоядорлар қўлидаги ишчиларга айланади. Уларнинг уй қуришга қурби етмайди. Чунки қурилиш материаллари нархининг кўтарилиши капитализмнинг табиати ҳисобланади. Шунинг учун одамлар банкларга мурожаат қилишга мажбур. Ислом нефть, олтин, туз, темир, цемент ва буларга ўхшаган табиий бойликларга яқка шахсларнинг эгаллик қилишини тақиқлаган. Чунки бундай бойликлар мусулмонларнинг умумий мулкидир. Бундай бойликларнинг қазиб олинишини ҳамда ундан тушган маблағларнинг ўз ўрнига сарфланишини яхши йўлга қўйиш мусулмонларнинг зарурий эҳтиёжлари. Шунингдек, камолий эҳтиёжларнинг катта қисми таъминланиши учун кафилдир. Бундан ташқари, олтин ва қумушга асосланган пул тизимида инфляция юз бермайди.

Ислом инсоннинг ғариза ва жисмоний эҳтиёжларини қондириш учун қилган хатти-ҳаракатига ечим беради. Инсоннинг хатти-ҳаракатлари ва муносабатлари бир хил қоида ва номлар остида бўлади. Масалан, наслни сақлаб қолиш ғаризасини қондириш йўлларида, унда кўзда тутилган никоҳ ва ажрашиш масалаларида, шунингдек, тижорат битимлари ва турларида аҳкомлар инсоннинг хатти-ҳаракати ва воқеликка алоқадор бўлади. Ҳар бир воқелик учун ўзгармас ечим бор. Масалан, зино ўпиш ва тегажоқлик қилиш билан бир хил эмас. Ҳар бир хатти-ҳаракатнинг ўзи учун белгиланган ҳукми ва жазоси бор. Шунингдек, қуёш тутилганда ўқиладиган кусуф намози жаноза намози билан бир хил эмас. Бу амаллар ҳар қандай замон ва маконда такрорланадиган муайян

муомалалар шаклида амалга оширилади. Бунга мулкка эга бўлиш сабабларини, масалан, меҳнат (жумладан, ов, музораба, ўлик ерни тирилтириш ва маош эвазига ишлаш), мерос, давлат томонидан фуқароларга маблағ берилиши ва бошқаларни мисол қилиш мумкин. Молни ўстириш ва кўпайтириш сабаблари ҳам маълум муомалалардан бўлиб, уларнинг байъ, ижара, битимлар, қимор ва бошқа масалаларнинг аҳкомлари каби ўзгармас аҳкомлари мавжуд. Буларнинг барчасида муомалаларнинг қандай бўлса ўшандай эканлиги кузатилган. Маълум ҳақ эвазига ишлаш Хитойда бўладими ёки Америкадами, айти шу замонимиздами ёки ўтмишдами, ширкатда ишлайдими ёки Аббосийлар халифалиги замонида чеварчилик қиладиган хос ёлланма ишчи бўлибми, қимор ўйини ўтмишдаги ҳолатда ўйналадими ёки бугунги кунимизда лоторея орқали ўйналадими ҳеч фарқсиз Ислом ғариза ва узвий эҳтиёжларни қондирадиган амалларнинг аҳкомларини баён қилиб берган. Шунингдек, байъ, никоҳ ва бошқалар каби муомалаларни амалга оширишнинг батафсил тариқати ҳақида, масалан, машина, пиёз каби эҳтиёжлар қондириладиган нарсаларга эгалик қилиш тариқати ҳақида ҳамда қандай тасарруф қилиш ҳақида (ўғирлик биланми ёки байъ биланми), Ислом байъни ҳолол, рибо, ўғирлик ва талан-тарожни ҳаром қиладиган тафсилий аҳкомларни ва закот аҳкомларини баён қилган. Энди мана шу аҳкомлар то қиёматгача ўзгаришсиз собит холатида қолади. Демак, байъ аҳкомлари ўзгармайди. Чунки биз туяларни ўрнига самолётлар сотамиз! Аллоҳ Таолонинг

﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾

«Аллоҳ байъни ҳалол, судхўрликни ҳаром қилган» [Бақара 275]

(بيع) сўзи – байъларнинг барча турларини ўз ичига олади. Байънинг мубоҳлиги тўғрисидаги умумий ҳукм баъйнинг барча турларига тааллуқлидир, яъни умумий ҳукмдир!

Иқтисодий, ижтимоий ва жамиятнинг булардан бошқа низомларида Ислом муаммога иқтисодий ёки ижтимоий муаммо деб қарамайди, балки инсонга алоқадор иқтисодий муаммо деб қарайди. Капиталистик иқтисодиётдаги ишсизлик ва даврий турғунлик муаммосини ҳал қилиш учун «Кейнс» (Жон Мейнард Кейнс) назариясига асосланган усулларни излашга ҳожат йўқ. Қашшоқликка барҳам бериш ишлаб чиқаришни кўпайтириш билан эмас, аксинча, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўзининг асосий

эҳтиёжларини қондира олиши учун уларга бойликни тақсимлаш билан бўлади. Ғарбда – гарчи бойликка эга бўлганлар халқнинг беш фоизидан ошмаса ҳам, ишсизлик, ўйсизлик ва қашшоқлик даражаси, шунингдек, соғлиқни сақлаш соҳасидаги етишмовчиликлар ҳар қанча юқори бўлса ҳам – иқтисодий ўсиш ялпи миллий даромадга қараб ўлчанади. Бу эса, муаммога ҳар бир шахсга алоқадор бўлган муаммо эмас, балки соф иқтисодий муаммо деб қараш натижасидир. Исломга келсак, у «ижтимоий ҳамжиҳатлик» тизимини ўрнатиш орқали ҳам шахснинг, ҳам жамиятнинг қашшоқлик муаммосини ҳал қилади.

Илмоний либерализм муаммоларни ҳал қилишда эътиборни инсон учун танлаш эркинлигини таъминлашга ва унга моддий неъматлардан энг юқори даражада фойдаланиш имконини беришга қаратади. Муаммоларни инсон ва жамиятга алоқадор муаммо деб эмас, балки, иқтисодий ёки ижтимоий муаммо деб ўрганиш, шунингдек, уларга ҳақиқат нисбийдир, ўзгариш ҳаёт қонунидир, деган нуқтаи назар асосида қараш Ғарбдаги қонун чиқарувчиларни зиддиятли қонунларни чиқаришга мажбур қилди.

б) Ислом ишлар ва нарсаларга таъсир этувчи ҳар бир ҳақиқий ёки гумонли омилларни ҳисобга олади. Шундай қилиб, қонунчиликнинг воқелигига ва қонунларнинг қабул қилинишига ҳеч қандай таъсир кўрсатмайдиган, жой, вақт, атроф-муҳит, техника ва саноатнинг ривожланиши, маданий тараққиёт каби омилларга эътибор бермайди. Шунингдек, инсон хулқ-атворида таъсир этувчи омилларга ҳам эътибор берилмайди. Лекин инсон нотўғри меъёрлар, масалан, урф-одат ва анъаналар асирига айланиб қолмаслиги учун Ислом бу таъсирни йўқ қилади.

в) Ислом манфаат ва зарар мавзусига инсоннинг ҳавои-нафси ва майл-истакларига мос келадиган, шунингдек, манфаат ва зарар борасидаги инсоннинг чекланган ўлчовларига мувофиқ келадиган соф моддий томондан қарамади. Аксинча, инсон учун мукамал ҳаёт низомини, ўзига хос яшаш тариқатини тақдим этди. Бу нарса иқтисодий, ижтимоий ва бошқа муносабатларнинг тўғри ва тўлиқ тартибга солинишини кафолатлайди. Шунингдек, инсоннинг шахсий ва ижтимоий масъулиятини, шунингдек, давлат масъулиятини тўлақонли низом кўринишида белгилади. Бу низом инсонга бахт-саодат ва хотиржамлик олиб келади, жамиятнинг барқарорлигини рўёбга чиқариб, Умматни юксалтиради.

г) Инсон қонунчилиги моддий манфаатларни рўёбга чиқаришга асосланади ёки унинг ўлчовлари фақат моддий, утилитар характерга эга бўлади. Чунки қонун чиқарувчи-инсон манфаатларни тўлиқ аниқлай олмайди. Шунинг учун инсон чиқарган қонунлар зиддиятли бўлади. Бундан ташқари, инсон ўлчовларида доим хато қилиш эҳтимоли мавжуд. Чунки у гумонли масалаларда ечимлардан қайси бири тўғрироқ бўлиши мумкинлигини ажратиш имконини берадиган қурол (ўлчов)га эга эмас. Бу эса, ушбу қонунлардан қандайдир бир қийматнинг рўёбга чиқишига тўсқинлик қилади. Баъзида бир қонун бекор қилиниб, бошқа қонун ижро қилинади-да, бир мунча вақт ўтганидан кейин манфаатнинг бекор қилинган қонун билан амалга ошиши маълум бўлади. Ёки бир қонун вақтинча манфаатни рўёбга чиқаради-да, кейин шароит ўзгариб, унинг манфаатни рўёбга чиқармаслиги аён бўлиб, уни ўзгартириш керак бўлади. Ёки баъзида муаммонинг ечими қонун чиқарувчининг хаёлига ҳам келмаган бир ишда бўлади. Шу боис, Ғарбдаги сиёсий партиялар ҳар бир сайлов кампаниясида қонунларни жамиятга салбий таъсир кўрсатгани учун ўзгартиришга, сиёсатни бошқа томонга буришга ваъда берадилар. Шунинг учун қонунчиликнинг шундай манбаси керакки, унда манфаатларни аниқлашда ҳеч қандай эҳтимоллик бўлмасин ва унда фақат ҳақиқат бўлсин.

д) Қолаверса, инсон ўзининг бажарган ишлари билан нафақат моддий қийматни, балки руҳий, инсоний ва ахлоқий қийматларни ҳам рўёбга чиқаришга интилади. Шунинг учун Ғарбда соф моддий қийматдан бошқа қийматларни рўёбга чиқарадиган ишларга эътиборсизлик борлигига гувоҳ бўламиз. Мисол учун кўчада кимдир ҳужумга учраса, унга ёрдам қўлини чўзувчилар кам топилади. Гарчи унга ёрдам қўлини чўзувчилар топилган тақдирда ҳам, улар буни илмоний жамият шакллантирган қийматдан келиб чиқиб эмас, балки насронийлик ёки инсонпарварлик қийматларидан келиб чиқиб қиладилар.

е) Исломнинг манфаатларга бўлган қараши моддий жиҳат билан бирга руҳий, ахлоқий ва инсоний қийматларнинг бўлишини ҳам таъминлади. Шунинг учун қонунчилик қийматларга боғланади. Бу қийматлар манфаатларни рўёбга чиқаради ёки улкан фойдаларни рўёбга чиқарувчи закот низоми каби ижтимоий тизимларни пайдо қилишга қаратилган қонунчилик тизимининг бир қисми бўлади. Зеро, закот низоми бойлардан пул йиғиш

жараёни бўлса ҳам, жамиятга барқарорлик ва ҳамжиҳатлик олиб келади.

ё) Қонунчиликнинг тўғрилиги ва одиллиги. Қонунчилик характер, масъулият ва қобилиятлар ўртасидаги фарқларга эътибор қаратмайдиган «ижтимоий тенглик» каби сохта шиорларга таянмаслиги, «ижтимоий ҳамжиҳатлик» каби амалга ошириш мумкин бўлган ғояни илгари суриши, шунингдек, кўпчиликнинг фикрига ёки умумий иродага асосланган демократиядек ҳаёлий бўлмаслиги керак.

ж) Қонунчилик инсон ҳатти-ҳаракатларининг ер юзини эзгу ишлар билан обод қилишга, ерга вайронагарчилик келтирмасликка олиб келишини таъминлаши лозим. У инсоннинг инсоний табиатини, онглилигини ҳисобга олиши, манфаатини ҳақиқатдан рўёбга чиқариши керак. Бу эса, қонун чиқарувчидан шахс ва жамият манфаатлари, шунингдек, уларга таъсир қилувчи омиллар ҳақида билимга эга бўлишни талаб қилади.

з) Қонунчилик адолатни ва барчанинг қонун олдида тенг бўлишини рўёбга чиқариш қобилиятига эга бўлиши керак. Унда ҳуқуқ таъминланиши, шахс ҳуқуқи билан жамоат манфаати ва ҳуқуқи ўртасида мувозанат амалга оширилиши, айбга яраша жазо белгиланиши ҳамда жазода тенглик бўлиши лозим.

и) Қонунчилик муаммога чуқур кириб бориши ҳамда муаммога нима таъсир қилишини ва ундан нима таъсирланишини чуқур ўрганиши керак. Инсоннинг нафси ва унинг интилишлари ҳақидаги, шунингдек, инсон ҳаёти ва эҳтиёжларининг ҳар хиллиги ва ўзгариб туриши ҳақидаги билимга асосланиб, муаммога атрофлича, ҳар томонлама қаралиши лозим.

Қонунчиликнинг яроқлилигини кафолатловчи ва ҳаётда қонуннинг татбиқ этилишига алоқадор хусусиятлар

а) Қонунчиликни диний ва ахлоқий қийматларга боғлаш: Токи, қонунчилик дин ва ахлоққа хизмат қилсин ва уларни ҳимоясига олсин, уларни бузиш воситаси бўлиб қолмасин.

б) Табиий шароитга мос келадиган ечимларни белгилаш ва инсон бошдан кечириши мумкин бўлган истисноий ҳолатларни ҳисобга олиш (зарурат ва машаққатга оид аҳкомлар).

в) Шундай бир қиймат ва ўлчовлар бўлиши керакки, улар жамиятда ҳукмрон бўлсин ҳамда қонунчиликдан кўзланган ғояга айлансин. Бироқ, бундай қиймат ва ўлчовларнинг бўлиши илмонийлик ва демократиянинг, шунингдек, улар «плюралистик»

деб атаётган жамиятнинг фикрий асосларига зиддир. Чунки бундай қиймат ва ўлчовларнинг бўлиши плюрализм ғоясига хавф туғдиради ҳамда жамиятга шахсни фикрлаш ҳуқуқидан маҳрум қиладиган муайян қарашларни ўрнатади, қонунчиликни ўзгармас қилиб қўяди, ҳолбуки, уларнинг наздида қонунчилик моҳияти нисбий ва ўзгарувчандир. Бу эса, уларнинг фикрича, адолатнинг барбод бўлишига, қонунчиликнинг ҳар қандай ижтимоий ғоя ва мақсадлардан маҳрум қилинишига кенг йўл очади.

г) Давомийлик. Чунки ўзгарувчанлик низомнинг яроқсизлигидан ҳамда қонунчиликнинг муаммоларни тўғри ҳал қила олмаслигидан далолат беради. Қонунни ўзгартириш унинг яроқсизлигини тан олишдир. Чунки муаммо бир хил бўлгани ҳолда, янги ечим эски ечимдан устун келиб, унинг хатолигини исботлайди. Қонунлар ўзгаришининг давом этиши инсоннинг қонун чиқаришга қодир эмаслигини кўрсатади. Бундан ташқари, қонунлар ўзгариши эски низомнинг жамият даражасида адолатни ва кутилган қийматни рўёбга чиқара олмаганини тан олиш демакдир. Шу билан бирга, бузилган ҳуқуқларни қайта тиклаш учун эски қонунлар билан ҳал қилинган барча ҳолатларни қайта кўриб чиқиш мумкин эмас. Шундай қилиб, жамият адолатни ва ижтимоий қийматларни рўёбга чиқара олмаслик гирдобида айланишда давом этади. Бу эса, одамларнинг қонунларга ва қонунчиликка бўлган ишонч ва ҳурматини сусайтиради ҳамда низомнинг муаммоларни ҳал эта олмаслигини очиб беради.

д) Ислом муаммолар ечимини тўлиқ қамраб оладиган ва қонунчиликдан кўзланган мақсадларни рўёбга чиқарадиган бир қатор аҳкомларни амалда жорий қилди. Масалан, Ислом ўғрилиқни тақиқлаш ва ўғрини қўлини кесиш ҳақидаги қонунни белгилади. Зоҳиран олиб қараганда, бу қонуннинг ёлғиз ўзини бошқа қонунлардан ажратган ҳолда татбиқ этилса, Исломнинг инсониятга раҳмат эканлигига мос келишини тасаввур қилиш қийин бўлиши мумкин. Бироқ, чуқурроқ тадқиқ этсак кўрамизки, Ислом мулкка эга бўлишнинг ҳалол сабаб (йўл)ларини баён қилиб, уларга рағбатлантирган. Масалан, мулкка эга бўлишнинг меҳнат, мерос, совға ва нафақа каби сабабларини баён қилган. Шунингдек, одамларнинг уй-жой, кийим-кечак, даволаниш ва таълим олиш каби асосий эҳтиёжлари таъминланишига алоқадор аҳкомларни баён қилиб, фуқароларни ушбу эҳтиёжлар билан таъминлаш вазифасини давлатга юклаган ҳамда давлат томонидан

шахсга зўровонлик қилинишини ва мулки талон-тарож қилинишини тақиқлаган.

Демак, аҳкомларни умумий йиғиндиси раҳмат ва адолат доирасида тартиблашди. Шунинг учун агар ўғри унинг эҳтиёжларини кафолатлаган аҳкомларни тўлиқ тартиб-қоидаларини оёқ ости қилган ҳолда ўғрилик қилган бўлса, унинг қўлини кесиш унга нисбатан раҳмат ҳисобланади. Зеро, берилган жазо гуноҳи мағфират қилинишига сабаб бўладиган жазо бўлди. Шунингдек, жамиятга нисбатан раҳмат бўлди. Чунки биронтаси ўғрилик қилишга журъат қилолмайдиган даражада, гуноҳдан қайтарадиган ва инсонларнинг молларини ва хавфсизлигини ҳимоя қиладиган жазо бўлди. Демак, мафаатни жалб қилиш ва зарарни даф қилиш муаммо ҳақида ва муаммога ечим бериш ҳақида фикрлашдан юқорироқ фикрлашга муҳтож бўлади. Яъни муаммони туб томиридан йўқотиб ташлайдиган комил қонунлар ҳақида фикрлашга муҳтож бўлади ва ҳар қандай шароитда шахсни эҳтиёжларини кафолатлайдиган ва жамиятни хавфсизлигини таъминлайдиган мукамал қонунлар ҳақида фикрлашга муҳтож бўлади. Шунингдек, мана шу сифат жамиятга оид бўлган мукамал низомлар йиғиндисига муҳтож бўлади. Бу иш одамлар ўйлаб топган тузумларда топилмайди. Балки одамлар ўйлаб топган низомларни фақатгина муаммолар билангина банд бўлган қонунларга чекланган ҳолда топяпмиз. □

НАМУНАВИЙ ИҚТИСОД НИЗОМИ (6)
(ИСЛОМИЙ ИҚТИСОД НИЗОМИНИНГ ҚОИДАЛАРИ)

Д. Маҳмуд Абдулҳодий

Ушбу низом сиёсатини белгиловчи ва мақсадларини рўйбга чиқарувчи қоидалар шаръий аҳкомларни ўрганиб чиқишдан маълум бўлади. Ислонда иқтисод низоми учта қоидага асосланади. Улар: Мулк; Мулкни тасарруф этиш; Одамлар ўртасида бойликни тақсимлаш. Ушбу сонда биринчи қоидани, инша Аллоҳ, қолган иккита қоидани кейинги сонда муҳокама қиламиз.

Биринчи қоида:

Биринчи қоидани ўрганиш қуйидагиларга бўлинади: Мулкнинг маъноси, турлари ва сабаблари.

Мулкнинг маъноси

Эгалик қилиш жиҳатидан олиб қараганда, мулк Аллоҳ Таолоникидир. Аллоҳ Таоло айтади:

﴿وَأَتَوْهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ﴾

«Уларга Аллоҳнинг сизларга ато этган молидан ато этинглар!» [Нур 33]

Мол-давлат ёлғиз Аллоҳ Таолоникидир. Инсоннинг молга эгалик қилишига келсак, бу Аллоҳ Таоло унга сабаблари билан берган шаръий ҳуқуқдир. Шахсий мулкнинг шаръий маъноси молга эгалик қилиш ва уни тасарруф этиш кайфиятини баён қилиш билан маълум бўлади. Хусусий мулк ҳақиқий мулк эмас, балки Аллоҳ инсонга берган муайян ҳуқуқ бўлиб, у мулк ҳуқуқи деб аталади. Аллоҳ Таоло айтади:

﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ﴾

«У зот сизларни халифа қилиб қўйган нарсалардан (яъни вақтинча қўлларингизда турган эрта бир кун сизлар истасангиз-истамасангиз ўзгаларнинг қўлларига ўтиб кетадиган Аллоҳ берган мол-давлатдан) инфоқ-эҳсон қилинглар!» [Ҳадид 7]

Шунга кўра, хусусий мулк Шореънинг айдан (нарсалардан) шариат баён қилган тарзда фойдаланишга берган рўхсатидир. Демак, хусусий мулк – айнини (нарсаларни) ёки манфаатни белгиловчи шаръий ҳукм бўлиб, (мол-мулк ёки манфаат) кимга тааллуқли бўлса, унинг ўша нарсадан фойдаланиш ва унга эваз

олиш имконини беришни тақозо этади. Шунга кўра, мулк ҳуқуқи нарсанинг ўзидан ёки унинг манфаатли бўлишидан келиб чиқмайди, балки Шорёнинг рухсатидан келиб чиқади. У шахснинг нарса устидан Аллоҳ унга берган ҳукмронлигидир.

Мулк турлари

Мулк уч турли бўлади: шахсий мулк, умумий мулк ва давлат мулки. Умумий мулк билан давлат мулки шахслар учун шариатда кўрсатилганидек мол-мулкдан фойдаланиш, эҳтиёжларини қондириш ва манфаатларини ҳимоя қилиш имконини беради. Бу ерда манфаатлар деганда Ислом аҳкомларини ҳаётнинг барча жабҳаларида татбиқ этиш ва даъватни ёйиш ҳам киради. Мулк унинг шаръий сабаблари топилиши билангина вужудга келади. Мулкнинг шахсий мулк, умумий мулк ва давлат мулки каби турлари шу сабабларга кўра белгиланади.

Мулк сабаблари

Мулк шорёнинг рухсати бўлгани ва унинг рухсати фақат шариат далиллари билан маълум бўлганлиги сабабли, шорё мулкнинг пайдо бўлиш кайфиятига далолат қилувчи белгилар ёки сифатларни белгилаган. Бу мулкка эгалик қилиш сабаблари деб аталади. Сабаб шаръий истилоҳда аниқ белгиланган зоҳир сифат бўлиб, шаръий далил унинг ҳукм мавжудлигини белгилаб турувчи эканига далолат қилади. Мулк сабабининг таърифи ҳам, айти шу таърифнинг ўзидир. Яъни сабаб мулкнинг вужудга келганини билдирувчи сифатдир. Сабабнинг маъносига мисоллар: Рамазон ҳилоли, ийд ҳилоли ва қўёшнинг осмон гўмбазида мавжуд бўлиши, буларнинг ҳар бири белгилари аниқ зоҳир сифат ёки аниқ белгилардир. Ушбу белгилар Рамазон кириб, рўза ҳукми топилганини ёки шаввол оyi кириб, ийд бошланганини ёки пешин вақти кириб, пешин намозининг вожиблик ҳукми топилганини билдиради. Демак, сабаб шаръий ҳукмнинг топилишини билдирувчи аниқ белгидир.

Сабабнинг сабаблиги фақат шаръий далил билангина исботланади ва шаръий ҳукм у билан эмас, балки унинг олдида (яъни, сабаб топилган пайтда) топилади. Сабаб ҳукмнинг топилганини билдирувчи белгидир. Масалан, пешин намозининг вожиблиги қўёш осмон ўртасида бўлганда топилади.

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ﴾

«Қуёш оғишидан (то тун қоронғусигача) намозни тўқис адо қилинг» [Исро 78]

Қуёшнинг оғиши намознинг вожиблигига эмас, балки вожиблик топилганига далилдир. Бизнинг мавзуимизда, яъни мулкчиликда унинг (сабабнинг) мисолларидан бири мерос қолдирувчининг ўлимидир. Ўлим аниқ зоҳир сифат бўлиб, унинг юз бериши билан мерос қолдирувчининг бойлигига эгалик қилиш ворисга ўтади ва меросга эгалик қилиш шаръий ҳуқуққа айланади. Демак, мерос қолдирувчининг ўлими меросхўрларга мулк ҳуқуқини ўтказиш учун сабабдир. Сабабнинг маъноси мана шудир ва шунга кўра мулкка эгалик қилиш сабаблари ўрганилади.

Мулкка эга бўлиш сабаблари деганда пайдо қилиш жиҳатидан мулкка эга бўлиш сабаблари тушунилади. Шунинг учун мулкни масалан байъ орқали қўлга киритиш мулк сабабларини ўрганиш доирасига кирмайди. Чунки икки савдолашувчи томоннинг бири товарга, иккинчиси нарх (пул)га эгалик қилса, бу мулкни тасарруф этиш ва уни ўстириш (ривожлантириш)га киради. Чунки мол-мулк ҳар икки томонда мавжуд бўлиб, аввалданоқ уларга тегишлидир. Шунинг учун бу мавжуд молни мавжуд молга алмаштиришдир. Мулк сабабларини ўрганишда асосий эътибор мол-мулкни, яъни унга эгалик қилинишини пайдо қилувчи ёки унинг манфаатини пайдо қилувчи сабабларга қаратилади. Бу, масалан, ишчига иш ҳақи тўлашни ўз ичига олади. Ишчи бирор нарсани ясайди ёки ишга ёлловчи фойдаланиши мумкин бўлган бирон бир хизматни кўрсатади ва бу билан ўзида аввалда мавжуд бўлмаган молга эга бўлади. Бу мол айирбошлаш эмас. Чунки у ишчида пайдо бўлган молдир. Ишга ёлловчида эса молнинг манфаати пайдо бўлади. Мулкнинг хусусий мулк, жамоат мулки ва давлат мулки каби турларини мулк сабаблари белгилайди.

Хусусий мулк:

Хусусий мулк сабаблари беш асосга чекланган:

- 1 – Меҳнат;
- 2 – Мерос;
- 3 – Яшаш учун молга бўлган эҳтиёж;
- 4 – Давлат томонидан фуқароларга берилган моллар;
- 5 – Фуқаролар томонидан пул сарфламасдан ва меҳнат қилмасдан қўлга киритилган моллар;

1 – Молга эгалик қилишнинг биринчи сабаби: Меҳнат

Меҳнат – бу кенг маънони ифодалайдиган сўз. Меҳнат турлари, шакллари ва натижаларига кўра фарқланади. Шореъ молга эга бўлишнинг сабаби бўлишга яроқли бўлган меҳнат турларини белгилаган. Шаръий аҳкомлар ўрганиб чиқилса, меҳнатнинг бундай турлари қуйидагилардан иборат эканлиги маълум бўлади:

а) Ўлик ерни тирилтириш: Ўлик ер – эгаси бўлмаган ва ҳеч ким фойдаланмайдиган ердир. Ўлик ерни тирилтириш у ерга экин экиш, дарахт ўтқазиш ёки бино қуришдир. Росулulloҳ ﷺ айтадилар:

«مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ»

«Ким ўлик ерни тирилтурса, ер уникидир». Яна айтадилар:

«مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ»

«Ким бирон бир ерни девор билан ўраб олса, ер уникидир». Яна бундай дейдилар:

«مَنْ سَبَقَ إِلَى مَا لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ»

«Ким бирон бир муслмон аввал эга бўлмаган нарсани (ерни) эгаллаб олса, унга у ҳақлироқдир». Ўлик ерга эгалик қилишда уни тош билан ўраб олиш ҳам тирилтириш каbidир.

б) Ер остидан жамоат эҳтиёжларидан ҳисобланмаган нарсаларни қазиб олиш: У рикоз, яъни муслмонлар оммасининг ҳаққи бўлмаган нарса, деб аталади. Уни қазиб олган одам унинг бешдан тўрт қисмига эга бўлади ва бешдан бир қисмини шу нарсанинг закоти қилиб беради. Аммо ўша топилма жамоат эҳтиёжларидан ҳисобланган нарса бўлса, у умумий мулкка киради. Амр ибн Шуайбдан, у эса отаси орқали бобосидан ривоят қилган ҳадисда бундай келади: Росулulloҳ ﷺ дан топилма ҳақида сўралди. У зот бундай дедилар:

«مَا كَانَ فِي طَرِيقِ مَائِي أَوْ فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَعَرَفْتُهَا سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَالْكَ، وَمَا لَمْ يَكُنْ فِي طَرِيقِ مَائِي وَلَا فِي قَرْيَةٍ عَامِرَةٍ فَفِيهِ وَفِي الرِّكَازِ الْحُمْسُ»

«Агар (одамлар) кўп ўтадиган йўл ёки аҳоли кўп яшайдиган қишлоқда бўлса, уни бир йил эълон қил, эгаси келса келди, келмаса у сеники. Агар (одамлар) кўп ўтадиган йўл ёки аҳоли кўп яшайдиган қишлоқда бўлмаса, у сеники ҳисобланади. Бешдан бири эса рикоз сифатида берилади». Ҳаводаги нарсаларни, масалан, ҳаводан кислород ва азот ажратиб олиш, шунингдек,

Аллоҳ яратган ва фойдаланишга рухсат берган барча нарсаларни ажратиб олиш ҳам, ер остидаги нарсаларни қазиб олиш турларига киради.

в) Ов: Масалан, денгиз тубидан марварид ва дур олиб чиққан, балиқ ва бошқа денгиз ўлжаларини овлаган одам уларга эга бўлади. Парранда, ҳайвон ва шу каби қуруқлик ўлжаларини овлашдаги ҳолатда ҳам уларни овлаган одам уларга эга бўлади. Аллоҳ Таоло айтади:

﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

«(Эҳромдан чиқиб) **ҳалол бўлгач ов қилаверингиз**» [Моида 2]

﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ﴾

«**Сизларга денгиз (суб) ови ва унинг емишлари** (яъни сизлар овламай ўзи соҳилга чиқиб қолган нарсалар) **ҳалол қилинди**»

[Моида 96]

﴿قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾

«(Эй Муҳаммад, мўминлар сиздан ўзлари учун нималар ҳалол қилинганини сўрайдилар). **Айтинг: сизлар учун барча покиза нарсалар ва яна сизларнинг таълимингизни олган жониворларнинг – Аллоҳ сизларга билдирган нарсалардан билдириб қўлга ўргатган жониворларнинг** (тутиб келтирган овлари) **ҳалол қилинди. Бас, улар сизлар учун ушлаб келтирган нарсаларни еяверинглар ва** (уларни овга қўйиб юбораётганларингда) **Аллоҳнинг номини зикр қилинглар! Аллоҳдан қўрқинглар!»** [Моида 4]

г) Воситачилик ва даллоллик: Воситачи олди-сотдида ҳақ эвазига бошқасига ишлайдиган одам учун қўйилган ном бўлиб, у даллолга ҳам тўғри келади. Абу Довуд Қайс ибн Абу Ғарза Кинонийдан бундай деб айтганини ривоят қилади: «Биз Росулulloҳ ﷺнинг даврларида воситачилар деб аталар эдик. Олдимиздан Росулulloҳ ﷺ ўтиб қолиб, бизни ундан ҳам яхши ном билан атаб, бундай дедилар:

«يَا مَعْشَرَ التَّجَارِ، إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّغْوُ وَالْحَلْفُ، فَشَوُّوهُ بِالصَّدَقَةِ»

«Эй савдогарлар жамоати, савдода бекорчи сўз ва қасам ичиш бўлиб туради. Уни садақа билан ўчириглар».

д) Музораба: Бу икки кишининг савдода шерик бўлиб, биридан пул, иккинчисидан меҳнат (иш) бўлмоғидир. Яъни, бир киши бадан-танаси, иккинчи киши пули билан шерик бўлиб, муайян миқдордаги фойдага келишилмоғидир. Музориб (музораба шартномасида қўл меҳнати билан қатнашувчи) музорабадан топган пулига ўз меҳнати билан эга бўлади. Бу ширкат (шериклик) турларидан биридир. Шунингдек, бу музориб томонидан сарфланган меҳнат ва мулкка эга бўлиш сабабларидан биридир. Лекин бу пул эгаси учун мулкка эга бўлиш сабабларидан бири эмас, балки мулкни ўстиришдир. Шунинг учун у иккинчи қоидага, яъни мулкни тасарруф этишга киради.

е) Мусоқот: Мусоқот бир киши ўз дарахтларини бошқа бир кишига мевасининг бир қисми эвазига суғориб ва бошқа керакли ишларни қилиб туриши учун беришидир. Муслим Абдуллоҳ ибн Умардан:

«عَامَلٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْرٌ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ»

«Росуллоҳ ﷺ Хайбар аҳли билан у ердан чиқадиган мева ёки экиннинг ярмига (келишиб) муомала юритдилар», деб айтганини ривоят қилган. Мусоқот хурмо ва узум каби мевали дарахтларда жоиз бўлади, тол каби меваси бўлмаган дарахтларда жоиз эмас. Аммо меваси бўлмаса ҳам барги керак бўлган тут ва гул кабиларда мусоқот жоиз.

ё) Ишчи ёллаш: Ёллаш – бадал эвазига фойдага келишиб шартнома тузиш бўлиб, у ёлланувчи томонидан ёлловчига фойда келтириш, ёлловчи томонидан ёлланувчига пул беришдир. Ишчи ёллаш шартномаси, ё ишчи бажарган иш келтирадиган фойда устида (масалан, ҳунарманд ва дурадгарларни ёллаш каби) ёки ишчининг ўзи келтирадиган фойда (хизматкор ва ишчиларни ёллаш каби) устида тузилади. Ишга ёлланувчи ё бирон бир одам олдида ҳақ эвазига ишлаётган киши ва ҳукумат хизматчилари каби махсус бўлади ёки барча одамлар учун ишлайдиган дурадгар, тикувчи ва этиқдўз каби муштарак (умумий) бўлади. Аллоҳ Таоло айтади:

﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾

«Энди агар (талоқ қилган аёлларингиз) сизлар учун (бола) эмизсалар (яъни ўзларининг сизлардан бўлган болаларини

эмизсалар), у ҳолда уларнинг (эмизганликлари учун) ажр-ҳақларини беринглар!» [Талоқ 6]

Оиша дан «Росулulloҳ ва Абу Бакр Бану дайл қабиласидан Қурайшнинг динида бўлган бир моҳир йўлбошловчини ёлладилар. Икковлари унга уловларини топшириб, уч кундан кейин Савр ғорида тонгда учрашишга ваъдалашдилар», деб айтгани ривоят қилинган.

Ёллаш – икки тарафнинг розилиги ва шу ишга яроқлилиги шарт қилинган келишувдир. Ишчи ёллашда иш, иш муддати, иш ҳақи ва сарфланадиган меҳнат белгиланиши керак. Сарфланадиган меҳнатни ҳақиқий меъёр билан назорат қилиш мумкин бўлмагани учун кунлик иш соатларини белгилаб қўйиш назорат қилишнинг тўғрироқ меъёри бўлади. Шу билан бирга ишнинг ер қазиш, темирдан бирон бир буюм ясаш ёки машина ҳайдаш каби турлари ҳам белгиланиши лозим.

Ҳар бир ҳалол ишга ишчи ёллаш жоиз. Манфаати ҳаром бўлган, масалан, ароқ ташиш ва уни тайёрлаш, тўнғиз ва ўлимтик ташиб бериш ёки судхўрлик фоизларини ёзиб боришга котиблик қилиш каби ишларга ишчи ёллаш жоиз эмас. Ишга ёлланувчи ва ёлловчининг мусулмон бўлиши шарт қилинмайди. Фақат ибодат ва Аллоҳга қурбат ҳосил қилиш ишларида ёлланувчининг мусулмон бўлиши шарт қилинади. Азон айтиш, Қуръон ва ҳадисдан таълим бериш, қозилик каби ишларда ёлланувчининг мусулмон бўлиши шарт. Бундаги иллат шуки, бундай ишлар фақат мусулмон одам тарафидан бажарилсагина тўғри бўлади.

Аммо ибодатларга келсак, фарз ёки нафл ибодатлар бўлишидан қатъий назар, уларда қаралади. Агар ибодат ўзи учун ҳаж қилиш ёки ўзининг закотини бериш каби фақат қилувчисининг ўзигагина фойдаси тегадиган ибодат бўлса, бундай ибодатга ҳақ олиш жоиз бўлмайди. Агар ибодатнинг фойдаси қилувчидан бошқа одамга ҳам тегса, у ҳолда бундай ибодат учун ёллаш жоиз бўлади. Бунга масалан бошқалар учун азон айтиб бериш, имомлик қилиб бериш кабилар ёки вафот этган одами учун ҳаж қилиб беришга ё шу вафот этган одами номидан закотни адо қилишга бировни ёллаш кабилар киради.

2 – Мулкка эга бўлишнинг иккинчи сабаби: Мерос

Мерос Қуръоннинг қатъий нусуслари билан собит бўлган ва унинг иллатлари баён қилинмаган. Гарчи унинг жузъиётлари ҳақида сўз борган бўлса-да, бироқ бу жузъиётлар умумий

тарифлардир. Ким бирон бир нарсани мерос қилиб олса, унга қонуний мулк сифатида эгалик қилади.

3 – Учинчи сабаб: яшаш учун молга бўлган эҳтиёж

Яшаш ҳар бир инсоннинг шаръий ҳуқуқидир. Исломий давлат фуқароси бўлган кишининг тирикчилигини кафолатлайдиган сабаб меҳнатдир. Агар у меҳнат қилишга қодир бўлмаса, уни таъминлаш давлатнинг бурчидир. Чунки давлат ўз фуқароларининг эҳтиёжларини таъминлашдан жавобгар. Росулulloҳ ﷺ айтадилар:

«فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»

«Одамлар устидаги амир бошқарувчидир ва у ўз қўли остидаги фуқаролардан жавобгар». Аллоҳ Таоло айтади:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

«Уларнинг мол-мулкларида сўрагувчи ва (мол-давлатдан) маҳрум-муҳтож кишилар учун (ажратилган) ҳақ-улуш бўлар эди» [Зарийёт 19]

Росулulloҳ ﷺ айтадилар:

«لَا قَطْعَ فِي زَمَنِ الْمَجَاعَةِ»

«Очлик замонида қўл кесилмайди». Яна айтадилар:

«أَيُّمَا أَهْلٍ عَرِصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمْ امْرُؤٌ جَائِعًا فَقَدْ بَرِنَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى»

«Қайсики бир маҳалла (ўзларининг қорни тўқ) бўлса-ю, ораларида бир киши қорни оч ҳолда тонг орттирса, улардан Аллоҳ Таборака ва Таолонинг зиммаси-ҳимояси кўтарилади». Яна айтадилар:

«مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبَعَانَ وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ»

«Ён қўшнисининг очлигини била туриб, ўзи тўқ ҳолда тунаган одам менга иймон келтирмабди». Имом (яъни давлат) шариат аҳкомларини ижро қилишда Умматнинг вакилидир.

4 – Тўртинчи сабаб: Давлатнинг ўз молидан фуқароларга бермоғи

Фуқаролар ўз эҳтиёжларини қондиришлари ёки мулкларидан фойдаланишлари учун давлат томонидан уларга байтулмолдан мол берилмоғи ҳам мулкка эга бўлиш сабабларидандир. Масалан, фуқаролар қарзларини тўлашлари ёки ерларига экин экишлари учун давлат уларга ўз молидан беради. Росулulloҳ ﷺ Мадинага келганларида Абу Бакр ва Умарга, шунингдек, Зубайрга кенг ерни

ажратиб бердилар. Росулulloҳ ﷺ дан кейин рошид халифалар ҳам мусулмонларга ер ажратиб берган. Жангчиларга тақсимланган ўлжалар ва эгалик қилишга имом (халифа) рухсат берган хос ўлжалар ҳам давлат томонидан берилган моллар жумласига киради.

5 – Бешинчи сабаб: Шахслар мол сарфламасдан ва меҳнат қилмасдан олган моллар

Бу бешта нарсани ўз ичига олади:

а) Шахсларнинг бир-бирларига совға қилишлари, ҳадя беришлари ва васият қилишлари каби алоқалари.

б) Етказилган зарар эвазига берилган молга ҳақли бўлиш. Масалан ўлдирилган одамга хун тўлаш, етказилган жароҳатга товон тўлаш каби.

в) Никоҳ ақди билан маҳрга ва унга тегишли бўлган нарсаларга ҳақли бўлиш.

г) Топилма.

д) Халифага ва қиладиган иши бошқарув деб ҳисобланган шахсга бериладиган эваз (маош). Бу улар қилган иш тўлови эмас, балки ўз ишларидан тўсиб қўйилганликлари тўловидир.

Умумий мулк

Шорей баъзи нарса ва манфаатларни умумий мулк қилиб белгиланган бўлиб, уларга бирор кимса ўзи эгалик қилолмайди. Давлат уларни бировга беришга ёки ўзи учун дахлсиз мулк қилиб олишга ёхуд уни муайян шахслар учун имтиёз яратиб беришга ҳаққи йўқ. Жамоатнинг ҳар қандай шахси, ожизлиги ёки камбағаллигидан қатъий назар, умумий мулкдан фойдаланишга ҳаққи бор. Умумий мулк (шахсга эмас) барча шахсларга тегишли. Чунки умумий мулк, бу – барча шахсларга унинг мулкидан фойдаланиш ҳуқуқи берилган нарсадир. Ундан фойдаланиш ё ўрмонлардан ўтин олиш ва сувидан олиш каби нарсага эга бўлиш билан ёки йўллар, денгизлар, қирғоқ-соҳиллар, балиқ овланадиган жойлар ва булардан бошқа жойлардан эга бўлмасдан фойдаланиш билан бўлади. Умумий мулк Шорейнинг жамоатга ўша нарсдан шерикликда фойдаланиш учун берган рухсатидир. Умумий мулкнинг сабаблари сифатлар бўлиб, қачон бу сифатлар ўша нарсада топилса, ўша нарса умумий мулкка айланади. Умумий мулк уч турли бўлади:

1 – Жамоат заруратлари (манфаатлари) ҳисобланган нарсалар. Улар шундай заруратларки, агар бирон бир шаҳар ёки

жамоатга етишмай қолса, одамлар уларни излаб, ҳар тарафга тарқалиб кетадилар. Росулulloҳ ﷺ

«الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْمَاءِ وَالْكَأِ وَالنَّارِ»

«Мусулмонлар уч нарсада: сув, ўт-ўлан ва оловда шерикдирлар», деб айтганлар. Ҳадисда келтирилган ушбу уч лафз жомид исмлар бўлиб, улар ҳадисга иллат бўлиб келмаган. Лекин бу ерда одамларни ушбу уч нарсада шерк қилишнинг иллоти бор. Бу иллат ушбу нарсаларнинг одамлар муҳтож бўладиган ва улардан беҳожат бўла олмайдиган нарсалардан эканлигидир. Далил шуки, Росулulloҳ ﷺ Тоиф ва Хайбарда одамларнинг сувга эгалик қилишларига руҳсат берганлар. Бунинг маъноси сувни мулк қилишга бўлган таъқиқ сув деган эътибордаги оддий сувга эмас, балки жамоа ресурсларидан бўлган сувга қўйилган.

2 – Туганмас конлар: Конлар икки қисмдир: биринчи қисми миқдори чекланган қисм бўлиб, унга якка шахс эгалик қилиши мумкин. Миқдори чекланган конларнинг бешдан бир қисми олинади. Чунки у рикоздир ёки рикозга муносабат қандай бўлса, унга ҳам ўшандай бўлади. Иккинчи қисми шахталар ва нефть қудуқлари каби чекланмаган конлардир. Тирмизий Абяз ибн Ҳаммолдан ривоят қилади: **«Росулulloҳ ﷺнинг олдиларига вакил бўлиб келганида у зотдан туз конини ажратиб беришни сўради. Росулulloҳ ﷺ ажратиб бердилар. У қайтиб кетгач, ўтирганлардан бири: унга нимани ажратиб берганингизни биласизми, унга оқар сувни ажратиб бердингизку, деди. Шунда Росулulloҳ ﷺ ундан қайтариб олдилар»**. Бу ерда туз тугамайдиган бўлгани боис оқар сувга ўхшатиляпти.

3 – Табиатан шахснинг хусусий мулки бўлиши мумкин бўлмаган нарсалар. Улар жамоатнинг заруратларидан ҳисоблангани туфайли биринчи қисмга кирса ҳам табиатан хусусий мулк бўлиши мумкин эмаслиги жиҳатидан ундан фарқланади. Биринчи қисмга шахс эгалик қилиши мумкин. Аммо бунинг асл воқелиги умумий мулклигига далолат қилади. Йўллар, анҳорлар, дарёлар, кўллар, каналлар, кўрфаз ва бўғозлар шу қисмга киради. Масжидлар, давлат мактаблари, шифохоналар, ўйингоҳлар ва бошпаналар уларга қўшилади.

Давлат мулки

Давлат мулки барча мусулмонларга ва барча фуқароларга тегишли. Бироқ, унинг фуқароларга тегишлилиги ундаги нарса ва

манфаатлар устидан бўлган мулкчиликка чекланиб қолмайди. Умуман олганда, иқтисоддами ёки бошқа соҳадами одамлар ишларига ғамхўрлик қилиш учун иқтисод низоми мавзусидан ҳам ўтиб кетаверади. Яъни низом татбиқини сақлаб қолиш, даъватни ёйиш ва жиҳодни бошқариш каби ишларга ҳам сарфланиши мумкин.

Давлат мулкнинг сабаблари сифатлар бўлиб, қачон бу сифатлар молнинг табиатида ёки ўша нарсада топилса, бу сифатлар уни шахсий мулкликдан ёки умумий мулкликдан чиқариб, давлат мулкига айлантириб қўяди.

Давлат мулки хусусий мулк таркибига кирадиган моллардан бўлиб, умумий мулк сирасига кирмайди. Лекин унга муслмонлар оммасининг ҳаққи бириктирилган. Шунинг учун у икки мулкнинг бирортаси таркибига кирмайди ва мулкнинг учинчи тури, яъни давлат мулки бўлади. У муслмонлар оммасининг ҳаққи бўлган мулкдир. Уни бошқариш ҳуқуқи эса, халифага тегишли. Халифа ўзи муносиб деб кўрса, баъзи муслмонларга ундан ажратиб бериши мумкин. Масалан, масжидлар ва бошқармалар қуриш, саноат ва илмий тадқиқот марказларини очиш, жиҳод қилиш каби ишларга сарфлаши мумкин. Ёки давлат бу мулкдан ёрдам сифатида ёхуд жамиятда қитисодий барқарорликни пайдо қилиш учун баъзи шахсларга беради.

Демак, давлат мулки манфаати жамоатга тушадиган моллар бўлиб, у умумий мулкдан фарқ қилади. Давлатнинг умумий мулкни ҳеч кимга бериши жоиз эмас. Давлат мулкнинг сарф қилинадиган ўринлари эса, халифанинг фикрига боғлиқ. Халифа уни муслмонлар учун манфаатли деб билган ўринларга сарфлайди. Ўлжа, хирож ва жизя кабилар давлат мулкдир. Закот эса, буларга кирмайди. Чунки шариат закотнинг эгасини белгилаб қўйган ва у саккизта синфдир. Закотни шу синфлар доирасида тасарруф этиш халифанинг ҳуқуқи.

Баён қилиб ўтилганидек, мулкнинг уч тури, яъни хусусий, умумий ва давлат мулки каби турлари шариат томонидан белгилаб қўйилган. Шунинг учун хусусий мулкни умумий ёки давлат мулкига ва умумий мулкни давлат мулкига айлантириш мумкин эмас. Нарсанинг қўлдан қўлга ўтиши, фақат шаръий ҳақ билангина бўлади. Национализация қилиш, яъни хусусий мулкни давлат мулкига айлантириш Ислолда мавжуд эмас. Хусусийлаштириш ҳам, агар у умумий мулкни хусусий мулкка

айлантириш ёки бирортасига имтиёз бериш маъносида бўлса, ношаръий ишдир. Бундай ишлар социалистик ва капиталистик низомларда, умумий ва хусусий мулкни давлат мулкидек тасарруф этадиган низомларда юз беради.

Давлатнинг барча мусулмонлар манфаати учун умумий мулкдан ва ўлик ерлардан маълум бир қисмини мусулмонлар жамоаси ёки давлат фуқароларидан бўлган алоҳида шахслар ёки муайян томонларга эмас, балки бутун мусулмонларга тегишли манфаатлар учун атрофини ўраши жоиз. Масалан, ҳарбий машғулотлар ёки кузатувлар учун ёки нефтни қайта ишловчи заводларни қуриш учун баъзи ерлар, тоғлар ва денгизлар ажратиб қўйилади. Электр энергиясини ишлаб чиқариш учун шоввалар атрофи ўралиши жоиздир. Гарчи булар умумий мулк бўлса-да, умумий мулкни ёки умумий манфаатни яратиш учун атрофи ўралади. Пайғамбар ﷺ айтадилар:

«لَا حِمَىٰ إِلَّا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ»

«Атрофини ўрашга Аллоҳ ва Росулидан бошқа ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ». Абу Убайд «Китоб ал-Амвол» китобида ривоят қилади: «Бир аъробий Умарнинг олдида келиб: Эй амирул мўминин, биз жоҳилият даврида шу диёр учун жангу-жадал қилдик ва шу заминда Исломга кирдик. Нимага асосланиб, уларнинг атрофини ўрайсиз? – деди. Умар бошини қўйи солиб, мўйловини бураб хўрсина бошлади. (У қачон бир нарсадан хафа бўлса, мўйловини бураб хўрсинарди). Аъробий бу аҳволни кўриб ҳам гапини яна такрорлади. Шунда Умар: мол Аллоҳнинг моли, бандалар ҳам Аллоҳнинг бандалари. Аллоҳга қасамки, устимда Аллоҳнинг йўлида қилинадиган ишларнинг масъулияти бўлмаганида бир қарич ерни ҳам атрофини ўрамасдим, деди».

Завод-фабрикалар хусусий мулк ҳам, умумий мулк ҳам бўлиши мумкин. Агар у умумий мулкка кирса шахсларнинг унга эгалик қилиши ман этилади. Бунда завод фойдаланаётган ёки ишлаб чиқараётган модда (маҳсулот)нинг мулкнинг қайси турига киришига қаралади. Агар заводлар шахсларнинг пулига қурилган ва улар ишлатаётган материал хусусий мулкка кирган материал бўлса, улар хусусий мулк бўлиши мумкин. Агар нефть қазиб олувчи ва қайта ишловчи заводлар каби ишлаб чиқарган маҳсулоти умумий мулкка кирган маҳсулот бўлса, улар умумий мулк бўлиши мумкин. Давлат ундан умумий мулк учун фойдаланиши

этиборидан, давлат мулки ҳам бўлиши мумкин. Завод-фабрикалар хусусий мулк бўлса, унинг эгалари ишлаб чиқаришда умумий мулкдан фойдаланиши жоиз эмас. Фақатгина давлат муслмонлардан жавобгар ва уларнинг ишини бошқарувчи деган этиборда, умумий мулкни ишлаб чиқариш учун ўша заводни ижарага олган бўлса жоиз. Завод ишлаб чиқарган маҳсулотининг ҳукмини олади. Агар завод хусусий мулк бўлса, жамоатнинг умумий мулкдан фойдаланишини таъминлаш учун давлат томонидан ижарага олинсагина умумий мулкка тааллуқли нарсаларни ишлаб чиқара олади. Чунки халқни бошқариш вазифаси ҳам, ҳуқуқи ҳам давлат зиммасида.

Байтулмол

Давлат мулки шахсга ёки давлатга эмас, балки шахсларга тегишли мулк. Шунингдек, умумий мулк ҳам шахсларга тегишлидир. Шариат уларни ва уларга алоқадор аҳкомларни ҳимоя қилиш учун, уларни бошқаришни давлатга юклаган. Давлат мулки ва умумий мулк, кўчар ёки кўчмас мулк бўлишидан қатъий назар, кўпайиб, камайиб боради ва ундан одамлар фойдаланади. Шунинг учун мулклар ҳимоя қилиниши ва девон қилиб қайдланиши керак. Байтулмол мана шу мақсадда ташкил этилган. Байтулмол – муслмонларнинг ҳаққи бўлган молларнинг кирим-чиқими билан шуғулланувчи идорадир. Шунга кўра, муслмонлар ҳаққи бўлган ҳар бир мол – гарчи закот каби бирон бир жиҳат унинг эгаси этиб тайин қилинган тақдирда ҳам, муслмонлардан ким унга эга бўлиши тайин бўлмаса – байтулмолнинг ҳаққи бўлиб қолаверади. Муслмонлар манфаати йўлида сарфланиши керак бўлган ҳар қандай ҳақ байтулмолнинг ҳаққидир.

Байтулмолнинг доимий киримлари ўлжа, ғанимат, хирож, жизя, умумий мулкнинг барча турдаги киримлари ва давлат мулкидан тушган фойдалар, ушрлар, рикознинг бешдан бири, конлар ва закот молларидир. Ушр йиғувчи аҳли ҳарбдан олган мол ва меросхўри бўлмаган кишилардан мерос бўлиб қолган маблағлар ҳам байтулмолнинг киримларидандир. Закот молларини саккиз ўриндан бошқа жойга сарфлаш мумкин бўлмагани учун, улар байтулмолдаги алоҳида жойга қўйилади. Шунингдек, умумий мулк бўлган моллар ҳам алоҳида жойга қўйилади ва бошқа молларга аралаштирилмайди. Чунки уларни тасарруф этиш тўғрисидаги аҳкомлар давлат мулкни тасарруф этиш тўғрисидаги аҳкомлардан фарқ қилади. □

ДИНИЙ ИЛМОНИЙЛАРДАГИ ТОЙИЛИШ АСОСЛАРИ (Масалан, муртадлик учун бериладиган жазо)

Айман Салоҳ – Муборак Фаластин замини

Йигирманчи асрдаги фикрий кураш Ислом билан бошқа мабдалар ўртасида, яъни Ислом билан куфр ўртасида кечди. Бу кураш социализм ва капитализмнинг яроқсиз ва бузуқ экани, Исломнинг эса, ақида ва низом жиҳатидан яроқлилиги фош бўлиши билан якун топди. Динни ҳаётдан ажратиш ақидасига асосланган капиталистик мабданинг қулаши билан илмонийлик ҳам қулади. Мусулмонлар онгида илмонийлик ва илмонийлар ҳақида хунук тасаввур ўрнашди. Дарҳақиқат, илмонийларнинг аксари динсиз эди. Бошқача айтганда, ибодатлар каби шахсий дин кўринишларига ҳам амал қилмас эдилар. Зеро, илмонийлик мафкураси исломий танловни рад этиш билан пайдо бўлган. Илмонийлар ҳаётда шаръий нусусларга бўйсунмасликларини намоён қилишар ва баъзида исломий аҳкомларни масхара қилишарди. Шунинг учун мусулмонлар орасида илмонийликни қабул қилиш ёки рад этиш борасида жиддий баҳс мунозара бўлмади. Илмонийликни ҳаёт ва қонунда татбиқ қилиш борасида илмонийлар билан ҳам фикрий кураш юзага келмади. Балки кураш мабда сифатидаги Ислом ва мабда сифатидаги капитализм ўртасида бўлди.

Мусулмонларда эса фақат битта фикр мавжуд эди. У ҳам бўлса илмонийликни рад этиш ва ҳаётнинг барча ишларида Исломни татбиқ қилиш вожиблиги эди. Илмонийлар Ислом билан курашда очикдан-очик илмонийликка ва шаръий аҳкомларни ташлашга даъват қилиш билан ўзларининг мағлубиятга учраганликларини англаб етишгач, энди бошқа йўлга ўтишди. Яъни сўнгги ўн йилликлар ичида ўз илмонийликларини Ислом ва унинг шаръий нусуслари билан ҳамқадам юриш орқали тикиштирадиган бўлишди. Улар ўзларини шаръий нусусларни тушунишга ҳаракат қилаётган, унинг талқинларига амал қилаётган ҳамда мазҳабларнинг сўзлари ва уламоларнинг фатволарига таянаётган қилиб кўрсата бошладилар. Шунинг учун улар жамиятдаги умумий аҳволни тартиблаштирадиган ва сиёсий низомни бошқарадиган шаръий аҳкомларни «улар инсонларнинг ижтиҳодларидир, шаръий ижтиҳод эмас, шариатнинг бир қисми ҳам эмас», дея изоҳлай бошладилар. Улар шариатни рад этишларини тўғридан-

тўғри ва очиқ тарзда ифода этиш ўрнига, шундай йўл тутишга ўтдилар.

Илманийларнинг мақсади шаръий аҳкомларнинг мусулмонлар ҳаётига бўлган таъсирига барҳам беришдир. Бошқача айтганда, Исломни бошқарув, иқтисод низоми, таълим, жамиятдаги тижорий алоқалар, жазо чоралари, мусулмонларнинг ўртасидаги алоқалар ва аҳли зиммалар устидан қўллашни олдини олишдир. Токи, дин банда билан яратувчиси ўртасидаги шахсий алоқа бўлиб қолсин ҳамда умумий ва сиёсий низомга таъсири бўлмасин. Шаръий аҳкомлар илманийлар таянаётган адаштириш ва оғиш қоидалари орқали инкор қилинган, бўшлиқ ғарб низомларидан бўлган қонунлар билан тўлдирилади. Илманийлар ушбу ғояларни аҳкомлардан воз кечишга ва динни ҳаётдан ажратишга ошкора даъват қилмасдан амалга оширишга ҳаракат қилишади. Шунинг учун биз ўзларини диндор қилиб кўрсатиб, илманийликни Ислом деган эътиборда татбиқ қилишга чақираётган мусулмонларни учратамиз.

Бу ишлар илманийликнинг мақсадини рўёбга чиқарадиган, динни ҳаётдан ажралган коҳинлик динига айлантирадиган, шариат аҳкомларини ҳаётдан узоқлаштирадиган ва илманийлик тушунчаларини шаръий нусус тушунчаси остига киргизадиган дин асослари ва қоидаларини ихтиро қилиш орқали амалга оширилди. Ушбу фикрий тойилишлар шаръий қолипларда бериладиган бўлди. Токи, одамлар уларни динга мос ҳамда Аллоҳ ва Росули ﷺ ирода қилган нарсага мувофиқ деб ўйлагани учун уларни одамларга ўтказиш осон бўлсин.

Илманийлар орасида дин қоидаларининг хилма-хиллиги ва кўплигидан, биз уларни Исломнинг моҳиятини нишонга олган кўп мақсадлари борлигини кўраамиз. Қуйидагилар ўшалар жумласидандир:

- Шаръий қабул қилиш манбалари (Қуръон ва суннат)ни ва далил келтириш манҳажларини четга чиқариш;
- Айрим асос ва муҳкам шаръий аҳкомларни инкор қилиш ва рад этиш;
- Шаръан қатъий бўлган нарсаларга зид бўлган замонавий тушунчаларни қабул қилиш ва оқлаш учун шаръий ҳужжатларни ихтиро қилишга ҳаракат қилиш;

- Шариат ҳукмларига риоя қилишни паст баҳолаб, уларнинг мукамаллиги ва ҳаётий муаммоларни ҳал эта олишига бўлган ишончни сусайтириш.

Биз ҳозир илманийларнинг мақолаларида кўп баҳс қилинган ва ундан аксар мусулмон тадқиқотчилари таъсирланган шаръий аҳкомлардан намуна келтирамиз. Ушбу намунани келтиришдан мақсад илманийларнинг Исломи низоми аҳкомларини инкор қилишдаги тариқатини баён қилиш ва фикрий тойилишларни аниқлашдир. Ушбу шаръий ҳукм муртаднинг Исломидаги жазосидир. Кўпгина замондошлар либерал эркинликка эришиш учун ушбу ҳукмдан халос бўлиш зарурлиги тўғрисида келишиб олганлар. Бироқ диққатга сазовор томони шундаки, бу шаръий ҳукмдан халос бўлиш битта усулда жорий бўлмади. Ушбу шаръий ҳукмни рад этишдаги уларнинг аралашувлари турлича бўлди. Яъни бу кўплаб фикрий тойилиш қоидалари ва асосларини ўз ичига олди. Уларнинг муртадни жазолаш ҳақидаги баёнотларини кўриб чиқиб, биз фикрий тойилиш асосларини ва дин либосини кийган илманийлик қоидаларини аниқлаймиз.

Муртаднинг жазосини инкор қилувчиларнинг сўзларини келтиришдан олдин, ушбу ҳукм борасида фикрий мазҳабларда ҳеч қандай ихтилоф бўлмаганини эслатиб ўтиш лозим. Фақиҳлар кўплаб масалалар, ҳатто очиқ-ойдин нусуслар келган масалаларда ихтилоф қилган бўлсалар-да, бироқ муртадни жазолаш борасида ихтилоф қилишмаган. Бу жазо ҳад деб ҳисобланадими ёки таъзир дейиладими, фарқсиз, муртадни жазолаш ҳақида барча фақиҳларнинг фикри битта бўлган. Улар бу масалада ижмо қилганлар. Турли асрлардаги ўнлаб фақиҳлар, жумаладан, имом Нававий Муслимнинг шарҳида, Ибн Қудома «Муғанно»да, Ибн Қаттон «Иқно фил Масоилил Ижмо»да, Ибн Мунзир ижмо масалаларида, Бағавий Суннат шарҳида, Субкий Сайфул маслулда муртадни жазолашга фуқаҳоларнинг ижмо қилганликларини баён этганлар. Шунга қарамай, замонавий тадқиқотларда муртадни жазолаш ҳукми муаммоли ҳукм, дея баён этилади. Бу шуни кўрсатадики, ушбу тадқиқотларга таъсир ўтказган омил фикрий ижтиҳоддаги қараш эмас, балки Ғарб сақофати бўлган. Уларнинг гапларини текшириш орқали илманийлардаги фикрий тойилиш асослари ёки дин усуллари қуйидагича эканини хулоса қилишимиз мумкин:

1 – Қуръонда келган нарсага амал қилишга чекланиш қоидаси: Уларнинг айримлари ушбу ҳукми Қуръонда келмагани учун инкор қилишади. Улар кофирларга хитоб қилувчи ва уларнинг фикрларини ҳикоя қилувчи Қуръон оятларига қарайдилар-да, улар учун бу дунёда ҳеч қандай жазо йўқлигини топадилар. Натижада шариат дунёда ўзининг диний эркинлигидан фойдаланган кишига ҳеч қандай жазо белгиламаган деган хулоса чиқаради. Бу тафсир Пайғамбаримиз ﷺнинг суннатини инкор қилиш ва унга ишонмасликка асосланган тойилишни келтириб чиқаради. Чунки муртадни жазолаш фақат суннатда келган.

Пайғамбаримиз ﷺ бундай тойилишдан огоҳлантирган бўлса-да, илманийлар: «Қуръон етарли» дейдилар. Улар ўзларининг ушбу гапларини Ислом низомининг аксар аҳкомларини рад қилиш учун қоида қилиб олишган. Бу алдовчи даъводир. Агар улар қуръонга ҳақиқий иймон келтиришганида, Қуръон нусусларида келганидек, Пайғамбаримиз ﷺнинг суннатига ишонган бўлар эдилар. Ҳақиқат шуки, улар замонавий илманий сақофатга зид бўлган масалаларда Қуръоннинг қатъий нусусларига ишонмайдилар. Аслида бу шариатни оғир санаш ва унинг катта қисмини енгиллаштиришга уринишдир.

2 – Қатъий суннатни олиб, зонний суннатни рад этиш, бошқача айтганда оҳод хабарга амал қилмаслик: Маълумки, аксар шаръий аҳкомлар оҳод хабарларда келган. Шунинг учун айрим илманийлар Пайғамбаримиз суннатини қабул қилса-да,

«مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ»

«Ким ўз динини ўзгартирса, уни ўлдиришлар» каби муртадни ўлдириш ҳақида келган ҳадисларни инкор қилади. Улар бу оҳод хабар, у зонний бўлгани учун амал қилинмайди дейишади. Бу тойилиш бўлиб, суннатнинг катта қисмини инкор қилишдир. Оҳод хабарга амал қилиш масаласи биринчи асрдан бери усулга киргизилган бўлса-да, бугунги илманийлар имкони борича Ислом аҳкомларини инкор қилиш учун дарча (тешик) изламоқдалар.

3 – Суннатни қонунчиликка тааллуқли бўлган ва тааллуқли бўлмаган суннатга тақсимлаш ҳамда ушбу тақсимлашни нотўғри татбиқ қилиш: илманийлар қонунчилик масалаларини ибодат ва ахлоқ масалаларидан кўра муҳимроқ қилиб, бу борада эҳтиёт бўлишга чақиришади. Бу ердаги энг кўзга кўринган муаммо суннатни қонунчиликка тааллуқли бўлган ва тааллуқли бўлмаган

суннатга ажратаётган ўлчовда. Чунки у чекланмаган ва чигал ўлчов бўлиб, бундай ўлчаш муртадни жазолашга тааллуқли ҳукмни ва бошқа кўплаб шаръий аҳкомларни қонунчиликка тааллуқли суннатдан чиқариб юборади. Дарҳақиқат, аксар илманийлар Пайғамбаримиз ﷺдан содир бўлган амаллар ўртасини ажратишади. Улар айтадики, Пайғамбар ўз ҳаётида бир неча даврларни босиб ўтган, шунинг учун унинг ҳар бир иши пайғамбарлигидан келиб чиқмайди. Аксинча, у ўзининг инсонийлигига ёки муайян ҳаётий ролларига кўра ҳаракат қилиши мумкин. Масалан, сиёсий раҳбар ёки қози ёки ота ёки эр ва ҳоказо... Мана шу тушунчага амал қилганлар Пайғамбардан пайғамбарлик тақозоси билан содир бўлган нарса ваҳий бўлиб, унга амал қилиш вожиб, лекин ҳаётдаги бошқа ишлари бундай эмас, чунки улар Пайғамбардан содир бўлгани эътиборидан суннат тушунчаси остига кирса-да, Пайғамбарлик мақомидан содир бўлмагани учун шаръий эмас, дейишади. Бу сўзни ва унинг асосини синчиклаб ўрганган киши қуйидагиларга гувоҳ бўлади: баъзи бир жибиллий амаллар ва Росулulloҳ ﷺ Аллоҳ Таолога яқин бўлиш ниятида эмас, балки одат тақозосига кўра қилган баъзи амаллар суннатларда мавжуд экан, бу ердаги муаммо айрим суннатларнинг қонунчилик учун келмаганида эмас. Балки муаммо қонунчиликка тааллуқли суннатдан бир жумлани чиқариб, уни қонунчиликка тааллуқли бўлмаган суннат доирасига киритиш учун суннатларни мана шундай шаклда тақсимлаш тушунчасига таянишдадир. Ҳатто уларнинг қилмиши шу даражага етиб бордики, Пайғамбар ﷺнинг сиёсий ва қозиликка оид ишлари қонунчиликка тааллуқли суннатдан чиқарилиб, уларни қонунчиликка тааллуқли амаллар эмас, балки инсоннинг тажрибавий амаллари дейилди.

4 – Ижмой мавзулар ва фикҳий иттифоқларни олиб, ихтилофли масалаларга амал қилмаслик: Улар ўзларининг «Масалада ихтилоф бор» деган гапларини илманийликка тўғри келмайдиган кўплаб аҳкомларни рад этиш учун асос қилиб олишди. Муртаднинг жазоси масаласида илманийлар иккита муаммога дуч келишди: биринчиси фикҳий ихтилофнинг мавжудлиги ўша масалага амал қилишни бекор қилмайди. Шаръий аҳкомларга амал қилишда унга иттифоқ қилинган бўлиши шарт эмас. Чунки фикҳий ихтилофнинг мавжудлиги Ислом

давлатини ўн уч аср давомида Исломни татбиқ қилишидан тўсмаган.

Аксинча, фақиҳлар ихтилоfli масалаларда давлат қандай ҳаракат қилишига оид шаръий қоидаларни ишлаб чиқишган. Масалан, «Имомнинг раъйи ихтилофни кўтаради», «Имомнинг буйруғи зоҳирда ҳам, ботинда ҳам ижро қилиниши шарт», «Султон муаммолар пайдо бўлишига қараб ечимларни чиқариши керак» каби қоидалар ўшалар жумласидандир. Иккинчи муаммо эса, эътиборли ихтилоф масалаларини белгилаш, чунки ҳар қандай ихтилоф ҳам эътиборли бўлавермайди. Муртаднинг жазоси масаласида эътиборли ихтилоф бўлмаса-да, лекин илманийликни қўллаб-қувватловчилар айрим фақиҳларга ихтилоф нисбатини беришади. Айримлари икки улуғ фуқаҳо Иброҳим Нахайй ва Суфён Саврийни айтишади. Чунки улар муртадни жазолашни инкор этишган.

Ҳақиқат шуки, ушбу икки имомнинг ихтилофи муртаднинг ҳукми ҳақида эмас, балки унинг ўлдирилишидан олдин тавба қилишида бўлган. Яна улар ихтилоfli деб даъво қилишаётган масалалардан бири Халифаликни тиклаш ва халифани тайинлаш вожиблигидир. Ҳолбуки, унинг вожиблиги суннатда келган ва у ҳақда саҳобалар ижмо қилишган. Шунинг учун Асом Халифаликнинг вожиблигига қарши чиққанда, фақиҳлар унинг сўзини эътиборга олмаган. Қуртубий Халифа тиклаш вожиблиги ҳақидаги ижмони тушунтириб берганидан кейин бундай деган эди: «Унинг вожиблиги ҳақида на Уммат ва на Имомлар ўртасида ихтилоф мавжуд. Бу ҳақида фақат Асомдан ривоят қилинган нарса бор. Чунки унинг ўзи шариятдан асом (беҳабар) эди».

5 – Айрим шаръий аҳкомларни улар давлат низоми бўлган, шаръий ҳукм эмас деган эътибор билан олмаслик: Улар «муртадни жазолаш унинг муртадлиги учун эмас, балки давлатга қарши чиққани учун бўлган. Бу нарса замонавий қонунларда «ватанга хиёнат» деб аталади», дейишди. Давлатга қарши чиқмаган эса, уларнинг фикрича, динини ўзгартиргани учун жазоланмайди. Бундай талқин замонавий сиёсий тафаккурга жуда мос келади, лекин у шаръий нусус ва фуқаҳолар сўзидан тамоман узоқдир. Бу нарса шариятни замонавий сақофатга мослаштириш учун қилинган.

6 – Нусусга амал қилишни чеклаш учун манфаатнинг барча шаклларига амал қилиш: Бу ердаги тойилиш шаръий ҳукмни

татбиқ қилишда бирор бир шаръий монеъ юзага келган пайтда унга амалга қилишни тўхтатиб туришда эмас. (Зеро, айримлар буни зарурат ёки кучли эҳтиёж туфайли шаръан эътиборли манфаат деб атайди). Бунга очарчилик йилида ўғрини қўлини кесишни тақиқлаш кабилар мисол бўлади. Зеро, бу бошқа бир шаръий ҳукмдир, гарчи уни қўллашда ихтилоф мавжуд бўлса ҳам. Шунинг учун тойилиш бу ерда эмас. Балки бу ердаги тойилиш манфаат даъвоси билан шаръий ҳукмни бутунлай бекор қилишдадир. Шунингдек, тойилиш шаръий ҳукмни истинбот қилиш учун шаръий нусусга назар юритган чоғда манфаатни асос қилиб олишдадир. Шунинг учун манфаат тарафдорлари ушбу ҳукмни қўллашнинг иложи йўқ бўлса ҳам ёки уни қўллашда зарар ёки монеъ мавжуд бўлса ҳам бу ҳукм собитлигига қарор қилиш ўрнига, уни манфаат даъвоси билан инкор қилишади. Тойилиш мана шунда. Зеро, айрим фуқаҳолар далил ва айримлари далилга ўхшаш деб ҳисоблашган масолиҳи мурсала (мутлақ манфаат) ўша фуқаҳоларга кўра, масала тўғрисида нусус бўлмагандагина ишлайди. Аммо далил ва шаръий нусусга назар юритишда манфаатни кўзлаш нусусни бекор қилишга олиб боради ва ҳукмнинг шаръийлик сифатини йўқотади. Улар муртадлик ва бошқа кўплаб жазоларни бекор қилиш учун кўтараётган манфаатлар хаёлий ва ақлий манфаатлардир. Бу манфаатларга уларнинг кофирларга, хусусан ғарбликларга Ислом ҳақида яхши сиймо кўрсатиш керак, деган гаплари мисол бўла олади. Шунингдек, уларнинг «диний эркинлик ва инсон ҳуқуқлари маданияти» кенг тарқалган ва ғарб сиёсий тузумлари бу нарсаларни ҳимоя қилаётган замонда муртадни жазолаш ҳақида гапириш Ислом ҳақида бузуқ тасаввур беради, деган гаплари ҳам мисол бўла олади. Ушбу жазо аҳкомларини тасдиқлаш баъзи сиёсий режимларнинг ўз муҳолифларини йўқ қилиш ва жиноятларини оқлаш учун фойдаланишига сабаб бўлади деган гаплари ҳам шу манфаатлар қаторига киради. Тўғри, айрим ҳукмдорларнинг бирор шаръий ҳукмни ёмон татбиқ қилганликлари бўлган. Лекин масалани мана шундай бузуқ ақлий қараш билан ҳал қилиш шаръий ҳукмларнинг барчасини бекор қилишга олиб боради.

7 – Эркинликларни мустаҳкам шаръий асос деб олиш ва унга қарши бўлган нарсани рад этиш: Илманийлар олдинги бандда келганларни тўлдирган ҳолда, шахсий эркинлик ва уни ҳимоя

қилишни шаръий мақсадлардан бири ва муҳкам шаръий асослардан деб ҳамда унга зид бўлган барча жузъий аҳкомлар рад этилиши шарт деб ҳисоблашади. Зеро, уларнинг айримлари Қуръоннинг йигирмадан кўпроқ оятларида эркинликка чақирилади деб даъво қилиб, шахсий эркинликни шаръий асос сифатида белгилашади. Айтишадик, муртадни жазолаш қатъий шаръий асосга ҳамда шариатнинг руҳи ва мақсадларига зид бўлгани учун рад қилинади. Уларнинг айримлари одамларни бирор шаръий ҳукмга мажбурлаш жоиз эмас ва бошқаларга тажовуз қилмас экан, хоҳлаган ишини қилишга эркин қўйилиши лозим деган хулосага келиш учун «Ислом эркинликка даъват қилади» деган қоидани ишлаб чиқди.

Уларнинг тушунчаси бўйича дин банд билан Парвардигори ўртасидаги алоқа бўлиб, бу алоқа фақат ибодатлар ва ахлоқда кўринади. Шунингдек, спиртли ичимлик ва фаҳш каби ман қилинган ишларни қилмасликда намоён бўлади. Шахс буларга ўз ихтиёри билан Аллоҳдан қўрққанидан амал қилади... Бироқ давлат одамларни фарзларга мажбурламаслиги керак, ҳижоб кийиш каби. Шунингдек, рибо каби ман қилинган ишлардан қўл билан қайтариши ҳам жоиз эмас. Уларнинг дин ҳақидаги тушунчалари шундай. Бу «Сизнинг эркинлигингиз бошқаларнинг эркинлиги бошланганда тугайди», деб айтадиган либерал эркинликка бўлган очиқ даъватдир. Улар одамларни умумий ҳаётда Ислом аҳкомларини қўллашдан ва бу аҳкомларга қарши чиққанларни қайтаришдан нафратлантириш учун одамларни бу аҳкомларга мажбурлаш мунофиқликни пайдо қилади дейишади. Шунинг учун улар одамлар Ислом кўринишларига қаноат билан эмас, балки иккиюзламачилик билан риоя қиладиган бўлиб қолади дейишади.

8 – Шариат руҳи ва мақсадлари, деган нарсаларга ёпишиб олиш: қачонки замонавий тойилишлар нусус ва жузъий шаръий аҳкомларга тажовуз қилса, шариат мақсадлари байроғи кўтарилади. Жувайний, Ғаззолий, Изз ибн Абдуссалом, Қарофий, шайхул ислом Ибн Таймийя ва Шотибий каби Исломий фуқаҳолар ёзган шариат мақсадлари одамлар бугун кўп гапираётган мақсадлардан бутунлай фарқ қилади. Исломий фуқаҳолар айтган мақсадлар барча нусус ва жузъий аҳкомларни ўрганиш орқали чиқарилган куллий қоидалардир. У билан ҳар қандай ҳукм ёки жузъий нусусни рад этиш дуруст эмас. Илманийлар ўзлари

хоҳлаётган ва нафс ҳаволари мойил бўлаётган мақсадлар орқали эса ўзлари ёқтирмаган бир қанча нусус ва аҳкомларни рад қилишга ҳаракат қилишмоқда. Чунки бирор шаръий нусус ёки фикҳий ҳукм ўз исботини топган бўлса, мақсадлар (Мақосид) қоидасига зид келяпти, деган даъво билан уни бузиш ва унга тажовуз қилиш асло ножоиздир. Чунки бу ботил бўлиб, мақсадлар (Мақосид) илмига алоқаси йўқ.

Илманийлар умумий ишларга тегишли жузъий аҳкомларнинг аксариятини инкор қилишади. Улар айтадиларки: «Биз бу ҳукмни шаръий мақсадларга кўра қайта кўриб чиқишимиз керак», «Ушбу масалалар ҳақида гапирар эканмиз, шариат мақсадларига риоя қилишимиз лозим», «Биз жузъий нарсаларни эмас, куллий нарсаларни, фуруъни эмас, асосни, майда қонунларни эмас, асосий қонунни, воситаларни эмас, мақсадларни оламиз». Буларнинг барчаси битта муаммо яъни айрим шаръий аҳкомларнинг таъсирини кетказиш муаммосининг турли кўринишларидир.

Қачонки фуруъ ва жузъиётлар узоқлашса, берилаётган куллиёт ва мақсадлар шаръий бўлмаган куллиёт ва мақсадлар бўлиб қолади. Чунки шаръий мақсад ва шаръий куллиётлар ўзининг шаръий жузъиёти ва фуруълари билан эътиборли ва ўша билан шарҳланади. Шунинг учун улар муртадга бериладиган жазони инкор қилишади. Чунки у эркинлик ва муросасозликда шариат мақсадларига зид дейишади. Шунингдек, шариатнинг раҳм-шафқат ва хавфсизликни ёйишдаги мақсадига зид эканини айтиб, шаръий жазо чораларини рад этадилар.

Юқорида биз шаръий ҳукм (муртаднинг жазоси)дан халос бўлиш учун замонавий тадқиқотларда кўп гапирилаётган фикрий тойилиш қоидаларидан энг кўп кўзга кўринган саккизтасини айтиб ўтдик. Улар турли манбалардан жамланган бўлиб, улар тўғрисида суннатни инкор қиладиган, унга амал қилишга чидамайдиган ва унинг бўғимларини кесадиغان кимсалар гапиришган. Шунингдек, ихтилоф ёки манфаатни даъво қилиб, шаръий ҳукмни бекорга чиқарадиган ҳамда шаръий аҳкомларга либерал фикрий асослар билан қарши чиқадиганлар айтишган. Бундай адаштирувчи қоидалардан Ислондаги барча жазо чораларидан халос бўлишда фойдаланишяпти. Бу ерда яна замонавий фикрий тойилишларнинг бошқа қоидалари ҳам бўлиб, илманийлик жарчилари жамиятда мусулмонлар ҳаётини юксак исломий андоза билан тартибга

соладиган шаръий аҳкомлардан халос бўлишда улардан фойдаланишмоқда.

Бу қоидаларни қисқача айтадиган бўлсак: «Адолат тенглик билан рўёбга чиқади», «Адолат бўлган жойда Аллоҳни шариати бўлади» каби адолат қоидалари, «Ҳеч ким мутлақ ҳақиқатга эга эмас» каби нисбий ҳақиқат қоидаси, «Нусус муқаддас, тушуниш муқаддас эмас» ёки «Нусусни тушунишинг нусус эмас» каби шаръий нусус борасидаги эркин назар қоидаси шулар жумласидандир.

Шунинг учун муслмон киши илманийликни, унинг услубларини ҳамда илманийлик суянадиган мазкур тойилиш қоидаларни онгли равишда тушунмоғи лозим. Токи, унинг тушунчаларига янги замон тушунчалари сизиб кирмасин. Зеро, илманийлик қиёфаси қанчалик ўзгарган бўлмасин, муслмон унинг моҳиятини англаб етса, уни фош этиш кафолатини ўзида мустаҳкамлайди. Қачонки, муслмон киши Ислом аҳкомларини шаръий нусусларда келганидек ва барча фуқоҳолар айтганидек барпо этишга ва ҳаётда татбиқ қилишга даъват қилса, кўпчилик фитналанаётган бундай тойилишлардан ўзини сақланганлигини ва улардан узоқлигини гўзал суратда намоён этган бўлади. Валҳамду лиллаҳи Раббил аламин. □

ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ	قال تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ «Мўминлар ҳеч шак-шубҳасиз ога-инилардир»	ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ
Мусулмонларга қарши нафрат твитлари қаердан келади?		
<p>Твиттердаги нафратли сўзлар манбалари бўйича ўтказилган тадқиқотларга кўра, мусулмонларга қарши твитларнинг 86 %и учта йирик давлат: Америка, Британия ва Ҳиндистондан келади. Австралиянинг Виктория Ислом кенгаши томонидан ўтказилган тадқиқотда айтилишича, 2017-2019 йиллар оралиғида 24 ой давомида мусулмонларга қарши тўрт миллионга яқин постлар чоп этилган. Рақамларга кўра, бу турдаги ҳужумларнинг 55 %дан ортиғи Ҳиндистондан келган. Бу Бхаратия Жаната партиясининг мусулмонларга нисбатан нафратини кучайтирган фаоллиги фонида юз берган. Ўтган йили Ассам провинцияси бошлиғи Ҳиманта Бисва Сарма мусулмонларни ерларни босиб олишда айблаб, бу уларнинг кўп фарзанд кўриши билан боғлиқлигини таъкидлаган. Сарма бундай деган: «Агар мусулмонлар ўз сонларини назорат қилсалар, ерга бостириб кириш каби муаммоларни ҳал қилиш мумкин эди»... Америка Қўшма Штатларига келсак, твиттерда мусулмонларга қарши твитлар собиқ президент Доналд Трампнинг хитоби билан чамбарчас боғлиқдир. Чунки унинг бу ишда алоҳида ҳиссаси бор... Британияда эса, тадқиқотчиларнинг айтишича, мусулмонларга қарши твитлар бир неча омилларга таянади. Улардан энг кўзга кўринганлари Британиянинг Европа Иттифоқидан чиқиши, собиқ бош вазир Борис Жонсоннинг ирқчилик нутқи ва қочқинлар инқирози сабаб миграцияга қарши кайфиятлардир. Жонсон Дейли Телеграф газетасида чоп этилган мақоласида муслималар ниқобини «хунук» ва «жамиятга ёт» деб атади ва уни кийган аёллар «хат қутилари» ва «банк ўғрилари»га ўхшаб кўринишини айтган. Тадқиқотчилар душманлик мазмунини таҳлил қилиш асосида асосий мавзуларни аниқлашга муваффақ бўлганлар. Уларнинг энг кўзга кўринганлари қуйидагилардир: Исломни террорга боғлаш, мусулмонларни жинсий зўравонлик жиноятчилари қилиб кўрсатиш, шариатнинг одамларга татбиқ қилинишидан қўрқиш, миграцияга алоқадор фитна назариялари, мусулмон муҳожирларининг Ғарбдаги оқ танлиларнинг ўрнига ва Ҳиндистондаги ҳиндларнинг ўрнига кўчиб келиб эгаллашлари ва «ҳалол» озиқ-овқатларни ғайриинсоний ва ёввойи амалиёт билан боғлаш кабилардир.</p>		

ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулмон мусулмоннинг биродаридир. Унга зулм қилмайди, уни ташлаб қўймади ва камситмайди»	ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ
<p>Ал-Ваъй: ушбу тадқиқот мазмуни таҳлилини кузатган киши унинг ортида мусулмонларга бир Уммат сифатида қараш ва мусулмонларни бирлаштирадиган давлат барпо бўлишидан хавфсираш борлигини кўради. Айниқса, Ҳиндистондаги ва қўшни давлатлардаги мусулмонлар сонининг кўплиги бу мамлакатнинг келажақдаги мавқеига таъсир қилишидан қўрқаётганига гувоҳ бўлади.</p>		
<p>Германия Россияни Ғарбга қарши «Салиб юриши»ни бошлаганликда айбламоқда</p>		
<p>Германия канцлери Олаф Шольц Россия президенти Владимир Путинни Ғарб ва жорий халқаро тартибга қарши «Салиб юриши» бошлаганликда айблади. Шольц Берлинда бўлиб ўтган «Ривожланаётган ҳукумат» саммитида иштирок этар экан, бундай деди: «Россия уруши нафақат Украинага қарши бўлмоқда. Балки улар Украинага қарши урушни катта салиб урушининг бир қисми деб ҳисоблашмоқда». Сўнг «Бу либерал демократияга, қоидаларга асосланган халқаро тартибга ҳамда эркинлик ва тараққиётга қарши салиб юришидир», дея қўшимча қилди. Шольц, шунингдек, «Бу бизнинг турмуш тарзимизга ва Путин коллектив Ғарб деб атаган нарсага қарши салиб юришидир», дея таъкидлади. Шольцнинг изоҳлари ўтган шанба куни Россия билан Қримни боғловчи Керч кўприги портлатилиши ортидан Россия Украинага қарши қатор ракета зарбалари йўллашидан бир неча кун ўтиб янграмоқда. Бу айбловлар бўйича Россия томонидан ҳеч қандай изоҳлар берилмади. Айтилишича, Путин Ғарб қадриятларига бир неча бор ҳужум қилиб, уларни тойилишда айблаган.</p>		
<p>Ал-Ваъй: Путин Сурия ишларига аралашганда ўз мақсадларига эришиш учун диндан ниқоб сифатида фойдаланди. Ўшанда унинг уруши диний уруш бўлиб, Халифалик барпо бўлишидан Россияни ҳимоя қилиш учун олиб борилаётгани ташвиқот қилинган эди. Бугун Украинада ҳам айтилишича шундан фойдаланяпти. Ҳар иккисида ҳам унга рус черковининг раҳбари Патриарх Кирил ёрдам бермоқда. Шуниси ғалатики, Путин «Ғарб ҳазорати бузуқ ва таназзулга учраган ҳазорат» эканини дастак қилиб, мусулмонлардан Украина урушида ўзи билан бирга бўлишларини талаб қилмоқда!!!</p>		

ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ	قال تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ «Мўминлар ҳеч шак-шубҳасиз ога-инилардир»	ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ
Байден Афғонистонни «Аллоҳ томонидан унутилган» жой, деб атаб, рецессияни «милтиқ» билан таҳдид қилмоқда		
<p>Америка президенти Жо Байден Афғонистонни (godforsarn) дея таърифлар экан, яна бир бор баҳс мунозараларга сабаб бўлди. Фаоллар буни «Худо томонидан унутилган (ёки ташлаб қўйилган) жой деб таржима қилишди. Оксфорд луғат китоби бу сўзни «Ҳеч қандай қадр-қиммати йўқ, ёки жозибадорликдан маҳрум» жой ҳақидаги (сифат атамаси) деб таржима қилади. Бу нарса Байденнинг Сан-Диего шаҳрида сўзлаган нутқида янгради. Байден унда: «Сизлардан кўпчилигингиз Афғонистонга боргансиз. Мен ҳам унинг кўп жойларида бўлганман», деган. У 2008 йилда Конгресс делегацияси таркибида Афғонистонга қилган сафари ва қор остида қолиб кетгани ҳақида ҳикоя қилганидан кейин бу иборани иккинчи марта ишлатди... У, шунингдек, АҚШ иқтисодини кутаётган кризисдан ҳимоя қилиш учун «милтиқ»ни ишга солиш билан таҳдид қилди. У ҳазил қилиб, «милтиғим қўлимда, бўрини келишини пойлаб турибман», деган. Бу сўзлар президент матбуот котибаси Карин Жан-Пьернинг сокинлаштирувчи баёноти ортидан янгради. Карин ўшанда – Оқ уй иқтисодий ҳолатдан шу даражада хотиржамки, у эҳтимолий инқироз ва иқтисодий таназзулга тайёргарлик кўриш учун йиғилишлар ўтказмайди, деган эди.</p> <p>Ал-Ваъй: Америкалик мулозимлардан шундай такаббуруна баёнотлар янграётгани ажабланарли эмас. Зеро, бундай гапларни гапирган кимсалар Аллоҳнинг жазосига лойиқдирлар. Улар у кун қачон бўлур, деб сўрайдилар. Шоядки яқин бўлса, деб айтинг.</p>		
Академик «Арабий 21»га: Марокаш режими структурасига сионизм кириб келди		
<p>Марокашлик академик ва сиёсатшунослик профессори доктор Муҳаммад Ҳассани «Арабий 21» телеканалига берган эксклюзив интервьюсида Марокаш билан босқинчи «Исроил» ўртасида бўлаётган муносабатларни нормаллаштириш ишларини мисли кўрилмаган даражага етди дейиш мумкинми? – деган саволга бундай жавоб берди: «Мисли кўрилмаган даражага етди деган ибора менимча етарли ибора эмас. Чунки масаланинг ҳақиқати бундан анча юқори. Ўйлайманки, нормализация бошланишида, сунъий йўлдош канали билан бўлган учрашувда мен Марокашнинг</p>		

ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ	قال رسول الله ﷺ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ» «Мусулмон мусулмоннинг биродаридир. Унга зулм қилмайди, уни ташлаб қўймайди ва камситмайди»	ОЛАМ МУСУЛМОНЛАРИ ХАБАРЛАРИ
<p>«Исроил» билан нормаллашувидаги энг хавфли нарса иқтисодий жиҳат эмас, балки хавфсизлик жиҳати ва барча даражадаги таълим жиҳати эканлигини айтган эдим. Бу ҳақиқатдан ҳам содир бўлди. Марокаш биз қизил чизиқлар деб таърифлашимиз мумкин бўлган барча чизиқларни кесиб ўтди. Чунки Марокаш режимининг бахтсизлиги шундаки, у сионистларни тўлақонли Марокаш фуқаролари деб билади ва улар бу давлатнинг халқи эканликларини даъво қиладилар. Шунинг учун улар ўзларининг иккинчи давлати (мен биринчи давлати деб ўйлайман) Марокашда хоҳлаганларини қилиш ҳуқуқига эгадирлар». Нима учун бу нормаллаштиришга қарши барча уринишлар муваффақиятсизликка учради? – деган саволга бундай жавоб берди: «Нормаллаштиришга қарши ташаббуслар ва институтларга келсак, уларни ҳеч қандай тарзда баҳолаб бўлмайди ёки муваффақиятсиз деб атаб бўлмайди. Улар Марокаш кўчаларининг юрак уришини ифодаловчи муассасалар бўлиб, турли тазйиқлардан азият чекмоқда. Биз буни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Нормаллашувга қарши кураш, шубҳасиз, узоқ нафас олишни талаб қилади. Чунки аслида сиз вазифаси сионистик вужудни қўриқлаш бўлган халқаро тизимга дуч келяпсиз ва бу авлодлар жангидир. Муҳими шундаки, биз нормаллаштириш шаръий, ахлоқий, инсоний ва қонуний жиноятдир деган асосга риоя қиламиз ва уни мустаҳкамлаймиз... Унинг фикрича, «Сионизм Марокаш режими структурасигача кириб келди. Бу, айниқса, Работ билан Тель-Авив ўртасидаги нормаллашув ҳар қандай қизил чизиқни босиб ўтиш даражасига етгандан сўнг бўлди»...</p> <p>Ал-Ваъй: Марокаш ҳукмдорлари босқинчи вужуд билан ўрнатган яширин алоқалари жиҳатидан мусулмонларнинг энг ёмон ҳукмдорларидир. Бу алоқалар яқинда пайдо бўлгани йўқ, балки улар мамлакат қироллиги сулоласи орқали кенг тарқалиб, илдиз отган алоқадир... Аммо бу фитна ва ҳийла-найрангларга қарамай, ҳамма жойда бўлгани каби Марокашдаги мусулмонлар уни рад этади. Яҳудийлар эса мана шу ҳукмдорлар билан бирга ваъда қилинган кунни кутишмоқда. □</p>		

ҚУРЪОНИ ҚАРИМ СУҲБАТИДА

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِيْطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ﴾

«Эй мўминлар, ўзларингни қўйиб, (у мунофиқларни) сирдош-дўст тутманглар!»

Аллоҳ Таоло бундай марҳамат қилади:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِيْطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوًّا مَا عَنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ ءَالَآئِنَآ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

«Эй мўминлар, ўзларингни қўйиб, (у мунофиқларни) сирдош-дўст тутманглар! Улар сизларга зарар етказишда кучларини аямайдилар ва ёмон ҳолга тушишингизни орзу қиладилар. Уларнинг сизларни ёмон кўришлари оғизларидан ошкор бўлди. Дилларидаги адоватлари эса янада каттароқдир. Агар ақл юргазсангизлар сизлар учун оят-аломатларни аниқ-равшан қилиб бердик» [Оли Имрон 118]

Шайх Мутаваллий Шаъровий бу оятларни тафсир қилар экан, бундай фикрларни айтган:

«Аллоҳ Таоло мўминларга

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

(Эй мўминлар), деб хитоб қилар экан, биласизки бу хитобдан кейин Ҳақ Субханаҳу томонидан таклиф келади. Чунки Аллоҳ Таоло мўминларга нидо қилар экан, уларга таклиф юклаш учун нидо қилади ва бу таклифни фақат иймон келтирганларга юклайди... Аллоҳ Таоло (қил) ва (қилма) деб иймон келтирганларга таклиф юклайди. Аммо мўмин бўлмаган кишиларни иймон ҳовлисига чақирган пайтда,

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾

«Эй инсонлар Роббингизга ибодат қилингиз» [Бақара 21] деб, иймон қўрғонига киришга нидо қилади. Аллоҳ Таоло унда фикрлаш қудратини қўзғаб, унга: Осмон-у ер, коинот ҳақида фикрла, шунда коинотнинг ягона яратувчиси борлигини топасан,

дейди. Инсон иймон қўрғонига кирганда эса, Аллоҳ Таоло бу мўминни (қил) ва (қилма) таклифи-вазифаси билан икром қилади. Модомики, банда Қодир, Ҳаким, Холиқ ва Қайюм илоҳга иймон келтирган экан, бас, ўз ҳаётини ислоҳ қилишга оид нарсаларни мана шу илоҳдан эшитсин.

Баъзан Аллоҳ Таоло

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا﴾

«Эй мўминлар иймон келтиринглар»

[Нисо 136]

деган бўлса, иймон келтирганларга яна имон келтиришни буюраётган бўлиб кўринади. Шунда инсонда – нима учун Аллоҳ Таоло имонли кишини яна иймон келтиришга буюряпти, деган савол пайдо бўлади? Гап шундаки, бу ерда биз ҳар бир мўминдан доимо иймон амалларини бажариш билан бирга, яна бошқа амалларни қўшишни ва шу орқали иймон карвонига мустаҳкам ўрнашишни талаб қилаётганига гувоҳ бўламиз. Чунки Аллоҳ Таоло қачон мўмин бандасидан унда мавжуд бўлган ишни талаб қилган бўлса билайликки, ундан Аллоҳ ўзи яхши кўрган мана шу яшаш тарзида давом этишини хоҳляпти. Ҳақ Таоло

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

(Эй мўминлар), дея нидо қилган бўлса, демак ушбу гўзал сўзда иймонда бардавом бўлишга буйруқ бор. Чунки инсоният ўзгарувчандир. Биз биламиз, Аллоҳ Таоло иймон келтирган қавмлар учун кенг йўл берди, шунда улар юз ўғирдилар. Демак иш фақат иймонини эълон қилиш билан масала ўз ниҳоясига етмас экан. Аксинча, талаб иймонда мустаҳкам туришдир.

Ҳақ Таолонинг:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

(Эй мўминлар), деган каломини ўқир эканмиз, демак бу ерда янги таклиф борлиги ва модомики ишда таклиф бор экан, ихтиёр ҳам мавжудлигини англашимиз керак. Шундай қилиб, Аллоҳ томонидан буюрилган ҳар бир таклифий ҳукмнинг муқаддимаси бор. Аллоҳ Таоло айтяптики, эй мўмин, ҳукмнинг иллат-боисини қидирма, эй Роббим, нега бу ишни менга юкладинг, деб сўрама. Эй мўмин, модомики иймон келтирган экансан, (нимага) деб сўрашга ҳаққинг йўқ. Чунки Ҳақ Таоло ўзига иймон келтирган мўмингагина юклайди. Эй мўмин агар сен Аллоҳнинг қодир ва ҳикматли зот эканига иймон келтирган бўлсанг, Аллоҳ сени

хавфсиз қилиб қўйди. Сен Аллоҳнинг (қил) ва (қилма) деган талабларини бажар. Сен бунинг иллат-боисини тушунасанми ёки йўқми бунинг фарқи йўқ. Биз илгари ҳам мисолларни келтирганмиз ва келтиришда давом этамиз.

Овқатдан кейин овқат ҳазм қилиш бузилишидан шикоят қилган бемор овқат ҳазм қилиш тизимига касаллик таъсир қилган деб ўйлайди. Шунингдек, даволовчи шифокор танлаш ҳақида ўйлаб, овқат ҳазм қилиш тизимига ихтисослашган шифокорни танлайди ва шу шифокорга боради. Шу ерда бемор учун ақлнинг иши тугайди; У шифокорни танлади ва унга боришга қарор қилди. Шифокор эса тўлиқ текширув ўтказди. Агар муҳтож бўлса, керакли таҳлилларни сўраб, касалликни аниқлайди ва дори ёзади. Шифокор беморга дори ёзиб берганда эса, бемор шифокорга: «Агар дорининг фойдалигига ишонтирмасангиз, уни ичмайман» дейиши тўғри эмас. Балки шифокорнинг сўзларини амалга ошириши керак. Шундай қилиб, бемор шифокорга бўйсунди. Энди инсонийликда иккаласи ҳам бир-бирига тенг, шундай экан, инсоннинг яратувчиси билан одоби қандай бўлиши керак? Мўмин ақлининг барча иши Аллоҳга иймон келтиришдир. Эй мўмин Аллоҳни ҳикматли деб иймон келтирганингиздан кейин, Аллоҳнинг ҳукмини қабул қилинг. Чунки у сизни йўллашга ишонилган зотдир, сиз эса унинг яратган махлуқисиз.

Албатта Ҳақ Таоло мўминни намоз ўқишга буюрди, мўмин уни адо этиши лозим. Мўмин намознинг иллат-боисини изламаслиги керак, масалан спорт каби. Йўқ, асло бундай эмас, намоз ўқишга бўлган буйруқ Ҳақ Таоло томонидан бўлмоқда. Сиз намоз ўқир экансиз, ўзингизни яхши ҳис қиласиз ва роҳатни сезасиз. Шунда, иймоннинг роҳати нақадар ширин, дейсиз. Мўмин киши иймон ҳукмининг иллат-боисини уни бажарганидан кейин билади. Шунинг учун Ҳақ Таолони ўз карами фазли билан

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمِكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

«Аллоҳдан қўрқингиз! Аллоҳ сизларга (ҳақ-ҳидоят йўлини) билдиради. Аллоҳ ҳамма нарсани билгувчидир» [Бақара 282] деб айтаётганини кўрамиз.

Эй банда, сен ҳукм борасида ҳамиша Аллоҳга тақво қил, У сенга ҳикматни ва иймон роҳатини беради. Чунки сен Аллоҳнинг ҳукмини бажармай туриб, ҳикматига қаноат ҳосил қилиш ҳақида сўрама. Чунки Аллоҳ Таоло аҳкомларнинг айрим моҳиятларини

юзага чиқаришни кўп асрларга кечиктириши мумкин. Масалан, чўчқа гўштини истеъмол қилишни ҳаром қилиш каби ҳукмнинг хикматини ўн тўрт аср давомида билмай келдик. Мўмин бандалар чўчқа гўштини истеъмол қилишни ўн тўрт аср давомида таҳлил қилиш учун лабораториялари бўлгунига қадар ва зарарини билгунимизгача кечиктиришлари керакмиди?! Улар ҳукмнинг ижросини кечиктирмадилар, балки уни ижро қилдилар. Унинг зараридан эса кейинги авлодлар хабардор бўлди. Бу бизни иллатини билмаган ҳар бир ҳукмни ижро қилишга ундайди. Бу ҳукмнинг Аллоҳ ҳузурида бир ҳикмати борки, инсон ақли уни тушуна олмаслиги мумкин. Лекин келажакда инсон билмаган нарсалар борасидаги баъзи ҳукмларга ойдинлик киритадиган нарсалар келади. Бу изоҳлар бизга иллати маълум бўлмаган ҳар бир ҳукмга нисбатан ишонч пайдо қилади ва Аллоҳ Таолонинг

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾

(Эй мўминлар), деган сўзи ҳар бир ҳукмнинг иллатига айланади. Ҳақ Таоло бу сўзи билан ҳар бир бандасига, эй менга Илоҳ деб иймон келтирган банда, мендан ушбу таклиф-вазифани ол, деб нидо қилмоқда. Шунинг сингари табиб, эй ўз касаллиги учун мени табиб деб ишонган киши, ушбу дорини ол, Аллоҳнинг изни билан шифо топасан, дейди. Агар бирор инсон беморни зиёрат қилиб, ундан нима учун бу дорини оляпсан деса, бемор бу дорини менга табиб ёзди дейди. Шундай экан, Аллоҳнинг аҳкомларини бажаришга нисбатан қандай йўл тутамиз? Биз уларни бажаришимиз лозим. Чунки уни Аллоҳ айтган... Чунки ақл сизни Аллоҳга иймон келтиришингизга етаклайди. Лекин у кучи етмаган нарсага аралашмайди.

Ҳақ Таоло:

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ﴾

(Эй мўминлар, ўзларингизни қўйиб, (у мунофиқларни) сирдош-дўст тутманглар), деган таклифда модомики иймон келтирган экансиз, ушбу иймонингизни шайтоннинг васвасалари ва душманларнинг макрларидан сақланг, дейди. *بطانة* яъни дўст сўзини яхшилаб тушунадиган бўлсак, *بطانة الرجل* деганда унга алоқадор кишилар тушунилади. Яъни унинг дўстлари, ҳамроҳлари ва сирларидан хабардор кишилардир. *بطانة الثوب* сўзи *بطانة* дан яъни кийимнинг астари деган бирикмадан олинган... Чунки ишлаб

чиқарувчи қўпол кийим учун юмшоқ астар қўяди, чунки у танага ёпишиб, уни ҳимоя қилади. Биз иссиқ бериши учун жун киямиз ва жуннинг қўполлигини танадан узоқроқ тутиш учун у билан тана орасига астар қўямиз. *بطانة*ни кирадиган жой деб ҳам аташган. Яъни одамларнинг ҳаётига кирадиган жой, борлиқдаги ҳар бир ёмонлик *بطانة* дир...

Росулуллоҳ ﷺ одамларга ўрнак бўлиб қолиш учун шундай йўл тутар эдилар. Токи, ҳар бир инсон билсинки, кимдир одамларнинг бир-бири билан бирдамлигидан иймонга қарши фойдаланиши ҳам мумкин. Шунинг учун Ҳақ Субҳанаҳу ва Таоло

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

(Эй иймон келтирганлар), огоҳ бўлинг, сизлар мўмин бўлмаганлар лагеридасиз, улар сизларга қарши курашади ва иймонингизга қарши чиқади, уларнинг сизларни ўз иймонингизга ташлаб қўйиши мумкин эмас, аксинча, улар сизларга қарши макр-ҳийла ишлатади, ушбу макр ичингизга кириб олиб, сизларга қарши ифвогарлик қилишда намоён бўлади, демоқда.

Барчамизга яхши маълумки, Ислом келганида унга иймон келтирганларнинг кўпчилиги, муслмон бўлмаганлар билан алоқа қилар эди. Бунда қариндошлик, дўстлик, эмикдошлик, эски улфатчилик ва қўшничилик каби алоқалар бор эди. Шунинг учун Ҳақ Таоло мана шу масалалардан огоҳлантирган ҳолда бундай демлқда: Мўмин киши бу қариндошим, ёки бу дўстим, ёхуд бу иттифоқчим, ёки бу эмикдош биродарим, деб айтмасин, чунки Ислом буларнинг барчасидан юқори бўлган биродарликни рўёбга чиқаради. Шунинг учун сизлар билан аралашиб юрган барча инсонларни ўзингизга дўст қилаверманг, чунки ёмонлик мана шу тарафдан келади. Сиз иймон билан куфр ўртасидаги жарлик кетади ёки тораяди, деб ўйламанг. Асло ундай эмас. Чунки кофирлар орангизга ва динингизга ҳар турли макр тешигидан сизиб киришдан тап тортишмайди, бу ишда ҳеч қачон эринишмайди... Шунингдек, Ҳақ Таолодан бундай амр келяпти:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

(Эй мўминлар) бу иймонни эҳтиёт қилинг, мўмин бўлмаганлар билан аралашманг, улар сизнинг дин ишларингизни бузади ва бу ишда тинчимайдилар, сизларнинг уларни сирдош тутишингизнинг оқибати қўйидагича бўлади:

﴿لَا يَأْتِيَنَّكُمْ حَبَالًا﴾

(Улар сизларга зарар етказишда кучларини аямайдилар). Яъни сизларга ҳийла қилишдан ҳеч қачон тўхтамайдилар. Бу ердаги ҳабал жисмни бошқарувчи ақлни бузишдир. Биз ақлдан озишни (хбал) деб атаймиз. Ҳақ Таоло айтади.

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةَ مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْتُونَكُمْ حَبَالًا وَّذُؤًا مَّا عَيْتُمْ فَدَّ بَدَتِ الْبَعْضَاءُ مِّنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

«Эй мўминлар, ўзларингни қўйиб, (у мунофиқларни) сирдош-дўст тутманглар! Улар сизларга зарар етказишда кучларини аямайдилар ва ёмон ҳолга тушишингизни орзу қиладилар. Уларнинг сизларни ёмон кўришлари оғизларидан ошкор бўлди. Дилларидаги адоватлари эса янада каттароқдир. Агар ақл юргазсангизлар сизлар учун оят-аломатларни аниқ-равшан қилиб бердик» [Оли Имрон 118]

Бу ерда мўминларни сирдош тутишдан эмас, балки мўминлардан бошқаларни сирдош тутишдан қайтариляпти. Чунки мўминни сақлайдиган иймони бор, аммо кофирни сақлайдиган нарсаси йўқ. Мўминлардан бошқаларни сирдош тутиш мўминга бузуқлик ва фасод етказишда ҳеч қачон тўхтамайди. Иш ҳам шу чегарада тўхтаб қолмайди, балки улар мўминларга машаққат етказишни хоҳлашади

﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾

(Ёмон ҳолга тушишингизни орзу қиладилар). Ҳақ субханаҳу ва Таоло эса бизга машаққат етказишни хоҳламайди. Бу ҳақда Аллоҳ Таоло бундай дейди:

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَتَكُمْ إِنَّا اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

«Агар Аллоҳ истаса, сизларни машаққатга солган бўлур эди. Албатта Аллоҳ қудрат ва ҳикмат эгасидир» [Бақара 220]

Эй мўминлар, агар Аллоҳ хоҳлаганида сизни кўп машаққатли ишлар билан қийнаган бўлар эди. Лекин Ҳақ Таоло сизга енгиллик қилди. Күфр аҳли эса мўминларга фасодни ва машаққатни хоҳлайди. Машаққат қаердан келади? Сиз мўмин экансиз, дин сизга фарз қилган ишларни қиласиз, шунда кофирлар мўминга ушбу дин талаб қилмаган нарсаларни пуфлашни хоҳлайди.

Натижада мўминнинг қалби иккига бўлинади. Бу пуфлаш билан мўминнинг руҳий қобилияти бузилади ҳамда инсонни иккиланиш ва ғулғула қамраб олади. Руҳий қобилият тинч ва мутаносиб бўлмаса иккиланиш ва ғулғула пайдо бўлади.

Биз буни иқтисодий ҳаётнинг энг юқори поғонасига кўтарилган ва барча моддий ишлари осон бўлган жамиятларда кўряпмиз. Уларда қарилик, соғлик ва ижтимоий жиҳат суғурталанганига ва даромад юқорилигига қарамай, қийинчиликда ҳаёт кечиришади. Улар орасида ўз жонига қасд қилиш юқори ва жинсий бузуқлик кенг тарқалган. Буларнинг барчаси ортидаги сабаб уларнинг руҳий қобилияти мутаносиб эмаслигидир. Руҳий қобилият инсон иймон келтириб, ўша иймон келтирган нарсасининг таълимларини қўллаганда соғлом бўлади. Масалан киши ўз жуфт ҳалоли яъни хотинига қараганда, унга роҳат билан қарайди ва хотиржамликни ҳис қилади. Чунки унинг руҳий қобилияти мутаносиб бўлади. Аммо ўз жуфти ҳалоли бўлмаган аёлга қараётганда, атрофга аланглайди... Унга қараб турган бирортаси йўқмикин, уни бирортаси кўриб қолдимикин текширади... Мабодо бирортаси уни ўша аёлга қараётганини кўриб қолса, у қўрқиб-даҳшатга тушади.

Шунинг учун Ҳақ субханаҳу ва Таоло мўминларни мўминлардан бошқаларни дўст-сирдош тутманг, чунки улар сизларга машаққат туғдириш учун бор кучини сарфлайдилар, дея огоҳлантирмоқда. Машаққат шундаки, кофир мўминга дўстлик ва яқинлигидан фойдаланиб, уни тойиладиган ва руҳан иккиланадиган, қобилияти парчаланадиган томонга тортиб-адаштиришга уринади. У мўминдан динга зид бўлган нарсага рози бўлишини талаб қилади. Мўмин эса дин талаб қилаётган нарса билан кофир талаб қилаётган нарсани мувофиқлаштира олмайди. Шунинг учун мўминнинг қобилияти бўлинади ва машаққатни ҳис қилади. Кофирлар мўминларни бузиш учун фурсатни қўлдан бой бермайдилар ва фурсат бўлиши билан ундан фойдаланадилар.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِيَدِيكُمْ مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ﴾

(Эй мўминлар, ўзларингни қўйиб, (у мунофиқларни) сирдош-дўст тутманглар! Улар сизларга зарар етказишда кучларини аямайдилар ва ёмон ҳолга тушишингизни орзу қиладилар. Уларнинг сизларни ёмон кўришлари оғизларидан ошкор бўлди).

Хўш, модомики, уларнинг нафратлари оғизларидан ошкор бўлиб турар экан, қандай қилиб уларни сирдош дўст тутишимиз мумкин?! Сиз бирор мўмин бўлмаган тўдага аралашиб юрган бўлсангиз, улар ўзларига ўхшамаган айрим мунофиқларни орага қўшишади. Мунофиқнинг қалбидаги нарсасининг тескарисини кўрсатадиган тили бор. Мунофиқ кофирлар ҳузурига борганда, унинг тили мўминнинг сўзларини масхара қилиб айтади. Мунофиқларнинг оғзидан нафрат мана шундай пайдо бўлади. Улар на иймонга мансуб ва на кўфрга. Уларнинг сизларни ёмон кўришлари тўғрисида тилларидан чиққан нарсалари унчалик ёмон бўлмаслиги мумкин. Аммо дилларида туккан адоватлари ҳаммасидан ёмондир. Қачонки кофирларнинг оғизларидан нафрат пайдо бўлса, уни ё мунофиқлар олдида айтадилар ёки бир-бирларига айтадилар ва мўминни масхара қилиб пастга урадилар. Бу сўзлар ким ҳақида айтилганини Аллоҳ билгувчи роқдир.

Шунинг учун кофирлар ўзаро гаплашсалар, Аллоҳ Таоло уларнинг гапларини фош қилади ва биз мўминларга очиб беради. Аллоҳ Таоло ўзининг чексиз илми или, барча сирларни фош қилиб беради. Кофирлар ва мунофиқлар мўминни энг тўғри нарсалардан огоҳлантириш учун унинг иймон жараёнини кузатиб турувчи Парвардигори борлигини билишлари керак эди. Бироқ улар кўфр ва нифоқ аҳли бўлганлари учун аҳмоқликларича қолишди. Дарҳақиқат, Ҳақ Таолонинг биргина

﴿قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾

(Уларнинг сизларни ёмон кўришлари оғизларидан ошкор бўлди. Дилларидаги адоватлари эса янада каттароқдир) деган ояти нозил бўлишининг ўзи улар учун олтин фурсат бўлди... агар қалбларида мана шу адоват бўлмаганда эди, ўзларини ҳимоя қилишлари лозим эди... Лекин улар Аллоҳ уларнинг қалбидаги нарсадан хабардор эканини билишди. Бу ношукр ва қалби нафратга тўла кимсаларнинг ғазаби уларнинг тилларидан чиқиб кетди. Аммо кофирларнинг қалбидаги нарсалар бундан ҳам каттароқ эканини Росулulloҳ ﷺ ва саҳобаларга ким етказди? Буни Қудрати буюк бўлган Аллоҳ Таоло:

﴿وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾

(Дилларидаги адоватлари эса янада каттароқдир) каломи орқали уларни фош қилди. Демак шундан кейин иймон келтирган

киши учун ҳужжат қолмади. Чунки Аллоҳ Таоло унга шу иймонни сақлаб қолиш учун кучли иммунитет берди. Ҳақ Таоло мўминларга уларнинг душманлари ушбу динга мансублигини бузиш учун ҳеч қандай кучни аямасликларини очиқ изоҳлаб берди. Бас, шунинг учун ҳам мўминлар огоҳ бўлишлари лозим. Агар биз оятнинг ниҳоясига диққат билан чуқур эътибор берсак, Ҳақ Таолонинг мана бундай деганини топамиз:

﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

(Агар ақл юргизсангизлар сизлар учун оят аломатларни аниқ равшан қилиб бердик). Демак, Аллоҳ Таолодан нозил бўлган оятлар бунини изоҳламоқда. Биз олдинроқ оят аломатлар Қуръонда ҳам бор, коинотда ҳам бор деб айтган эдик, чунки Қуръонинг ҳам ўз оят-даллари бор, коинотнинг ҳам ўз оят-даллари бор. Келинг, Аллоҳ Таолонинг Қуръон оятлари борасидаги қуйидаги каломларини эшитайлик:

﴿وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Қачонки биз бир оят ўрнига бошқа оятни алмаштирсак ҳолбуки, Аллоҳ Ўзи нозил қиладиган оятларни яхшироқ билгувчидир улар (Пайғамбар алайҳиссаломга): «Шак шубҳасиз, сен Ўзинг тўқиб олурсан» дейдилар! Йўқ, уларнинг кўплари билмайдилар»

[Наҳл 101]

Шунингдек, Аллоҳ Таолонинг коинот оятлари борасидаги қуйидаги каломларига ҳам қулоқ тутайлик:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

«Кеча ва кундуз, қуёш ва ой Унинг (Танҳолиги ва қудратига далолат қиладиган) оят аломатлардандир. Агар сизлар (Аллоҳга) ибодат қилгувчи бўлсанглар, қуёшга ҳам ойга ҳам сажда қилманглар, (балки) уларни(нг барчасини) яратган Зотга Аллоҳга сажда қилинглар!»

[Фуссилат 37]

Шундай қилиб, биз кўриб турибмизки, оят, бу ўз ҳаётимизга дастур қилиб олмоғимиз керак бўлган жуда ҳам диққатга лойиқ ажиб нарса экан. Шунинг учун Қуръон билан боғлиқ оятлар бизга манҳаж беради, коинот билан боҳлиқ оятлар эса ўша манҳаж

оятларининг тўғрилигини тасдиқлайди. Эй мўминлар, биз бугун баҳс қилган ушбу оятларга диққат қилинлар. Мўминларда ақл ва фаросат борлигига далолат қиладиган нарса шуки, биринчи оятда уларга ўзларидан бошқа, яъни кофирларни дўст қилиб олиш ман қилинганига ишора қилса, кейинги оят бундай демоқда:

﴿هَآأَنْتُمْ أَوْلَآءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُتِبَ عَلَيْهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْعَيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بَعِيْظِكُمْ إِنَّا لِلّٰهِ عَالِمَاتِ الصُّدُورِ﴾

«Ҳой (мўминлар), сизлар уларни яхши кўрасизлар-у, улар сизларни суймайдилар. Сизлар ҳамма китобларга иймон келтирасизлар-у (улар сизларнинг китобингизга иймон келтирмайдилар). Сизларга йўлиққанларида: «иймон келтирдик», дейишади. Ўзлари холи қолишганда эса сизларни қаттиқ ёмон кўрганлари сабабли бармоқларини тишлайдилар. (Эй Муҳаммад, уларга): «Шу адоватларинг билан ўлиб кетинлар!», деб айтинг! Албатта Аллоҳ дилларни эгаллаган сирларни билгувчидир» [Оли Имрон 119] □

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«МЕН БАНДАМНИНГ МЕН ҲАҚИМДАГИ ГУМОНИДАМАН»

Имом Бухорий ва Муслим Абу Ҳурайрадан ривоят қилган ҳадисда Аллоҳ Таоло айтади:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي، فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَالٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَالٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرِ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي بِمِشْيِ أَتَيْتُهُ هَرَوَلَةً»

«Мен бандамнинг Мен ҳақимдаги гумонидаман. Қаерда мени эсласа, у билан биргаман. Агар у мени ўзида эсласа, мен ҳам уни ўзимда эслайман. Агар у мени одамлар ичида эсласа, мен уни улардан кўра яхшироқ жамоат ичида эслайман. Агар у менга бир қарич яқинлашса, мен унга бир зиро яқинлашаман. Агар у менга бир зиро яқинлашса, мен унга бир қулоч яқинлашаман. Агар у менга юриб келса, мен унга югуриб бораман».

Аллоҳ Таолони эшлаш мусулмонни Роббисига яқинлаштирадиган энг улўғ ибодатлардандир. Бу Аллоҳни улўғлаш ва мақташда қалб, тил ва аъзолар орқали қилинадиган барча ибодатларни ўз ичига олади. Дарҳақиқат, Аллоҳ Таоло бандасини у зотни эшлашга буюриб, бунга улўғ ажрни белгилади.

Ушбу ҳадиси қудсийда Расулуллоҳ ﷺ: Аллоҳ Таолонинг:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен бандамнинг мен ҳақимдаги гумонидаман», деган каломини айтмоқда. Бунинг маъноси шундай: Ким Аллоҳ ҳақида яхши гумон қилса ҳам ўзига, бошқача гумон қилса ҳам ўзига. Аллоҳ Таоло ҳақида яхши гумон қилиш Аллоҳнинг марҳаматини ва ундан умид қилишни вожиб қиладиган ишларни қилиш билан бўлади. Шунинг учун у солиҳ амалларни қилади ва Аллоҳ ўша амалларни қабул қилишига

яхши гумонда бўлади. Аллоҳнинг ҳадяси ва мукофоти банда Аллоҳни савоб ёки жазолашда, яхши ёки ёмонлик борасида қандай гумон қилишига қараб бўлади. Шунинг учун ким Аллоҳ ҳақида буюк ишни гумон қилса, уни албатта топади ва Аллоҳ уни беради. Зеро, Аллоҳдан ҳеч нарса устун бўлмайди. Аммо ҳеч қандай амал қилмай Аллоҳга яхши гумонда бўлиш масаласига келсак, у Аллоҳдан орзу-хаёл қилиш турига киради. Ким нафсу ҳавосига эргашиб, Аллоҳдан бир нарсани умид қилса, у ожиздир. Аллоҳ Таолонинг

«وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرْتَنِي»

«У Мени эсласа, мен у билан биргаман», дегани бандам мени тасбиҳ ва таҳлил ёки бошқалар билан одамлардан алоҳида «ўзида» эсласа, **«Мен ҳам уни ўзимда эслайман».**

«وَإِنْ ذَكَرْتَنِي فِي مَاءٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ»

«Агар у Мени одамлар ичида эсласа, Мен уни улардан ҳам яхшироқ жамоат ичида эслайман». Яъни фаришталар ичида эслайман демоқда.

Сўнгра Аллоҳ Таоло айтаптики:

«وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ

أَتَانِي يَمْسِي أُنَيْتُهُ هُرْوَلَةً»

«Агар у менга бир қарич яқинлашса, Мен унга бир зиро яқинлашаман. Агар у Менга бир зиро яқинлашса, Мен унга бир қулоч яқинлашаман. Агар у Менга юриб келса, Мен унга югуриб бораман». Яъни агар банда Аллоҳга юзланса, Аллоҳнинг бандага бўлган юзланиши банданинг Аллоҳга бўлган юзланишидан кўпроқ бўлади. Ушбу учта жумлада Аллоҳнинг фазли, у зот ўзига қилингандан кўра кўпроқ бериши ва амал қилувчи қилган амалидан кўпроқ нарсага эришиши ҳақида айтиляпти. Шунингдек, ҳадисда ошкор ва яширин қилинадиган зикрнинг фазли, Аллоҳ Таоло бандасини амалига кўра мукофотлаши ҳақида айтиляпти ҳамда мукофот амал жинсидан экани баён қилиняпти. Бундан ташқари, бу ҳадисда Мен банданинг Мен ҳақимдаги гумонидаман деб Аллоҳга яхши гумон қилишга қизиқтириш

бор. Шундай экан, мўмин киши Аллоҳга яхши гумон қилиши ва солиҳ амал қилишида жидду жаҳд қилиши лозим.

Чунки кимнинг амали ёмон бўлса, гумони ҳам ёмон бўлади. Гумонни яхшилаш йўли амални чиройли қилиш ҳамда Аллоҳ ва Росулига итоат қилишга ҳаракат қилишдир. Токи, Аллоҳга бўлган гумони яхши бўлсин. Чунки Аллоҳ Таоло яхшилик қилувчиларга буюк яхшиликни ва мақтовга сазовор натижани ваъда қилган. Кимнинг амаллари ёмон бўлса, гумони ҳам ёмон бўлади. Шунинг учун Муслим ривоят қилган Жобир ибн Абдуллоҳнинг саҳиҳ ҳадисида бундай келади:

«لَا يَمُوتَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ ظَنَّهُ بِاللَّهِ»

«Биронтангиз Аллоҳ ҳақида яхши гумон қилмай туриб, ҳаётдан кўз юммасин». Демак бу ерда ҳам Аллоҳ зикр қилувчилар билан биргалиги ҳақида хабар бор. Шунинг учун Аллоҳни кўп эшлаш лозим. Бу ҳамкорлик мулоҳазаликни, тавфиқни, чидамлилиқни ва сақлашни талаб қиладиган махсус ҳамкорликдир. Бу ҳақда Аллоҳ Таоло бундай дейди:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾

«Албатта Аллоҳ биз билан биргадир»

[Тавба 40]

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

«Албатта Аллоҳ сабр қилувчилар билан биргадир» [Бақара 153]

﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى﴾

«Қўрқманглар. Шак шубҳасиз, Мен сизлар билан биргаман – эшитиб, кўриб турурман»

[Тоҳа 46]

Бу Аллоҳ Таолонинг ўз дўстлари ва итоат аҳли билан бўлган ҳамкорлиги деб аталади. Аллоҳни доим эслайдиган бандалари билан бўлган У зотнинг ҳамкорлиги чидамлилиқни сақлашни, тавфиқни ва мулоҳазалиқни талаб қилади. Шунинг учун мўмин киши ғофиллар билан эмас, зикр қилувчилар билан бирга бўлиши лозим. Аллоҳни кам эшлаш мунофиқ аҳлининг сифатларидандир. Аллоҳ Таоло бу ҳақда бундай дейди:

﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

«Албатта мунофиқлар Аллоҳни алдамоқчи бўладилар, ҳолбуки, Аллоҳ уларни «алдаб» қўйгувчидир. Ва қачон намозга турсалар дангасалик билан, хўжақўрсинга турадилар ва Аллоҳни камдан-кам ёдга оладилар» [Нисо 142]

Аммо мўминлар ҳақида Аллоҳ Таоло бундай дейди:

﴿وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

«Аллоҳни кўп зикр қилгувчи эркаклар ва (Аллоҳни кўп) зикр қилгувчи аёллар – улар учун Аллоҳ мағфират ва улғ мукофот (яъни жаннат) тайёрлаб қўйгандир» [Аҳзоб 35]

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۝٤ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾

«Эй мўминлар, Аллоҳни кўп зикр қилинглар. Ва эртаю кеч У зотни поклаб тасбеҳ айтинглар!» [Аҳзоб 41-42]

﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

«Энди қачон намоз адо қилинганч, Ерга тарқалиб, Аллоҳнинг фазлу марҳаматидан (ризқу рўз) истайверинглар. Аллоҳни кўп зикр қилингларки, шояд нажот топурсизлар» [Жумъа 10]

﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ﴾

«Бас Мени эслангиз, Мен ҳам сизларни эслайман ва менга шукр қилинганч ва менга куфр келтирманганч!» [Бақара 152]

﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنَاتِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ

اللَّهِ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

«Албатта муслим ва муслималар, мўмин ва мўминалар,

итоатгўй эркаklar ва итоатгўй аёллар, ростгўй эркаklar ва ростгўй аёллар, сабр-қаноат қилгувчи эркаklar ва сабр-қаноат қилгувчи аёллар, тавозеъли эркаklar ва тавозеъли аёллар, хайру-садақа қилгувчи эркаklar ва хайру-садақа қилгувчи аёллар, рўза тутгувчи эркаklar ва рўза тутгувчи аёллар, авратларини (ҳаромдан) сақлагувчи эркаklar ва (авратларини ҳаромдан) сақлагувчи аёллар, Аллоҳни кўп зикр қилгувчи эркаklar ва (Аллоҳни кўп) зикр қилгувчи аёллар – улар учун Аллоҳ мағфират ва улуғ мукофот (яъни жаннат) тайёрлаб қўйгандир» [Аҳзоб 35]

Шунинг учун мўмин ва мўминалар ғафлатда бўлмаслиги керак. Аксинча, мўмин киши қалби, тили ва аъзолари билан ҳамда итоат каби ибодатга алоқадор ишлари билан доим зикрда бўлиши зарур... Ушбу ҳадисда Аллоҳ Таоло бизга яхшилик қилишни жуда ҳам хоҳловчи эканлигига ишора бор. Қачон биз яхшиликда мусобақалашсак, Аллоҳ Таолонинг яхшиликда биздан анча олдиндалигини кўрамиз ва бу Унинг карами ва саҳийлигидандир. Бас, ким яхшилик қилишга шошилса, Аллоҳ ундан олдиноқ шу амалига уни муваффақ қилишда, унга йўллашда ва унга ғамхўрлик қилишда илдам бўлади. Шунинг учун Аллоҳ «Қачон бандам Менга бир қарич яқинлашса, Мен унга бир зиро яқинлашаман, қачон Менга бир зиро яқинлашса, Мен унга бир қулоч яқинлашаман, қачон юриб келса, Мен унга югуриб бораман» деган. Буларнинг барчаси Аллоҳ Ўз саҳоватининг кенглиги ва яхшилик борасида тезроқ эканини кўрсатмоқда. Аммо бир зиро ва бир қулоч яқинлашининг кайфиятига келсак, бу Аллоҳнинг ўзига маълум нарса. Бу нарса Унинг буюк фазлидан бўлиб, Аллоҳга яхши гумонда бўлишни, дуода холис бўлишни, илтижо қилишни ва астойдил дуо қилишни талаб қилади. Чунки Аллоҳ Ўзига дуо қилинишини яхши кўради ва дуо қилгувчи билан биргадир ҳамда бу унинг фазлидир.

Имом Нававий Аллоҳ Таолонинг:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي»

«Мен бандамнинг мен ҳақимдаги гумонидаман» деган каломини шарҳлар экан, бундай дейди: «Уламолар: Аллоҳга яхши гумонда бўлишнинг маъноси, албатта Аллоҳ раҳм қилади ва афв этади деб ўйлашидир, деган. Улар айтишадики, банда саломат пайтида қўрқувчи ва умидвор бўлади ва бунда иккиси ҳам бир хил бўлади. Баъзилар қўрқув устунроқ бўлади, дейишган. Қачон ўлим белгилари намоён бўла бошласа, умид устунлик қилади. Чунки қўрқувдан мақсад маъсият ва қабоҳатлардан тийилиш ҳамда тоат ва амалларни кўпайтиришга қизиқишдир. Бу нарса ёки унинг кўпроғи ўлим аломатлари кўринган ҳолатда имконсиз. Шундай экан, Аллоҳ Таолога ёлвориш ва унга бўйсунуш мақсадга мувофиқдир».

Ҳофиз Фатҳ китобида айтадики, Аллоҳ Таолонинг

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي بِي»

«Мен бандамнинг Мен ҳақимдаги гумонидаман» дегани «Мен Бандамни мен ҳақимдаги гумонига қараб мукофотлайман. Агар у раҳматимдан умидвор бўлса ҳамда Мени афв этишим ва гуноҳларини кечиришим ҳақида ўйласа, унга шуни бераман. Чунки мукофотлайдиган Роббим бор деб биладиган мўмингина шундай умид қилади. Агар у Менинг муқаддаслигимдан умидини узса ҳамда Мен уни жазолашим ва азоблашим ҳақида гумон қилса, шундай бўлади. Чунки фақат кофиргина ноумид бўлади», деганидир.

Файзул қодир китобида келишича: Ибн Абу Жамра

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي بِي»

«Мен бандамнинг Мен ҳақимдаги гумонидаман» деганининг маъноси: «Бу, дуо қилганда ижобат бўлишини ўйлаш, тавба қилганда қабул бўлишини ўйлаш, истиғфор сўраганда мағфиратни ўйлаш, Аллоҳнинг ваъдасига ишонган ҳолда, ибодат амалларини барча шартлари билан қилганда мукофот ҳақида ўйлашдир.

Ибн Абуддунё ривоят қилишича Иброҳим Аллоҳ Таолонинг:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي بِي»

«Мен бандамнинг Мен ҳақимдаги гумонидаман», деган каломини шундай изоҳлайди: «Улар бандага ўлим вақтидаги амалларининг фазилатини ўргатишни тавсия қилардилар, токи у Роббиси ҳақида яхши гумонда бўлсин. Айрим илм имомлари бундай дейишган: Қирқ ҳадисни йиғиб, умид билан беморга ўқишингиз яхшидир. Шунда унинг Аллоҳга бўлган гумони яхши бўлади. Чунки Аллоҳ Таоло бандасининг у ҳақидаги гумонидадир». Иброҳим буни Субул Салом китоби, жаноза бўлимида келтирган.

Ибн Қоййим роҳимаҳуллоҳ айтади: «Шубҳасизки, яхши гумон эҳсон билан бўлади. Чунки яхшилик қилувчи Парвардигорнинг уни эҳсонига кўра мукофотлаши, ваъдасига тескари иш қилмаслиги ва тавбасини қабул қилиши ҳақида яхши гумонда бўлади. Аммо гуноҳи кабиралар, зулм ва тескари ишлар қилишга берилган ёмон одамга келсак, маъсият, зулм ва ҳаром ишлар уни Роббиси ҳақида яхши гумон қилишидан тўсади... Чунки ўз хўжайинига итоат этмайдиган банда, хўжайини ҳақида яхши гумон қилмайди ҳамда ёмонлик билан яхши гумон бирлашмайди. Жирканчли ёмон одам ёмонлиги баробаридадир. Роббисига энг яхши гумон қиладиган одам унга энг кўп итоат қиладиган одамдир. Ҳасан Басрий айтади: Роббисига яхши гумонда бўлган мўмин амалини ҳам чиройли қилади. Ўз роббиси ҳақида ёмон гумонда бўлган фожир эса амални ҳам хунук қилади. Сўнг айтадики, Аллоҳ Таоло ўз бандасининг тавбаси учун шу даражада қаттиқ хурсанд бўладики, бу йўқотиб қўйган нарсасини топиб олган кишининг хурсандчилигидан ҳам буюқдир. Тавба эса тан олиш, пушаймон бўлиш, гуноҳдан тийилиш ва қилган жиноятларига қайтмасликка аҳд қилишдир. Сўнг яна айтади: Аллоҳ Таоло бандасидан саҳийроқдир. Зеро, инсон Аллоҳга бир қарич яқинлашса, Аллоҳ унга бир зиро яқинлашади. Агар банда бир зиро яқинлашса, Аллоҳ унга бир қулоч яқинлашади. Агар инсон юриб келса, Аллоҳ югуриб келади. Демак Аллоҳ Таолонинг карами кенг ва ижобати тездир. □

САУДИЯДА ТАҚИҚЛАНГАН ХЭЛЛОУИН БАЙРАМИ КУТИЛГАН ВОҚЕАГА АЙЛАНДИ

Журналист Вивиан Нерим «Нью-Йорк Таймс» газетасида наш қилинган мақоласида бундай ёзади: «Бундан бир неча йил аввал «севишганлар куни», «рождество ва Хэллоуин» каби ғайриисломий байрамларни нишонлаш Саудияда тақиқланган эди. У ерда Хэллоуинни нишонлаш ҳибсга олинишни англатарди. Чунки консерватив исломий мамлакатда унга бегона, бутпарастлар байрами сифатида (ёки кераксиз, нишонлаш гуноҳ бўлган байрам сифатида) қараларди. Ҳатто яқин 2018 йилда полиция Хэллоуин байрами нишонланаётган кечага бостириб кириб, бир неча кишини ҳибсга олган ва маскарад кийган аёллар қочиб яширинишга мажбур бўлишган эди... Энди эса, ҳафта сўнггидаги дам олиш кунини «Даҳшатли дам олиш кунини» сайли бўлиб, уларга ҳукуматнинг ўзи ва мода дўконлари ҳомийлик қилмоқда. Мода дўконлари даҳшат костюмлар ва маскаларни тўлиқ бепул тарқатиб тугатди. Бу байрам турли ва ғалати кўринишларга эга бўлиб, кимдир жодугар қиёфасида кийинган бўлса, кимдир боши ва юзига қон рангига бўялган дока ўраб олган. Яна кимдир шайтон шохини ёки қуён қулоғини кийиб олган... Риёзнинг айрим қисмлари қочиб келиб, шаҳарни эгаллаб олган махлуклар масканига ўхшаб қолган. Ёввойи ҳайвонлар, жодугарлар, банк қароқчилари ҳамма жойда кафеларда дам олишмоқда. Ҳатто беҳаё француз ходималар машина ойналарига суяниб олган. Қизил чироқлар сирли кайфиятни уйғотади, дарахт бутоқлари ўргимчак тўри билан безатилган, девлар, иблис ва жодугарлар қаторини кўз илғамайди...».

Журналист яна бундай дейди: «Саудия Арабистони ўзгармоқда... Саудияда бундай ўзгаришлар валиаҳд шаҳзода Муҳаммад ибн Салмон 2015 йилда ҳокимият тепасига келиши билан бошланди. У ҳозир тахт вориси ва бош вазир ҳисобланади. Муҳаммад ибн Салмон ижтимоий чекловлардан бирин-кетин қутула бошлади... Дубайда полиция бошлиғи ўринбосари генрал-лейтенант Зоҳи Халфон «мусулмонларга Хэллоуин байрамини нишонлашларига рухсат бериш»ни танқид қилиб, бу байрам бизнинг арабий ва исломий қадриятларимиз илдизига зарба берувчи маънавий фалокат ҳамда том маънода «одатдан ташқари» шайтоний байрам, деди. Маълумки, «Хэллоуин кечаси» ибораси католик христианлардаги барча муқаддас авлиёлар эсланадиган кундан олдинги кечанинг бузилган талқинидир. Шунинг учун у ҳар йили 31 октябрда нишонланади. Бу байрам моҳиятан будпарастлар байрами. Шунинг учун насронийлик пайдо бўлганидан кейин уни нишонлаш тақиқланган. Бироқ, вақт ўтиши билан ва тарих давомида насронийлар байрамлари диний ва будпарастлар байрамлари билан аралашиб кетган».

Ал-Ваъй: Мана сизга Ибн Салмон! Мана сизга унинг барча ишларнинг қилинишига рухсат бераётган отаси қирол Салмон! Буниси эса, Исломи давлати қўлаганидан бери давом этиб келаётган қироллик оиласи. Уларнинг ҳаммаси ўша-ўша бўлиб, то шу кунгача ўзгаришмаган. Улардаги ўзгарган нарса – олдин яшаринча қилган нарсаларининг ҳозирга келиб ошкор бўлаётганидир. Биз бу нарсаларнинг ошкор бўлишини ёмонлик деб ҳисобламаймиз, балки яхшиликдир. Ушбу аламли воқелик бизни қўйидагича савол беришга ундайди: Ҳижоз заминидаги эзгулик ва ҳаққа чақирувчи уламолар қани?! Ҳолбуки, Аллоҳ Таоло ушбу заминнинг ҳар қандай ифлосликдан ва Исломдан бошқа динлардан пок бўлишини истаган бўлса... □